

Kamila Juśkiewicz | Andrzej Marek Nowik | Jagna Sekular

DZIEJE
ZIEMI
KUFLEWSKIEJ

Kamila Juśkiewicz, Andrzej Marek Nowik, Jagna Sekular

DZIEJE ZIEMI KUFLEWSKIEJ

Publikacja wydana w 100. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości.

Kuflew 2018

Opracowanie redakcyjne: Kamila Juśkiewicz
Korekta: Jagna Sekular
Opracowanie graficzne i skład: Magdalena Niedziółka

ISBN 978-83-909033-8-5

Wydawca: Gminna Biblioteka Publiczna im. Jana Pawła II w Mrozach,
ul. Pokoju 1, 05-320 Mrozy, www.biblioteka.mrozy.pl

Współpraca: Muzeum Ziemi Mińskiej w Mińsku Mazowieckim, Lokalna Grupa Działania Ziemi Mińskiej,
Gmina Cegłów, Gmina Mrozy

Druk: LEGRA Sp. z o.o., ul. Albatrosów 10c, 30-716 Kraków, www.drukarnialegra.pl
Nakład: 2000 egz.

© Gminna Biblioteka Publiczna w Mrozach

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne burmistrza Mrozów	4
Słowo wstępne wójta Cegłowa	5
Wstęp redakcji	6
Rozdział I: Zarys dziejów najdawniejszych – Archeologia (Kamila Juśkiewicz)	9
Rozdział II: Dzieje parafii Kuflew do 1795 r. (Andrzej Marek Nowik)	15
Rozdział III: Dzieje majątku Kuflew od XIX w. do 1946 r. (Kamila Juśkiewicz)	43
Galeria - Kuflew i okolice w obiektywie (Lidia Serafin)	79
Rozdział IV: Dzieje parafii od XIX w. do współczesności (Kamila Juśkiewicz)	83
Galeria - Jubileusz 500-lecia powstania parafii Kuflew	101
Rozdział V: Powstania i wojny (Kamila Juśkiewicz)	105
Galeria - Obchody 100 rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości w gminie Cegłów i gminie Mrozy	129
Rozdział VI: Szkoła w Kuflewie (Jagna Sekular)	137
Rozdział VII: Gmina Kuflew (Kamila Juśkiewicz, Leszek Zugaj)	153
Rozdział VIII: Gminy dzisiaj	175
Bibliografia	182

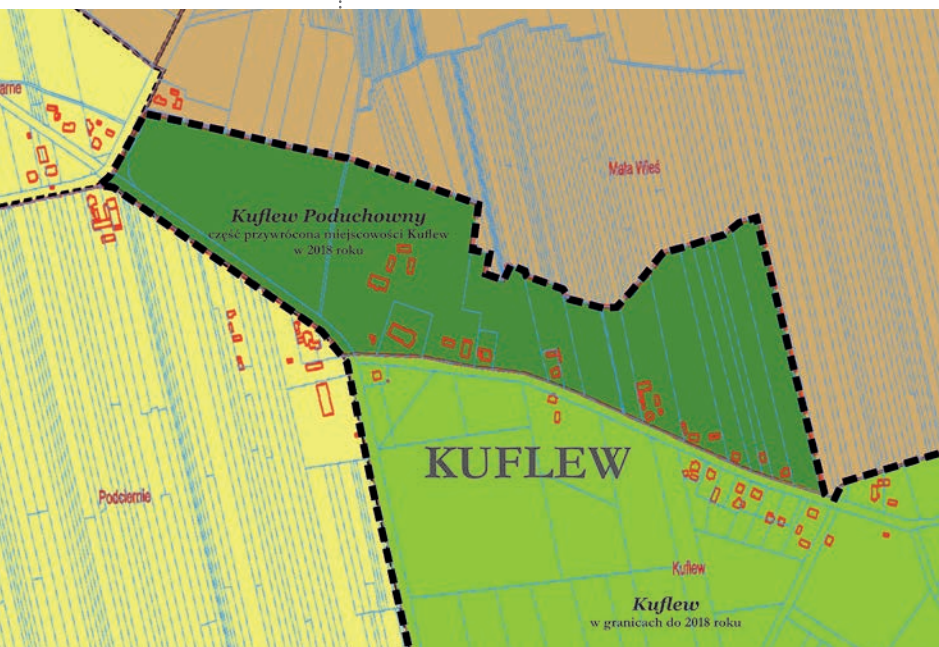
SŁOWO WSTĘPNE BURMISTRZA MROZÓW

Oddajemy w Państwa ręce kolejne, wręcz unikatowe wydawnictwo dotyczące części gminy Mrozy i gminy Ceglów, noszącej dawniej miano ziemi kuflewskiej. Bogata historia tworzona przez wyjątkowych ludzi tamtych czasów zasługuje na pamięć i przekazywanie jej kolejnym pokoleniom Polaków. Cieszę

się, że po długim, żmudnym poszukiwaniu i gromadzeniu materiałów udało się wydać to opracowanie. Mam szczególną satysfakcję z tego, że czynimy to w roku 100-lecia Odzyskania Niepodległości, bo ludzie i wydarzenia z kuflewszczyzny w sposób szczególny zapisali się na kartach niepodległościowych dziejów naszej Ojczyzny.

Miło mi też poinformować Państwa, że po wieloletnich staraniach, właśnie w tym roku, zostały przywrócone historyczne granice Kuflewa w części dotyczącej gminy Mrozy, które w okresie powojennych zmian administracyjnych zniszczyły pierwotny układ urbanistyczny jednej z najstarszych i najbardziej symbolicznych miejscowości naszej gminy. Po kilkudziesięciu latach, w granicach Kuflewa znów znalazł się teren kościoła parafialnego wraz z najbliższym otoczeniem, niegdyś sztucznie przyłączony do Małej Wsi. Wszystko po to, aby nie zginęła pamięć, dzięki której budujemy naszą lokalną i narodową tożsamość.

Życzę przyjemnej lektury,
Burmistrz Mrozów
Dariusz Jaszczuk

SŁOWO WSTĘPNE WÓJTA GMINY CEGŁÓW

W 2015 r. Parafia Kuflew obchodziła jubileusz 500-lecia powstania. Zrodził się wtedy pomysł obszernego opracowania, zbierającego rozproszone dotąd informacje o ziemi kuflewskiej: o jej historii, przyrodzie, ludziach, kulturze. I oto właśnie trafia w Wasze ręce wyjątkowa publikacja, powstała dzięki współpracy dwóch samorządów: Ceglów i Mrozów, od wieków nierozdzielnie ze sobą związanych poprzez ziemie kuflewskie, ich mieszkańców oraz bogate dziedzictwo historyczne i kulturowe.

Gorąco zachęcam Państwa do lektury tego wydawnictwa. Historia, w szczególności ta związana z miejscowym dziedzictwem, okazuje się odkrywaniem na nowo miejsc i zdarzeń z naszego życia.

Kuflew, położony przy skrzyżowaniu dwóch, niegdyś istotnych traktów handlowych, przeżywał swój największy rozkwit w I połowie XVI wieku. Po potopie szwedzkim, który spustoszył polskie ziemie, dobra kuflewskie nie powróciły do czasów swojej świetności. Mimo to przez wieki były wciąż ważnym ośrodkiem życia społecznego, gospodarczego i patriotycznego. Synowie tych ziem walczyli w wojnach

i powstaniach narodowych, pozostawiając po sobie niezatarty ślad w historii.

Pamięci wielu pokoleń mieszkańców kuflewszczyzny poświęcona jest ta książka, a historia w niej zawarta niech kształtuje lokalną tożsamość i stanie się powodem dumy dla pokoleń następnych. Niech ta publikacja będzie też nową nadzieją na odrodzenie i aktywizację całej społeczności parafialnej po tragedii, jaką niewątpliwie był pożar, który strawił jeden z najpiękniejszych kościołów na wschodnim Mazowszu.

Życzę miłej lektury,
Marcin Uchman
Wójt Gminy Ceglów

WSTĘP REDAKCJI

Kuflew dzisiaj jest niewielką miejscowością, jedną z wielu mazowieckich wsi należących do gminy Mrozy. Patrząc na otaczające go pola, łąki i lasy, trudno uwierzyć, że kiedyś stanowił znaczący ośrodek życia społeczno-gospodarczego.

Kuflew dawniej był miastem, parafią, siedzibą majątku ziemskiego i gminą. Rozległy obszar ziemi kuflewskiej obejmował swoim zasięgiem nie tylko tereny należące obecnie do gminy Mrozy (tj. Dąbrowę, Guzew, Grodzisk, Gójszcz, Lubomin, Kuflew, Małą Wieś, Mrozy – część Południową, Natolin, Porzewnicę, Rudkę, Sokolnik, Skrudę, Topór, Trojanów, Wolę Paprotnią, Wolę Rafałowską), ale także część terenów należących do gminy Cegłów (tj. Podciernie, Podskwarne, Wolę Stanisławowską, Hutę Kuflewską) i gminy Kałuszyn (tj. Patok). Na skutek historycznych przeobrażeń Kuflew stracił swoje znaczenie. Najpierw przestał być miastem, później gminą. Pozbawiono go wszystkich przymiotów mogących świadczyć o administracyjnej randze. Odebrano mu nawet kościół, który za sprawą nieszczęśliwych podziałów geodezyjnych znalazł się na gruntach sąsiedniej Małej Wsi.

*Każdy przecież początek
to tylko ciąg dalszy,
a księga zdarzeń
zawsze otwarta w połowie.*

Wisława Szymborska

Inspiracją do napisania niniejszej książki był jubileusz 500-lecia istnienia parafii Kuflew, który obchodziliśmy w 2015 r. Przygotowując się do jubileuszu, poszukiwaliśmy rzetelnych informacji o przeszłości Kuflewa. W oparciu o wstępne ustalenia została opracowana broszura *500 lat parafii pw. świętych Marcina i Mikołaja w Kuflewie 1515-2015*. Broszura w żadnym stopniu nie wyczerpała rozległego tematu, jakim się okazały być dzieje ziemi kuflewskiej. Dlatego nasze poszukiwania trwały dalej, przynosząc kolejne interesujące odkrycia i niespodzianki. Każda odnaleziona informacja była dla nas niczym element większej układanki. Im więcej elementów zaczynało do siebie pasować, tym większą radość sprawiało ich odnajdywanie.

W tym roku postanowiliśmy przerwać nasze poszukiwania i to, co zebraliśmy, opublikować w wersji książkowej. Zmusił nas do tego inny, niecodzienny jubileusz: 100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości. Z okazji takiego święta o Kuflewie trzeba opowiedzieć, bo ta miejscowość ma swoje ważne miejsce na niepodległościowej mapie Polski. Na jego ziemiach rozgrywały się wydarzenia związane

ze wszystkimi XIX-wiecznymi powstaniem. Pod Kuflewie miała miejsce krwawa bitwa powstania listopadowego w 1831 r. W majątku Kuflew był główny ośrodek przygotowań do wybuchu w Królestwie Polskim powstania w 1846 r. Na ziemiach Kuflewa poległ partyzancki oddział powstańców styczniowych w 1864 r. Kuflewskie dobra podlegały carskiej konfiskacie. Mieszkańcy tych terenów widzieli więc wiele. Przeszli wraz z całym narodem polskim drogę przemian społecznych. W czasie II wojny światowej przyszło im zdawać egzamin z narodowej dojrzałości. Kto wie, może właśnie dzięki tym wszystkim, wcześniejszym doświadczeniom, rejon Mrozów był jednym z najsilniejszych w Polsce ośrodków działań niepodległościowego podziemia.

Chcielibyśmy więc, aby lektura niniejszej publikacji stała się elementem wspólnego z Państwem świętowania niepodległości. Zachętą do poznawania lokalnej historii i odkrywania bogatych źródeł tożsamości.

Jednocześnie składamy podziękowania Gminie Cegłów, Gminie Mrozy, Muzeum Ziemi Mińskiej w Mińsku Mazowieckim i Lokalnej Grupie Działania

Ziemi Mińskiej za sfinansowanie kosztów przygotowania oraz druku niniejszej publikacji.

Dziękujemy również wszystkim, którzy czynnie włączyli się w opracowanie publikacji, udostępniając posiadane przez siebie archiwalia, zdjęcia, informacje. Dziękujemy za każdą okazaną pomoc, poświęcony czas i zrozumienie.

Redakcja

❶ Miejscowości na terenie gminy Mrozy i gminy Ceglów należące do dawnej ziemi kuflewskiej

Rozdział I

ZARYS DZIEJÓW NAJDAWNIEJSZYCH - ARCHEOLOGIA

Kamila Jusiewicz

1

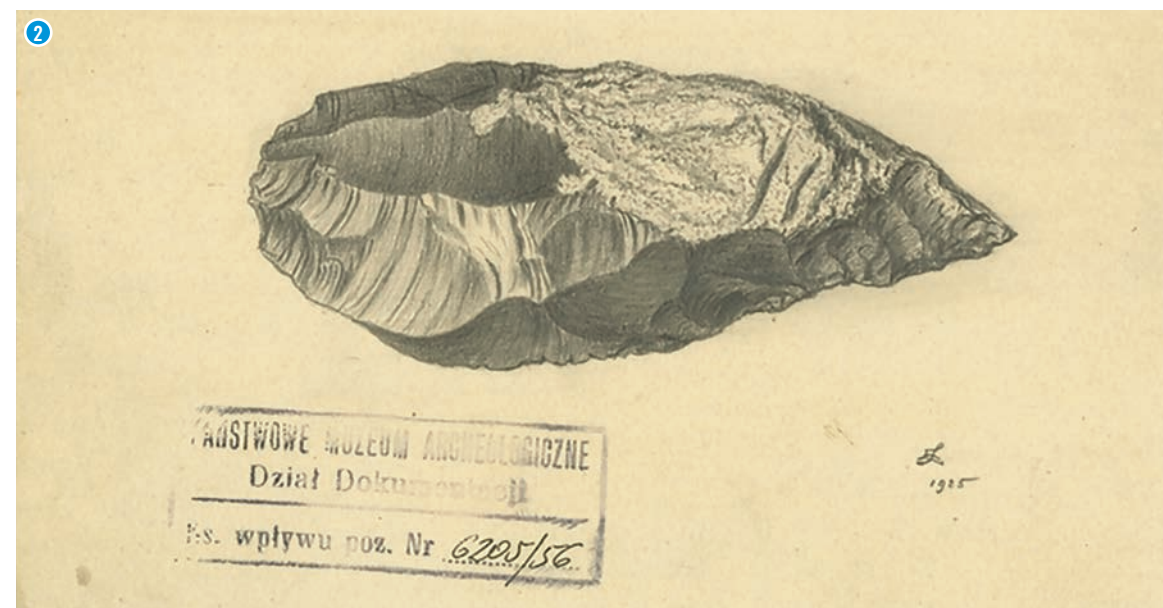
Obszar ziemi kuflewskiej nosi liczne ślady osadnictwa sięgającego blisko 10 tys. lat p.n.e. Na długo przed tym jak Piastowie zaczęli powiększać własne terytorium i zasiedlać nasze tereny, inne plemiona czyniły je sobie poddane.

Najstarsze ślady osadnictwa zostały odkryte na terenie miejscowości Mrozy. Są to fragmenty narzędzi wykonanych z krzemienia, należące do grup łowców paleolitycznych z ok. 10-8 tys. lat p.n.e., czyli z epoki kamienia. Na terenie Mrozów odnaleziono również ślady kultury trzcienieckiej (ok. 1600 lat p.n.e. – epoka brązu). Podobne pozostałości osady kultury trzcienieckiej zanotowano w Małej Wsi.

Okolice Kuflewa, Kołacza i Podciernia szczególnie

bogate są w pozostałości po osadnictwie z epoki żelaza. Z około VI i V wieku p.n.e. pochodzą fragmenty ceramiki z okresu przemieszania kultury łużyckiej z kulturą grobów kloszowych. Takich odkryć dokonano w bardzo dużej ilości w Małej Wsi, w mniejszej ilości w Trojanowie i Piasecznie (gmina Cegłów). Nazwa kultury grobów kloszowych związana jest ze zwyczajem przykrywania kloszem naczyń, do których składano spalone, ludzkie szczątki. W tym okresie ludność trudniła się przede wszystkim uprawą zbóż, w niewielkim stopniu hodowlą zwierząt.

Najciekawsze znalezisko z okolic Kuflewa wiąże się z kulturą przeworską, której początki datuje się na drugą połowę III w. p.n.e. Do jej wykształcenia przyczyniły się wpływy rzymskie, jakie rozpo-

1 Grodzisko w Grodzisku, (fot. UMiG Mrozy)

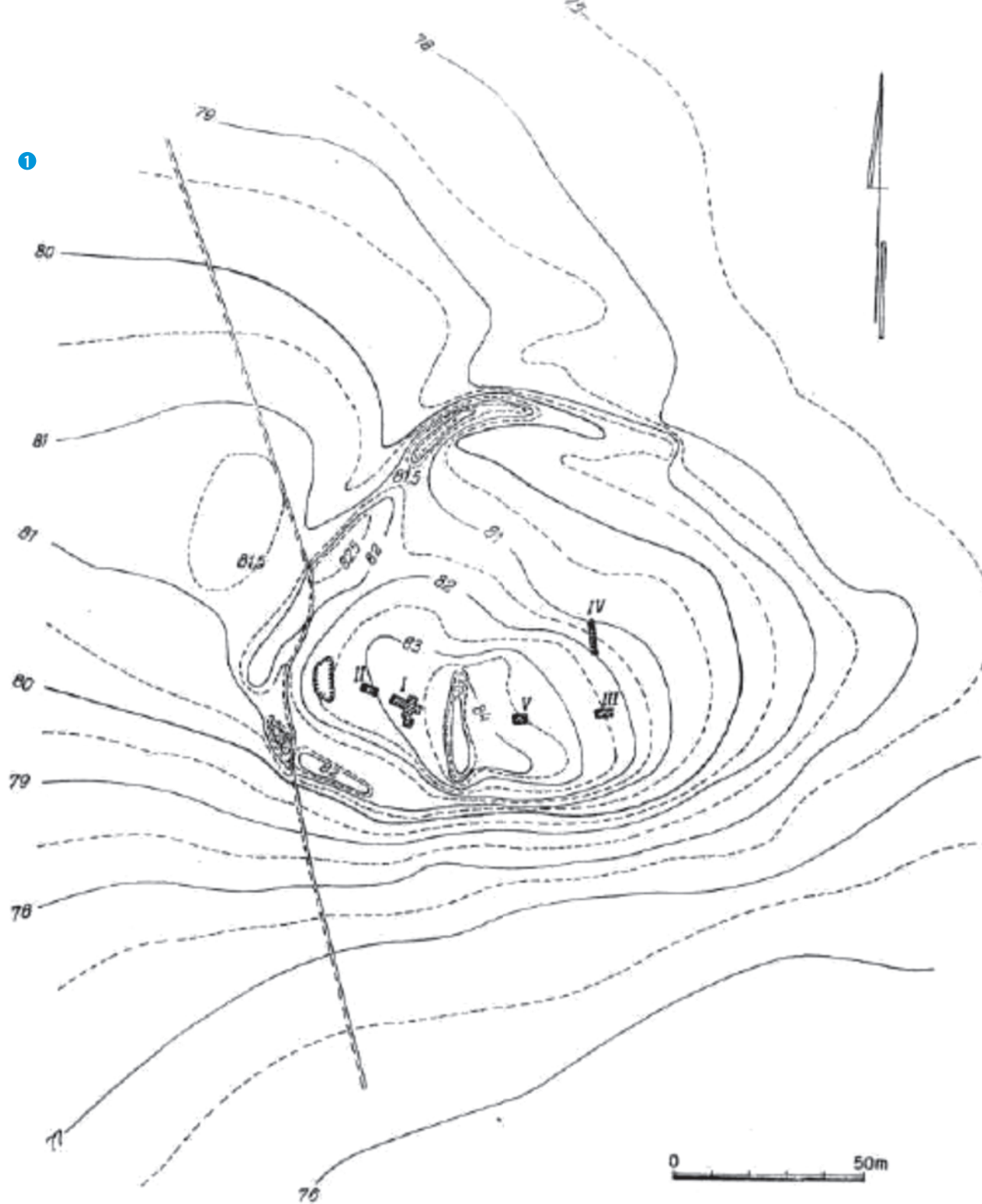
2 Rysunek narzędzia krzemienego z cyfrowego zasobu Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie

wszechniały przemieszczające się po Europie od VI w. p.n.e. plemiona celtyckie, wprowadzające zmiany kulturowe, nowe narzędzia i metody produkcji. Za czasów kultury przeworskiej bardzo ważną rolę pełnił wytop żelaza. Produkowano z niego narzędzia, przedmioty codziennego użytku, ozdoby i broń. Powszechnym zajęciem było garncarstwo. Tworzono naczynia wzorowane na naczyniach celtyckich. Te elementy stanowiły wyposażenie zmarłego. Po nich więc identyfikowane są miejsca funkcjonowania osad plemion związanych z tą kulturą.

Najlepiej rozpoznany na terenie powiatu mińskiego stanowiskiem kultury przeworskiej jest cmentarzysko w Kołaczcu. Na terenie 1330 m² odkryto 78 grobów. Według ustaleń badaczy cmentarzysko funkcjonowało od około drugiej połowy II wieku p.n.e. do połowy II wieku n.e. Obejmowało groby zarówno jamowe jak i popielnicowe (ciałopalne). Na podstawie badań antropogenicznych ustalono, że wśród pochówków pojedynczych 6 należało do kobiet a 3 do mężczyzn. Odkryto również cztery groby podwójne: w dwóch pochowana została kobieta i dziecko, w kolejnych osoba dorosła (płci nie określono) i dziecko. Te ustalenia poczyniono na podstawie przedmiotów, które znajdowały się w grobowcach. Były to rzeczy codziennego użytku, zapinki, bransolety wykonane z brązu i żelaza, srebrne klamerki esowate, żelazne sprzączki, paciorki szklane, wykonane z żelaza noże, szydło, igła, okucia szkatulek z kluczami, a nawet grzechotka. Inną grupę przedmiotów stanowiły elementy uzbrojenia, w tym fragment miecza, groty, umbo, imacz. Oprócz tego garnki, misy, miseczki, kubki¹.

Następne odnalezienie ślady osadnictwa w okolicach Kuflewa pochodzą dopiero z VI-VIII w. n.e. Dla archeologów nie jest

¹ Agata Wójcik, Marek Zaleski „Epoka żelaza” [w:] VI wieków Mińska Mazowieckiego Tom I Archeologia – najdawniejsze dzieje, Muzeum Ziemi Mińskiej w Mińsku Mazowieckim, Mińsk Mazowiecki 2016 r., s. 128-133.

to żadne zaskoczenie, gdyż z poczynionych przez nich ustaleń wynika, że Mazowsze od V do połowy VI wieku było niemal całkowicie wyludnione. Po tym okresie osadnictwo zaczęło się odtwarzać. Powstawały bardziej złożone struktury osadnicze, które w rezultacie zostały włączone do państwa piastowskiego.

Od VII wieku powstawały grody i otwarte osady zlokalizowane wokół nich. Grody pełniły zarówno funkcje obronne jak funkcje ośrodka społeczno-handlowego. W nich mogła skryć się ludność z pobliskich osad w razie ataku z zewnątrz. W nich organizowano wymianę towarów, przeprowadzano sądy i wykonywano wyroki. Lokowano je na wysokich cyplach o urwistych zboczach, w terenach trudno dostępnych i otaczano wałami drewniano-ziemnymi.

Najstarszym na terenie powiatu mińskiego, zbadanym grodem, jest grodzisko w Grodzisku. Jest to grodzisko dwuczłonowe o wymiarach 120 x 150 m z pojedynczym pierścieniem wałów i wydzielonym stożkiem wewnętrznym, którego górna platforma ma około 30 m średnicy. W trakcie badań, które przeprowadzono w latach 60-tych XX w. natrafiono na pozostałości spalanej konstrukcji drewnianej umocnień obronnych gródka wewnętrznego. Stwierdzono również niewidoczną na powierzchni fosę szerokości około 5 m i głębokości 1,75 m. Na wschód od tego grodziska, na przylegających polach uprawnych, odnaleziono ułamki naczyń glinianych mogących stanowić ślady osady podgrodowej².

Bardzo prawdopodobne jest, że grodzisko istniało również w Kuflewie. Nie przeprowadzono dotąd szczegółowych ba-

² Irena Górka, Ludmiła Paderewska, Jerzy Pyrgała, Wojciech Szymański oraz Leszek Gajewski i Łucja Okulicz, Grodziska Mazowsza i Podlasia (w granicach dawnego województwa warszawskiego), PAN Instytut Historii Kultury Materialnej, 1976 r., s. 53.

³ Tamże, s. 54.

¹ Plan tachimetryczny grodziska w Grodzisku, źródło: Grodziska Mazowsza i Podlasia (w granicach dawnego województwa warszawskiego), PAN Instytut Historii Kultury Materialnej³

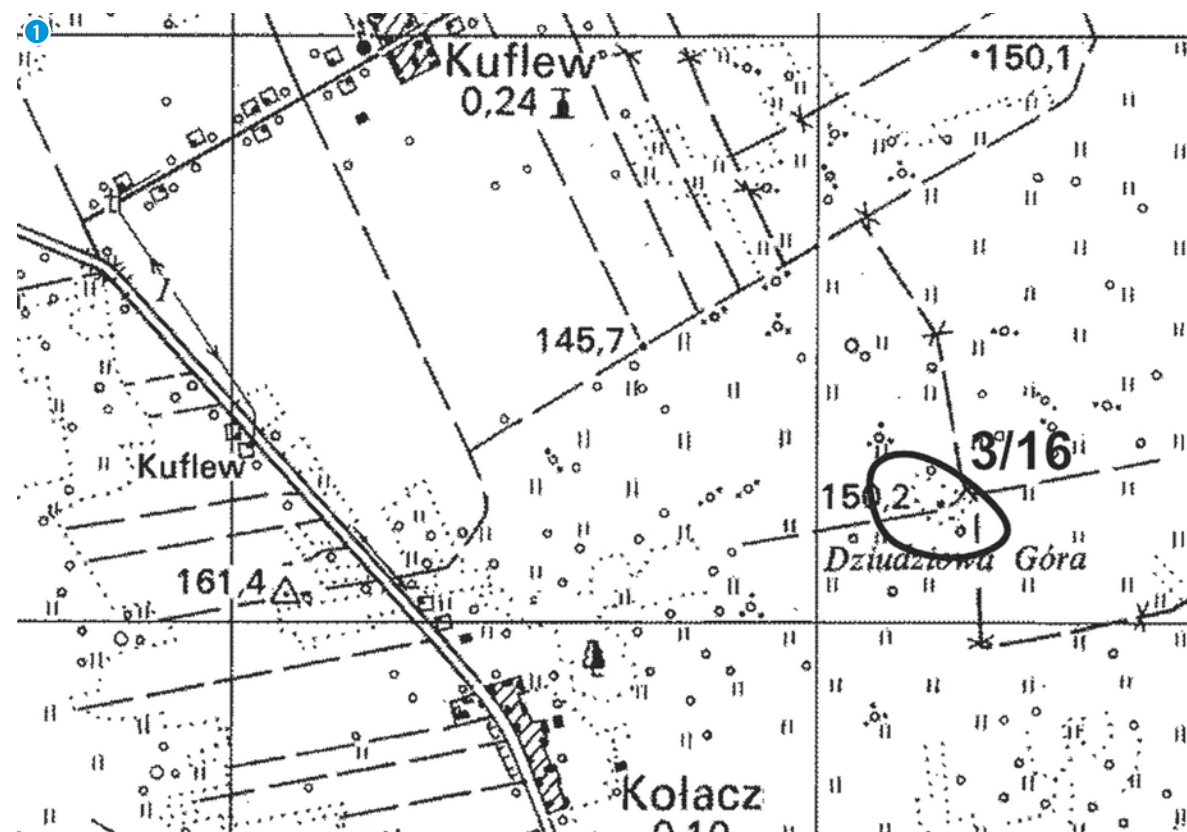

dań, jednak wytypowano miejsce, w którym owy gród miałby się znajdować. Tym miejscem jest teren istniejącego do dzisiaj zespołu dworskiego. Istnienie grodziska w Kuflewie jest również prawdopodobne z tego względu, że na podstawie badań powierzchniowych natrafiono na liczne ślady, które dowodzą istnienia od XI w. osad w Kuflewie, Kołacz, Małej Wsi, Dąbrowie, Sokolniku, Trojanowie, Podcierniu. W XV wieku w Kuflewie mógł istnieć nawet zamek, jednak ta teza póki co przez badaczy opatrzona jest

znakiem zapytania⁴. Z zamku albo z dworu obronnego miałyby pochodzić cegły, które odkopano na tzw. Dziudziowej Górze, w bliskim sąsiedztwie Kołacza. Poza znalezionymi ceglami, nie poczyniono dotychczas dokładniejszych badań.

Być może wkrótce archeolodzy dostarczą nam kolejnych wiadomości na temat ziemi kuflewskiej, której teren jak widać bogaty jest w ślady minionych epok.

⁴ Do opracowania tekstu wykorzystano karty zabytków archeologicznych gminy Mrozy i gminy Ceglów.

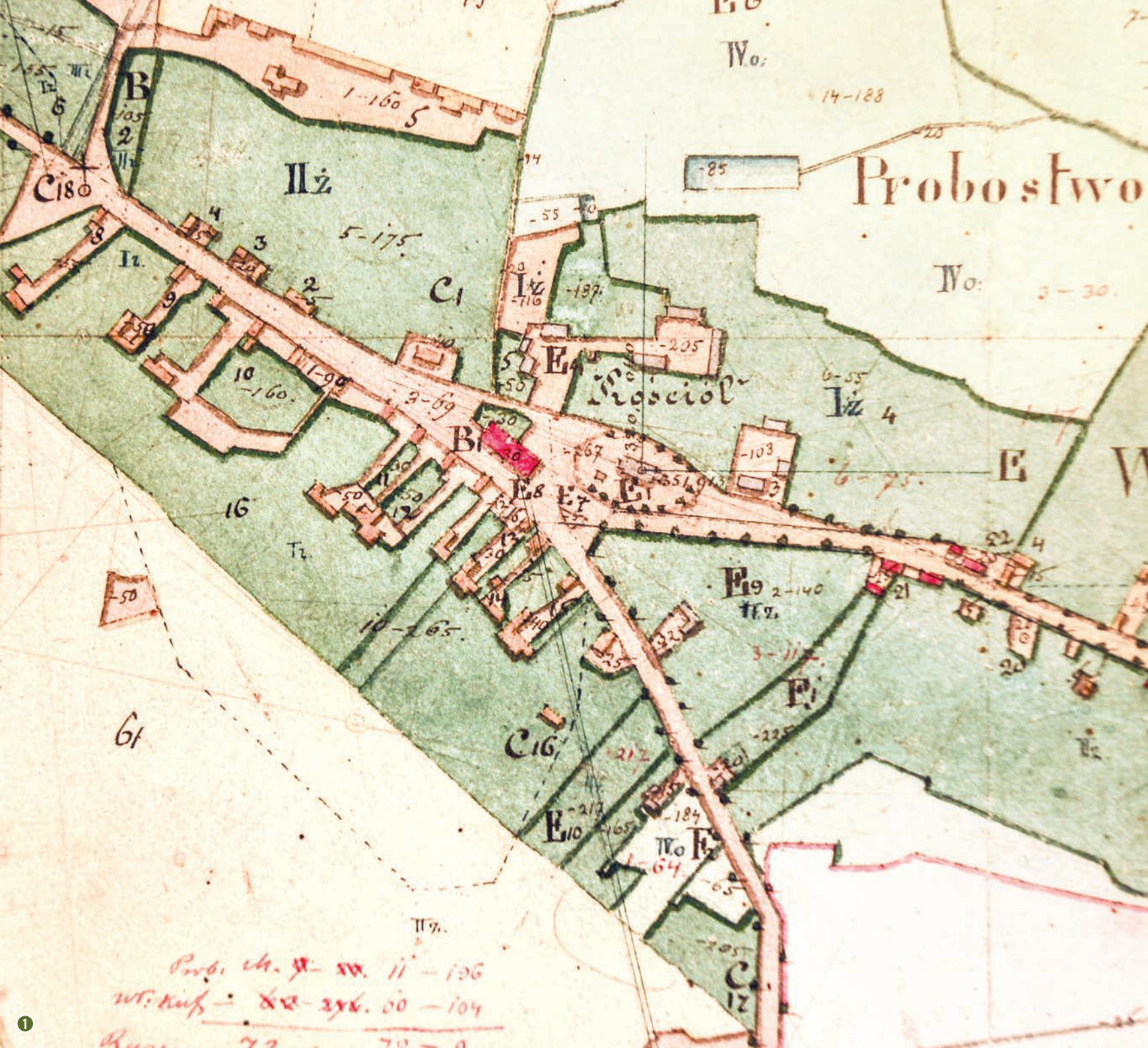

1 Stanowisko archeologiczne w Kuflewie „Dziudziowa Góra” (źródło: GEZ gminy Mrozy)

Rozdział II

DZIEJE PARAFII KUFLEW DO 1795 ROKU

Andrzej Marek Nowik

„Jeden dzień u Pana jest jak tysiąc lat,
a tysiąc lat jak jeden dzień”.

2 P 3,8

Wstęp

Minęło pięćset lat, czwarta część ery chrześcijańskiej, od dnia 19 stycznia 1515 r., w którym biskup poznański Jan Lubrański powołał do życia nową wspólnotę parafialną we wsi Stok, po kilku latach podniesionej do rangi miasta pod nazwą Kofłów, później Kuflew. Z tamtych czasów przeminęło wiele: nie ma księstwa mazowieckiego i wygaśła rządząca nim dynastia piastowska, nie ma kuflewskich dóbr ziemskich i założonego w nich miasta, przeminęła gmina kuflewska i wiele, wiele innych rzeczy, spraw i instytucji, które im towarzyszyły. Trwa od kilkudziesięciu pokoleń wspólnota parafialna.

Nad dziejami parafii Kuflew, dóbr kuflewskich i kuflewskiej gminy, do tej pory nie były prowadzone szersze badania o naukowym charakterze, a jedynie zostały poczynione pewne przyczynki przy okazji różnych projektów badawczych. Na szczególnie uznanie zasługują ustalenia ks. prof. Józefa Nowackiego dotyczące początków parafii, dokonane podczas badań nad dziejami diecezji poznańskiej¹. W zakresie rozpoznania układu miejskiego Kuflewa ważne spostrzeżenia poczynił dr Marian Benko, zbierając ma-

teriały do dziejów miast południowo-wschodniego Mazowsza².

Większość najważniejszych źródeł dotyczących dziejów parafii uległa zniszczeniu. Poza księgami metrykalnymi zasadnicza część archiwum parafialnego uległa rozproszeniu i zaginięciu, łącznie z przywilejem erekcyjnym. W 1944 r. Niemcy niemal całkowicie zniszczyli zasób Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego z licznymi aktami dotyczącymi parafii Kuflew, podobnie jak zniszczyli zasób Archiwum Głównego Akt Dawnych ze szczególnym źródłem historycznym do badania okresu staropolskiego, księgami sądowymi czerskimi i garwolińskimi. Zaginięciu uległy niemal całkowicie dawne akta miejskie i akta gminy Kuflew sprzed I wojny światowej; również dokumenty z archiwum dworskiego uległy rozproszeniu i w znacznym stopniu zaginęły.

W tej sytuacji rozpoczęte zostały w 2014 r. niemal od podstaw poszukiwania dokumentów archiwalnych do dziejów parafii. Spośród setek odnalezionych dla okresu staropolskiego wyselekcjonowane zostały te, które stanowią najważniejsze źródła do rekonstrukcji historii parafii, pomijając szereg spraw szczegółowych o mniejszym znaczeniu, sprawy luźno związane z życiem parafialnym i wiadomości o znaczeniu czysto gospodarczym. Niniejsza praca stanowi właśnie próbę syntetycznego ujęcia historii parafii w okresie staropolskim³.

² Marian Benko, *Dawne ośrodki miejskie południowego Mazowsza prawobrzeżnego*, „Ochrona Zabytków” 9 (1956) 4, s. 217-218.

³ Prowadzone badania zostały zasygnalizowane w rozdziale *Wczesne dzieje parafii i miasta Kuflew* w broszurze *500 lat parafii pw. świętych Marcina i Mikołaja w Kuflewie 1515-2015*, Kuflew 2015, s. 4-8.

¹ Ks. Józef Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój, Poznań 1964, s. 540, 663.

¹ Plan Probostwa Kuflew z 1852 r. (źródło: AGAD, Zb. kart. 246-11)

Przeprowadzone badania przyniosły owoce nie tylko w postaci usystematyzowania dotychczasowej niewielkiej wiedzy o parafii Kuflew i poszerzenia jej o liczne ustalenia szczegółowe, ale również przyniosły szereg istotnych odkryć. Należy do nich odrzucenie związku wzmianki z 1428 r. o Kozłowie pod Parysowem z Kuflewem, lokalizacja wsi Siernie Duże i Małe oraz określenie granic dóbr Siernie, uściślenie układu przestrzennego miasta Kuflew, rozpoznanie niezwykle bogatej w skali całego Mazowsza biblioteki parafialnej i w końcu wyjaśnienie genezy wsi Podciernie i Podskwarne.

Dobra Siernie przed powstaniem parafii

Zanim w 1515 r. powstała parafia, na jej terenie przynajmniej od kilkudziesięciu lat rozwijało się osadnictwo w ramach dóbr ziemskich zwanych Siernie. Na temat wcześniejszego okresu ustalić można stosunkowo niewiele. Siernie leżały na terenie późniejszego Mazowsza południowego, które pod względem kościelnym prawdopodobnie od początku należało do diecezji poznańskiej; nie weszło do powstałej w 1070 r. diecezji płockiej, którą zwano również diecezją mazowiecką z tego powodu, że obejmowała obszar ówczesnego Mazowsza, późniejszego Mazowsza północnego. Ponieważ tereny te były oddzielone od zasadniczej części diecezji poznańskiej terenami archidiecezji gnieźnieńskiej, został na nich powołany odrębny archidiakonat czerski, po przeniesieniu siedziby kapituły czerskiej w 1406 r.

do Warszawy zwany archidiakonatem warszawskim diecezji poznańskiej.

Wydaje się, że o polityczno-administracyjnej odrębności późniejszego Mazowsza południowego, powiązanej w podziałami kościelnymi, świadczą również najstarsze znaleziska archeologiczne i źródła pisane, łączące go z prowincją łęczycką¹. Pozostałości grodu z XI w., któremu zapewne podlegał teren późniejszych dóbr Siernie, znajdują się blisko granicy tych dóbr, obecnie na terenie wsi Grodzisk².

Tereny Mazowsza południowego wraz z Mazowszem północnym ze stolicą w Płocku na przełomie XII i XIII w. znalazły się pod panowaniem księcia Konrada I, protoplasty mazowieckiej linii dynastii Piastów. Na tym obszarze ukształtowała się ziemia czerska ze stolicą w Czersku, podległa władzy książąt mazowieckich.

Wschodnia część ziemi czerskiej, leżąca przy prawym brzegu Wisły, była znacznie słabiej zaludniona i wyróżnić w niej można dwa większe ośrodki osadnicze, należące do dóbr książęcych: Latowicz nad rzeką Świder i Garwolin nad rzeką Wilka (obecnie Wilga)³. Najstarszy znany dokument dotyczący Latowicza (*Latoviz*) pochodzi z lat 1238-1247 i odnosi się jeszcze do schyłku w. XII⁴. Obszar późniejszych

1 *Dzieje Mazowsza*, t. I, red. Henryk Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 112-113; por. Adam Kasperowicz, *Najdawniejsza przynależność terytorialna Mazowsza południowego*, „Przegląd Historyczny” 76 (1985) 1, s. 15-41.

2 Ludmiła Paderewska, hasło Grodzisk, [w:] *Grodziska Mazowsza i Podlasia* (w granicach dawnego województwa warszawskiego), Wrocław 1976, s. 53-55.

3 *Dzieje Mazowsza*, t. I, s. 128-129.

4 *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, t. I, Warszawa

dóbr Siernie prawdopodobnie został wyodrębniony z dóbr latowickich, które książęta nadawali różnym mazowieckim możnowładcom, i przylegał do ich granicy, którą stanowiła rzeka Trytwa, obecnie przepływająca przez Mrozy. Ponieważ już w XV w. była nazywaną Bojmią, można sądzić, że stanowiła granicę rozległych dóbr Bojmie (*Boyme*), o których zapewne mówią dokumenty z r. 1220⁵.

Jeżeli natomiast chodzi o parafię Latowicz, z której została wyodrębniona później parafia Kuflew, to po raz pierwszy poświadczana jest na początku XV w., chociaż może pochodzić z nawet XII w.⁶. W 1313 r. dobra Latowicz (*Lathowicz*) należały do wojewody czerskiego Krystyna z Gozdowa z rodu Gozdawów⁷.

Przełomowe znaczenie dla dalszych dziejów Mazowsza miały najazdy Litwinów, szczególnie wyprawa z 1262 r., podczas której został zdobyty i zniszczony Płock, a po zdobyciu Jazdowa został uwięziony i zamordowany książę Siemowit I, syn Konrada Mazowieckiego; ogromnisz zniszczeń był tak duży, że porównywalny do skutków ówczesnych najazdów tatarskich na Małopolskę⁸.

O ile przed najazdami litewskimi ziemia czerska

1919, nr 382.

5 Tamże, nr 205-206; za taką identyfikacją dóbr Bojmie i ich granic opowiada się dr Kazimierz Pacuski (IH PAN Warszawa).

6 Ks. Józef Nowacki, op. cit., s. 541.

7 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej AGAD), Metryka Koronna (dalej MK), ks. 333, k. 123v-124; Pomniki Prawa, t. V, Warszawa 1918, nr 827; por. Kazimierz Pacuski, *O rodzie Gozdawów na Mazowszu w XIV-XV w. i jego tradycjach*, „Notatki Płockie” 37 (1992) 3 (152), s. 4.

8 *Dzieje Mazowsza*, t. I, s. 219-221.

na prawym brzegu Wisły raczej nie była zbyt zaludniona w stosunku do jej części lewobrzeżnej, to po tych najazdach pozostała wśród lasów rzadka sieć osadnicza. Osadnictwo mogło się rozwinąć dopiero po zmianie sytuacji politycznej, gdy po stu latach prawnik zamordowanego Siemowita I, książę Siemowit III zjednoczył Mazowsze i jeszcze przed chrztem Litwy prowadził z nią politykę pokojową, czego dowodem było małżeństwo najstarszego syna Janusza z księżniczką litewską Anną Danutą⁹.

W XIV w. uznawano już ziemię czerską za część księstwa mazowieckiego. W ramach reform administracyjnych na Mazowszu południowym wyodrębniona została obok ziemi czerskiej ziemia warszawska oraz liwska, graniczące z nimi od wschodu. Sama ziemia czerska była dzielona na trzy powiaty sądowe: czerski, grójecki i warecki, przy czym cała część lewobrzeżna należała do powiatu czerskiego.

Ożywiona kolonizacja prawobrzeżnej ziemi czerskiej miała miejsce na przełomie XIV i XV w. za panowania księcia Janusza I Starszego, który po ojcu Siemowicie III odziedziczył większość ziem mazowieckich i okazał się dobrym gospodarzem. Między innymi rozpoczął budowę zamku w Liwie oraz nadał zapewne po raz pierwszy w prawobrzeżnej ziemi czerskiej prawa miejskie wsi Mieńsko (później Mińsk Mazowiecki) w 1421 r. oraz Latowiczowi i Garwolinowi w r. 1423. Warto zauważyć, że kolejne nadanie praw miejskich miało miejsce na tym terenie dopiero po ponad stu latach, w 1526 r., i dotyczyło Kufle-

9 Tamże, s. 267-269.

wa. Prawobrzeżna część ziemi czerskiej odznaczała się rozległymi dobrami książęcymi oraz należącymi do rodów możnowładczych i nielicznymi dobrami drobnego rycerstwa. Ze względu na charakter osadnictwa, rozwijającego się wśród karczowanych lasów, jeszcze dwieście lat później była nazywana Polesiem¹⁰.

Ze względu na sprzyjające warunki naturalne okolica późniejszego Kuflewa była zamieszkała już w starożytności. Według dotychczasowych badań archeologicznych¹¹ istniało tu osadnictwo od XI do XIII w., co zdają się potwierdzać również źródła pisane. Znajdował się również prawdopodobnie gród obronny.

Od 1918 r. utrwaliło się przekonanie, że najstarsza wzmianka o Kuflewie pochodzi już z 1428 r. Według wpisu w Metryce Mazowieckiej, która była rejestrem kancelarii książęcej, w 1428 r. stolnik czerski Wit z Dudy dokonał podziału swych dóbr Miedzechów, Karczew, Duda i Otwock i część z nich pozostawił sobie, a część przekazał synom¹². Poza Miedzechowem dobra te leżały na prawym brzegu Wisły i były zagospodarowywane w ramach akcji karczowania i kolonizacji tej części ziemi czerskiej. Wymienione zostały również jako „villa” nazwy miejscowe, które w wydaniu tej książki Metryki Mazowieckiej z 1918 r. były odczytane jako *Lochow* i *Kofflow*, a przyznane zostały Piotrowi, Pawłowi, Janowi i Witowi¹³. Ich

10 Authore Andrea Swiecicki *Topographia Sive Masoviae Descriptio*, Varsaviae 1634, p. 19.

11 Marek Zalewski, Agata Wójcik, *Archeologia – najdawniejsze dzieje, VI wieków Mińska Mazowieckiego*, t. I, Mińsk Mazowiecki 2016, s. 157-158, 211-215.

12 AGAD, MK 333, 85v-87v.

13 *Pomniki Prawa*, t. V, Warszawa 1918, nr 591.

lokalizacja jest jednak trudniejsza, a same nazwy były odczytywane jako „Łochów” i „Kofłów”¹⁴, przy czym termin „villa” mógł oznaczać po prostu dobra ziemskie o charakterze leśnym, najwyżej z niewielką leśną osadą, we wpisie nie poświęcono im bowiem więcej uwagi, w przeciwieństwie do dóbr już zagospodarowywanych.

Ze względu na specyficzne pismo ten sam zapis można również odczytywać jako *Koslow* i łączyć z Kozłowem koło Parysewa. Sama nazwa *Kofflow* nie pojawia się bowiem w znanych dokumentach przez następne blisko sto lat, do r. 1526, w którym *Kofflow* czyli Kofłów, wcześniej nazywany Stokiem, uzyskał prawa miejskie. Natomiast już w r. 1440 Jan i Wit z Dudy, zapewne synowie stolnika czerskiego, zbywają włość w dobrach dziedzicznych *Koszlowo*¹⁵. W 1480 r. Jan Ducki, syn zmarłego Wita, zbywa część w *Koszlowo*¹⁶, a następnie wraz ze swym bratem Jakubem zbywa wszystkie swoje części w *Koslowo*, podobnie zresztą jak w Łochowie¹⁷. Wynika z tego, że zapis z 1428 r. należy odczytywać jako „Kozłów” i łączyć z dobrami Kozłowo z r. 1440 i 1480.

Zatem nazwa „Kofłów”, późniejszy „Kuflew”, pojawia się dopiero wraz z nadaniem praw miejskich wsi Stok i staje się nazwą parafii i dóbr ziemskich; z kolei wcześniej nazwa nowej wsi Stok obok Sierni pojawia się wraz z erygowaniem parafii i Stok staje się nazwą nowej wsi z kościołem oraz nazwą dóbr ziemskich

14 IH PAN Warszawa, kartoteka Atlasu Historycznego Polski, hasło *Kuflewo*, k. 7.

15 AGAD, MK 3, 238.

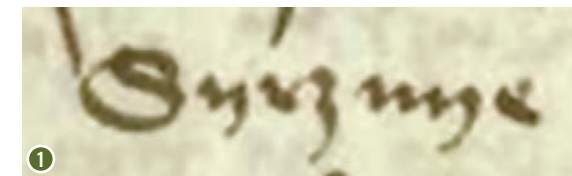
16 AGAD, MK 5, 198v.

17 AGAD, MK 18, 21v-22.

używaną razem z nazwą „Sirnie” czy „Siernie”, ale nie zdążyła się utrwalić. Jeszcze wcześniej bowiem dobra te nazywano Sirnie czy Siernie, zgodnie ze zwyczajem tak, jak nazywano główną położoną w nich osadę.

Najstarszy znany dokument dotyczący dóbr Sirnie pochodzi z 1437 r. i stanowi wpis w Metryce Mazowieckiej. Dotyczy on nadania przez księcia Bolesława IV 20 włości zwanych Waliska braciom Andrzejowi, Michałowi, Maciejowi i Mikołajowi z Kopanej. Włości te opisane zostały przez wskazanie ich granic z Latowiczem, Piasecznem i właśnie Sirniami (*Syrznye*), przy czym nazwę tę odczytywano jako „Sirnie” lub „Sirnie”. Każdy z braci otrzymał po 5 włości, przy czym Maciej 5 włości przy drodze z Latowicza do Liwa, z czynszem po 12 groszy¹⁸. Bolesław IV, wnuk i następca Janusza I Starszego, dokonał tego nadania krótko po objęciu samodzielnego rządów, licząc wtedy około 15 lat. Z kontekstu wynika, że chodzi o Sirnie jako o dobra ziemskie, czyli pewien obszar ziemi, który nie musiał być zamieszkały, a właścicielowi mógł służyć na przykład w postaci pożytków pozyskiwanych z lasów.

Blisko dziesięć lat później, w 1446 r. znowu wzmian-

18 AGAD, MK 3, 197, 200, *Słownik historyczno-geograficzny ziemi warszawskiej w średniowieczu* (dalej *Słownik*), oprac. Adam Wolff i Kazimierz Pacuski, Warszawa 2013, s. 113.

owane są granice sirnińskie (*Sirzynyskye*), mianowicie Stanisław z Brzumina w ziemi warszawskiej zamienił trzecią część boru w Brzuminiu z Andrzejem, Jakuszem, Szczepanem, Mikołajem i Michałem z Kopanej na połowę włości w dobrach Waliska przy granicy sirnińskiej z dopłatą 8 kóp groszy; umowę odwołał Andrzej z Brzumina¹⁹.

W 1445 r. biskup poznański Andrzej z Bnina przyznał kolegium wikariuszy wieczystych przy kolegiacie warszawskiej dziesięcinę snopowe ze wsi Siernie (*Szernie*) i Małe Rudno²⁰. Jest to pierwsza wzmianka o Sierniach jako wsi, przy czym występuje tu drugi wariant jej nazwy jako „Szernie” czyli właśnie „Siernie”, który w późniejszym okresie stał się dominującym.

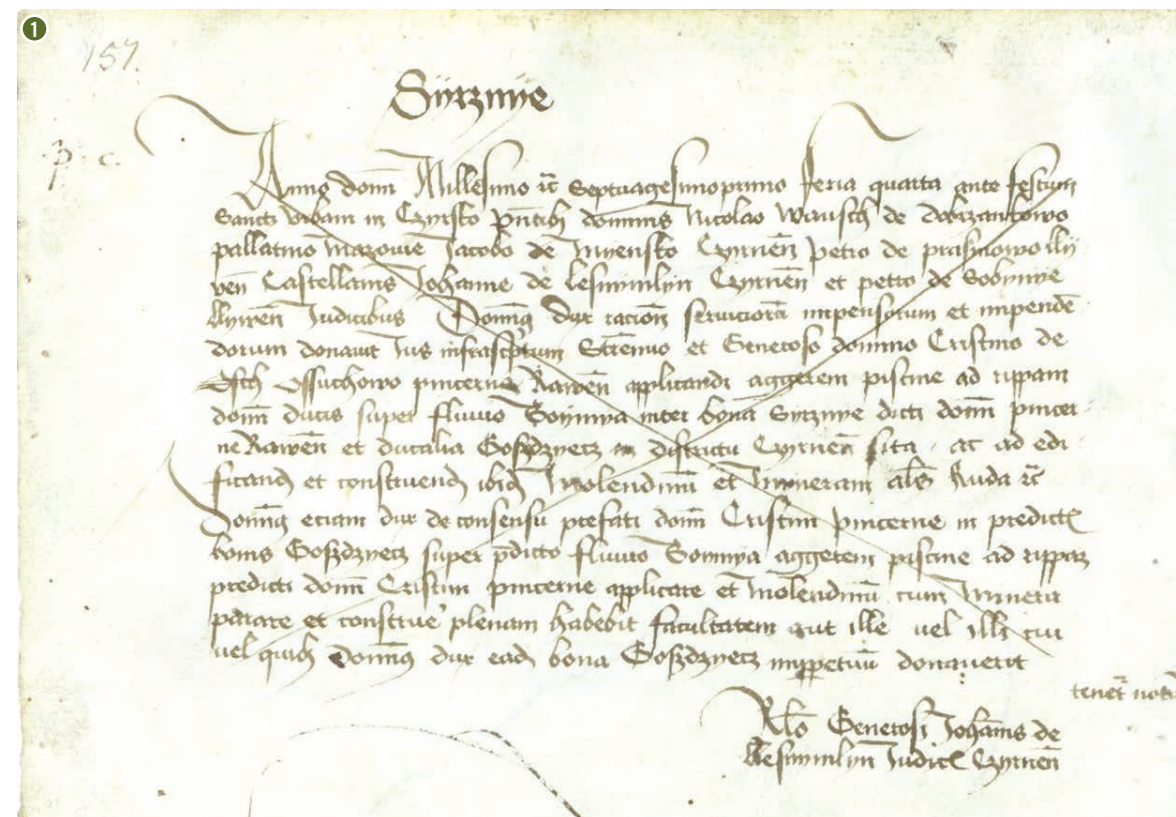
Dobra Siernie należały do możnowładcy Krystyna z Osuchowa pod Sochaczewem z rodu Gozdawów, cześnika rawskiego, który w 1471 r. uzyskał od księcia Konrada III Rudego prawo założenia stawu na rzece Bojmia, dzisiejszej Trytwie, stanowiącej granicę jego dóbr Sirnie (*Syrznye*) i dóbr książęcych Goździec, późniejszy Gójszcz, oraz prawo do budowy młyna i kuźnicy czyli rudy²¹. Początki dzisiejszej Rudki świadczą o stopniowym zagospodarowywaniu dóbr, i to nie tylko pod względem rolniczym, ale i przemysłowym. Jest to również pierwsza wiadomość o właścicielu tych dóbr, chociaż mogły one należeć do rodu Gozdawów od dłuższego czasu, skoro

19 AGAD, MK 4, 29; *Słownik*, s. 26, 114.

20 Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, sygn. 669 (kopiariusz kolegium wikariuszy warszawskich), k. 27-28; Anna Salina, *„Zapomniany” kopiariusz wikariuszy wieczystych kolegiaty pw. św. Jana Chrzciciela w Warszawie, w: Ecclesia. Regnum. Fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, Warszawa 2014, s. 370-379.

21 AGAD, MK 5, 157bv.

1 Najstarsza wzmianka o Sierniach z 1437 r. (źródło: AGAD, MK 3, 197)

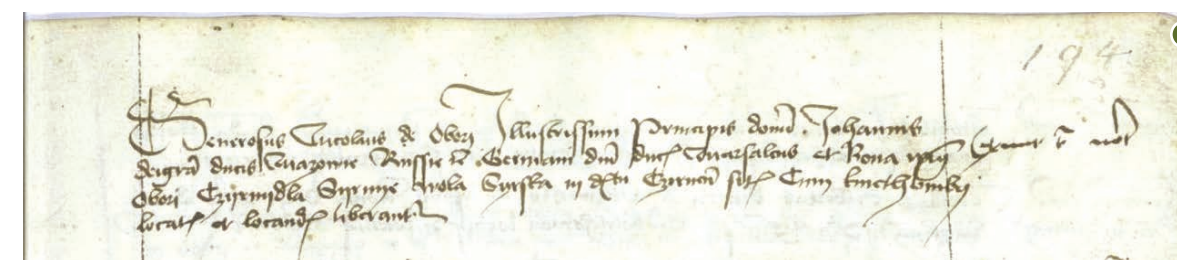
1 Dokument dotyczący stawu, młyna i kuźnicy w Sierniach z 1471 r. (źródło: AGAD, MK 5, 157bv)

ponad 150 lat wcześniej dobra latowickie należały do Krystyna z Gozdowa.

Trzy lata później w 1474 r. Krystyn z Osuchowa, już jako kasztelan rawski, wymienił dobra Sirnie (*Syrnye*) i Chrzczonowo w ziemi czerskiej z młynem, barciami, lasami i borami z **Mikołajem z Obór** z rodu Pierzchałów na dobra Wola Lutkowa i zapis pieniężny uczyniony na dobrach Zbiroża i Gnojna na rzecz zmarłego teścia Mikołaja z Obór, Pełki z Kobylina,

ojca jego żony Anny²². Książę Konrad III Rudy przeniósł również dobra Mikołaja Oborskiego z Obór, mianowicie dobra Sirnie (*Syrnye*) i część ojczystą w Oborach, z prawa polskiego na prawo chełmińskie z czynszem 2 grosze²³, co ułatwiło ich kolonizację. Według dokumentu księcia Konrada III Rudego z 1479 r. Mikołaj z Obór, już jako marszałek dworu księcia płockiego Janusza II, brata księcia Konrada,

²² AGAD, MK 5, 175v-176; Słownik, s. 134.
²³ AGAD, MK 5, 175v.

2 Najstarsza wzmianka o Sierniach z 1437 r. (źródło: AGAD, MK 3, 197)

wymieniony jest jako właściciel dóbr Obory, Czarnidła, Sirnie (*Syrnye*) i Wola Syrka (*Wola Syrka*)²⁴ [il. 3], która może oznaczać późniejsze Siernie Małe. Osadnicy pochodzili zapewne głównie z dóbr Oborskich z lewobrzeżnej części ziemi czerskiej.

W 1484 r. Mikołaj z Obór, tym razem jako kasztelan liwski, zamienił 1 włókę w dobrach Sirnie (*Syrnye*) z dopłatą 100 kóp groszy z braćmi Stanisławem i Aleksym z Czosnowa na całe ich dobra wsi Cieciszew i Łyczyn²⁵. W 1512 r. wzmiankowany jest młyn Oborski w dobrach Sirnie (*Syrnye*) oraz przebiegająca przez książęce dobra Goździcz i dobra Siernie droga z Liwa do Latowicza²⁶. Mikołaj z Obór zmarł około 1500 r.²⁷ i po nim dobra Siernie odziedziczyli jego synowie.

²⁴ AGAD, MK 5, 194; *Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, Warszawa 1863, s. 276; wpis datowany na 1479 r. przez dra Kazimierza Pacuskiego (IH PAN Warszawa).

²⁵ AGAD, MK 18, 17r-v.

²⁶ AGAD, MK 8, 23.

²⁷ Jan Piętka, hasło *Mikołaj Oborski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIII, Warszawa 1978, s. 447.

Erygowanie parafii Stok w 1515 roku

Synowie Mikołaja Oborskiego kontynuowali osadnictwo w dobrach Siernie i przy zapewne już wtedy planowanym założeniu miasta rozpoczęli starania o erygowanie nowej parafii. W tym celu w dniu 1 sierpnia 1514 r. w sobotę kapituła poznańska na swoim posiedzeniu wydelegowała na Mazowsze na „Polesie” (*Napolesye*), czyli na prawobrzeżną, silnie zalesioną część Mazowsza południowego, dwóch swoich przedstawicieli, kanoników Jana i Stanisława. Mieli oni na miejscu zapoznać się ze sprawą założenia nowej parafii w dobrach Oborskich we wsi Siernie, które w aktach kapituły zostały nazwane „Czynnicze” (*Czirnycze*)¹.

Po powrocie wysłanników i po uzyskaniu pozytywnej opinii kapituły **Marcin Oborski** udał się do Kozłowa pod Sochaczewem do mazowieckiej rezydencji biskupa poznańskiego. Był nim wtedy Jan Lubrań-

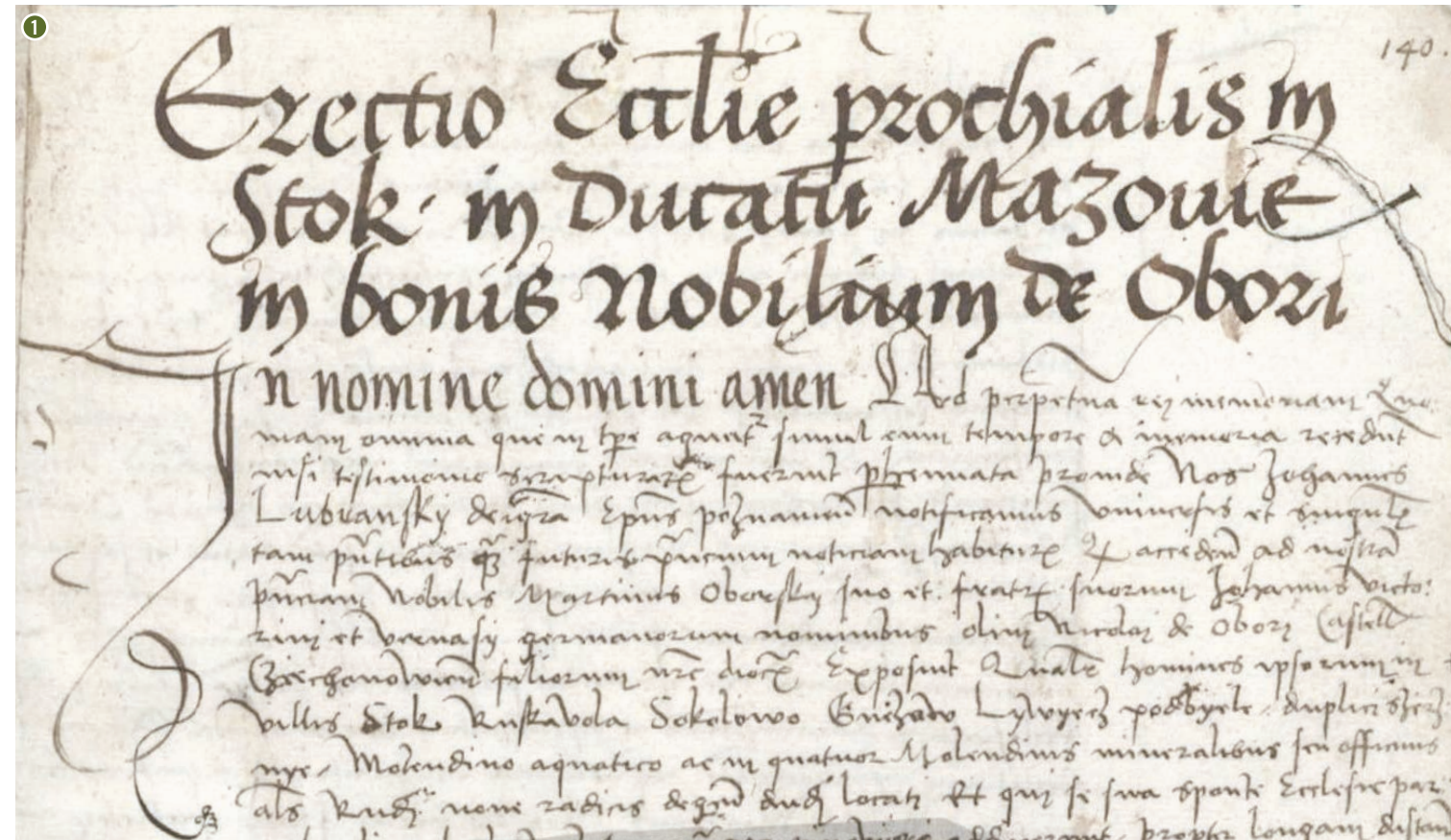
¹ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (dalej AAP), Acta actuum capituli (dalej A Cap.), ks. VII, sygn. CP 34, k. 169v-170; ks. Józef Nowacki, op. cit., s. 540.

ski², wybitny duchowny i mąż stanu, z powodzeniem realizujący w Wielkopolsce politykę króla Zygmunta I Starego, znany humanista i fundator słynnej akademii w Poznaniu. W sobotę dnia 6 stycznia 1515 r. Marcin Oborski w imieniu swoim i swoich braci rodzonych Jana, Wiktoryna i Wernazego prosił biskupa o wyłączenie wsi w swoich dobrach z parafii Latowicz i utworzenie nowego kościoła parafialnego we wsi Stok, uzasadniając swoją prośbę głównie dużą odległością od kościoła parafialnego w Latowiczu. Na uposażenie parafii bracia Oborscy darowali dwie włóki ziemi we wsiach Stok i Siernie, drewno ze swoich lasów i borów na budowę domów dla proboszcza i sług kościelnych, zagrodę, winnicę, sadzawkę na strumieniu Stok, karczmę i czynsz od 50 grzywien, które na ten cel zapisał jeszcze ich ojciec Mikołaj z Obór³.

W niespełna dwa tygodnie później, w piątek 19 stycznia 1515 r. biskup Jan Lubrański wystawił w Kozłowie przywilej erekcyjny kościoła parafialnego w Stoku (*Stok*), obejmującego teren wyłączony z parafii Latowicz, której proboszczem był wtedy ks. Stanisław Piotrowski. Kościół parafialny ku czci Boga Wszechmogącego, Najświętszej Bożej Rodzicielki Marii i św. Anny otrzymał wezwanie św. Marcina i św. Mikołaja biskupa, nawiązujące do patronów głównego fundatora, Marcina Oborskiego, i jego zmarłego ojca Mikołaja Oborskiego, kaszte-

² Leszek Hajdukiewicz, hasło *Lubrański Jan herbu Godziemba*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVIII, Kraków 1973, s. 81–84; Konrad Lutyński, *Kościelna działalność Jana Lubrańskiego jako biskupa poznańskiego*, „Kronika Miasta Poznania” 69 (1999) 2, s. 71–92.

³ AAP, Acta episcopalia (dalej AE), ks. V, k. 135r-v; ks. Józef Nowacki, op. cit., s. 540.

lana ciechanowskiego. Biskup zatwierdził nadanie Oborskich, a ze swej strony nadał nowej parafii dziesięcinę we wsi Waliska, Ruska Wola, Łukowiec i Sokołowo. Oborscy, jako kolatorowie, uposażonego przez nich kościoła parafialnego otrzymali również prawo prezenty, czyli przedstawiania biskupowi kandydata na proboszcza, a pierwszym proboszczem został wyznaczony ks. Maciej Beda z Pabianic⁴.

⁴ AAP, AE V, 140–141.

i ufundowanie jego wyposażenia.

W obu aktach występują spisy wsi należących do Oborskich, które mają należeć do nowej parafii: Stok (*Stok*), Ruska Wola (*Ruska Wola*), Sokołowo (*Sokolowo*), Guzowo (*Guzow/Guczovo*), Liwiec (*Lywicz/Lywyecz*), Podbiele (*Podbyele*) i oba Siernie (*Syrnye/Szerznye*) oraz młyn i cztery kuźnice czyli Rudy (*Rudi*). Wynika z tego, że od lat siedemdziesiątych XV w., a zatem w ciągu czterdziestu lat, nastąpił znaczny rozwój dóbr i powstało sześć kolejnych wsi. Określenie wsi Siernie wskazuje, że już wtedy obok Sierni Dużych istniały Siernie Małe. Wieś Ruska Wola, położona blisko współczesnego Podskwarnego, istniała jeszcze w XVIII w. na północ od Huty Kuflewskiej; jej nazwa może wskazywać na osadników z pobliskiego Podlasia. Wieś Podbiele, która wkrótce zanikła, mogła być lokowana w okolicy późniejszego Trojanowa.

Ponieważ nie wydaje się, aby kościół parafialny zmienił pierwotną lokalizację, wieś Stok leżała na wzgórzu między Sierniami Dużymi i Ruską Wolą na zachodzie a Sierniami Małymi i dworem na wschodzie. Można również przypuszczać, że Stok, jako miejsce lokalizacji kościoła, od samego początku miał zastąpić Siernie Duże w funkcji głównego ośrodka dóbr Oborskich i już wtedy trwały przygotowania do przekształcenia go w miasto.

Spis wsi należących do nowej parafii pozwala na bliższe wskazanie granic dóbr Siernie. Od północy biegła ona rzeką Bojmia, później Trytwa, oddzielając je od dóbr książęcych Goździec. Od wschodu gra-

Z tych wpisów w aktach czynności biskupich z 1515 r. wynika, że Marcin Oborski z braćmi założył wieś pomiędzy Sierniami Małymi i Dużymi i nazwał Stok od wypływającego opodal ze źródła strumienia czyli „stoku”. Nowa wieś miała być nowym ośrodkiem dóbr ziemskich i nowej parafii, a jej nazwa zaczęła być używana na oznaczenie tych dóbr równoległe z nazwą Siernie, czy nawet ją zastępując. Do kolatorów należała również budowa kościoła

¹ Fragment aktu erekcyjnego parafii Stok (Kuflew) z 1515 r. (źródło: AAP, AE V, 140)

nica biegła płynącym wśród mokradel strumieniem, który wypływa pod Kołaczem i wpada do Trytwy, a jest współcześnie nazywany Witówką. Oddzielał on dobra Siernie i Żeliszewo, późniejszy Jeruzal, należący do braci Serafina i Zygmunta Oborskich, bliskich krewnych właścicieli Sierni. Od zachodu granica w znacznym stopniu biegła pasem mało urodzajnych gleb, które do dzisiaj są porastane lasem, i oddzielała dobra Siernie od dóbr kościelnych Piaseczno, później Ceglów. W końcu od południa dobra Siernie graniczyły z księżęcymi dobrami Latowicz i dobrami Waliska.

W 1520 r. wymieniona jest Sirńska niwa (*Syrnska nywa*) sąsiadująca z dobrami Żeliszewo⁵. W 1523 r. w kapitule warszawskiej odbywała się sprawa z udziałem starosty warszawskiego Stanisława Oborskiego dotycząca dziesięciny z Dużych i Małych Sierni (*Maior et Minor Syerznye*)⁶.

⁵ MK 32, 73r-v.

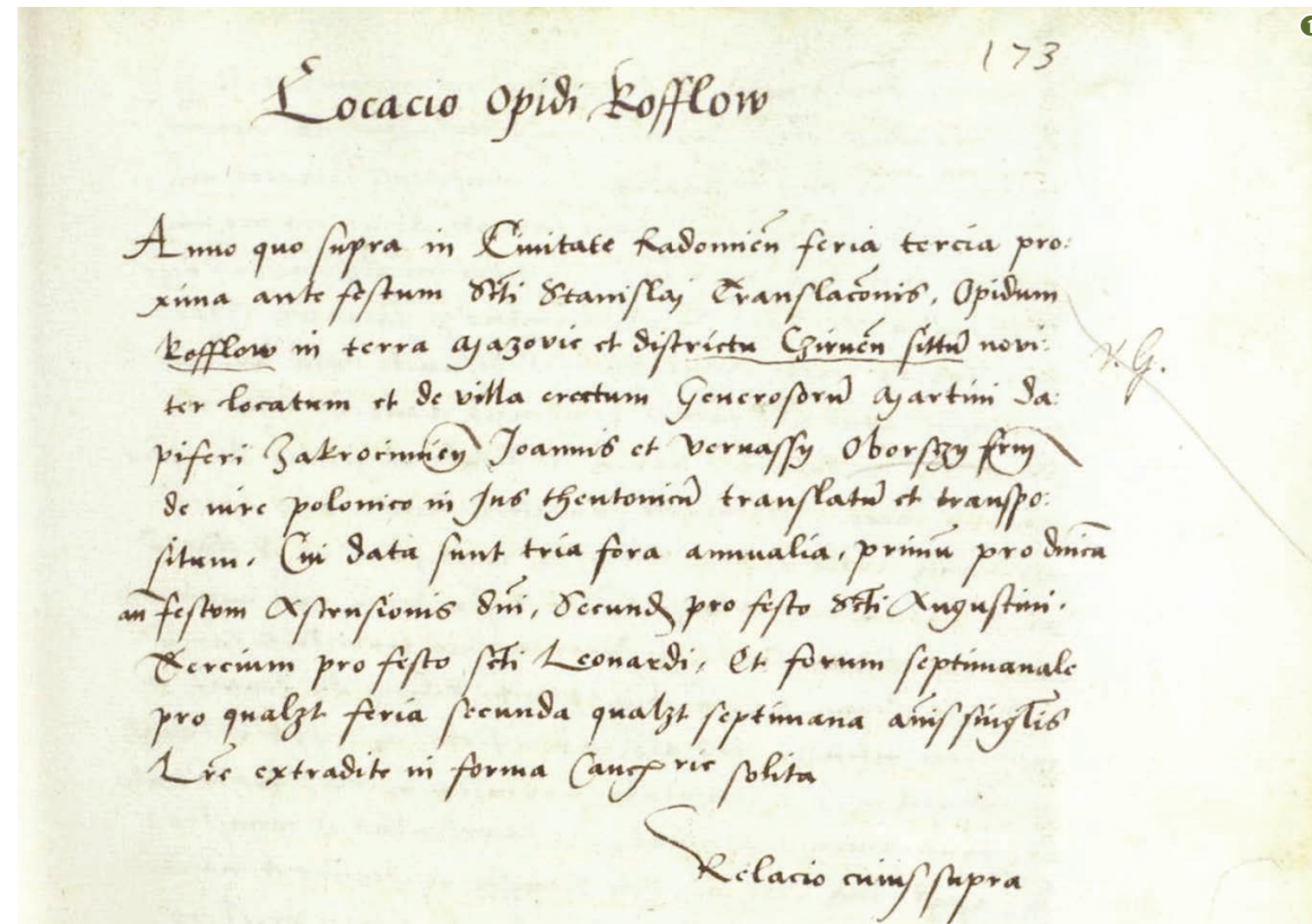
⁶ *Acta Ecclesiae Collegiatae Varsoviensis*, edidit B. Ulanowski, Kraków 1897, nr 36, p. 51.

Lokacja miasta Kofłów w 1526 roku

Z 25 września 1526 r. pochodzi lokacja miasta Kofłów (*Kofflow*) przez króla Zygmunta I Starego, a przy lokacji wieś braci Oborskich: Marcina, stolnika zakroczymskiego, Jana i Wernazego została przeniesiona z prawa polskiego na prawo niemieckie. Ustanowione zostały trzy jarmarki: na niedzielę

przed Wniebowstąpieniem Pańskim, na św. Augustyna, czyli na dzień 28 sierpnia, i na św. Leonarda, czyli na dzień 6 listopada; ustanowione zostały również targi w poniedziałki¹. W tym samym roku nastąpiło przyłączenie księstwa mazowieckiego do Królestwa Polskiego.

¹ AGAD, MK 42, 173.

Nie jest znane wcześniejsze użycie nazwy „Kofłów”, a skoro miasto powstało z przekształcenia wsi, w której niewątpliwie znajdował się kościół parafialny, może chodzić tylko o wieś Stok, której nazwa w późniejszym okresie już nie występuje; zatem z lokacją miasta nastąpiła również zmiana nazwy. W opubli-

kowanym w 1910 r. sumariuszu Metryki Koronnej popełniony został błąd i nazwa *Kofflow* została odczytana jako *Kosslow*², co dało podstawę do błędnej opinii o lokacji miasta Kozłów, której nigdy nie było. Nazwa „Kofłów” mogła pochodzić od „kofel” czyli „kufel”, nazwy miejscowej lub osobowej³.

Kuflew leżał przy drodze z Latowicza do Kałuszyna, od której odchodziła droga do Ceglów. Na podstawie znanego z późniejszych map układu miejskiego Kuflewa można sądzić, że pierwotnie podstawą tego układu był wrzecionowaty rynek z kościołem w centrum, co wynikało ze specyficznego ukształtowania terenu. Dominantą architektoniczną był niewątpliwie kościół na wzgórzu, na co zwrócił uwagę dr Marian Benko⁴. Za kościołem znajdował się szpital z kaplicą, po lewej stronie Poświętne, przed kościołem główny plac w mieście, będący częścią rynku. Domy znajdowały się głównie przy rynku i dwóch ulicach, w które przechodził. Ulica biegnąca na wschód dochodziła do folwarku, w którego centrum znajdował się dwór na wzgórzu otoczonym fosą, zasilaną z pobliskich strumieni. Było to rozwiązanie urbanistyczne nawiązujące do występujących w okolicy, choćby w samym Mińsku, natomiast oryginalne było dostosowanie go do miejscowego ukształtowania terenu i sieci wodnej. Zachowanym elementem tego układu są rosnące wokół kościoła kilkusetletnie lipy.

² *Matricularum Regni Poloniae Summaria* (dalej MRPS), pars IV vol. 1, Varsoviae MCMX, nr 5135.

³ Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985, s. 280.

⁴ Dz. cyt., s. 217-218.

¹ Akt lokacyjny miasta Kuflew z 1526 r. (źródło: AGAD, MK 42, 173)

Parafia Kuflew w latach 1526-1795

W 1528 r. jako świadek wzmiankowany jest w poznańskich aktach biskupich ks. Maciej Beda, proboszcz z Kuflewa (*Cufflow/Copflow*), a w 1531 r. toczyła się po jego śmierci sprawa jego testamentu¹. Jest to potwierdzenie tożsamości wsi Stok i Kuflew oraz najstarsze znane poświadczenie nazwy „Kufłów”.

W 1539 r. z niemal całej prawobrzeżnej części powiatu czerskiego został wyodrębniony powiat gawoliński. W tym samym roku **Wernazy Oborski**, dziedzic z Kofłowa (*Kofflowo*) otrzymał w kancelarii królewskiej potwierdzenie przywileju z 1471 r. dotyczącego stawu na Bojmi, młyna i kuźnicy².

Prawdopodobnie drugim proboszczem parafii Kuflewo (*Kufflewo/Cufflewo*) był ks. Adam Błonieński. „Pleban Adam z Błonia zasuspendowany, usunięty i wypędzony został z diecezji 1547 za symonię w osiągnięciu beneficjum i inne przestępstwa, a patron Werner [Wernazy] Oborski ekskomunikowany i na jeden rok pozbawiony prawa prezenty”³. W tym samym roku na prośbę Warnazego Oborskiego kapituła poznańska wyraziła zgodę na przekazanie dziesięciny biskupiej z części Guzowej Woli (*Guzowa Wolia*) na uposażenie szpitala w mieście Kuflewie (*Cufflowo*)⁴. Prawdopodobnie Guzową Wolą nazwa-

no nową wieś Trojanów. W następnym, 1548 r. biskup poznański Benedykt Izdbieński erygował szpital dla ubogich z kaplicą pod wezwaniem św. Anny w mieście Kuflewie (*Kufflewo/Kuffliewo*) i uposażył w dziesięciny biskupie z części Kuflewa, Guzowa (*Guzowo*) i Trojanowa (*Trojanowo*)⁵. Zapewne fundacja szpitala była związana z pokutą kościelną Wernazego Oborskiego. W 1554 r. dokonana została donacja na rzecz tego szpitala, wpisana do akt oficjalatu warszawskiego⁶.

W 1555 r. Wernazy Oborski przekazał prawo prezenty w parafii Kuflewo (*Cufflewo*) Idziem Oborskiemu za jednorazową zgodą biskupa poznańskiego Andrzeja Czarnkowskiego⁷. W 1570 r. przed aktami oficjalatu warszawskiego została zeznana donacja wstrzymywanych dziesięcin przez panów Czucińskiego i Pruscińskiego. Z kolei w 1581 r. do tych akt została wpisana umowa między ks. Kossowskim a dziedzicami Walisk Stanisławem Bambaler i Wacławem Waliskim w sprawie dziesięciny z Walisk⁸.

Według wizytacji z 1598 r.⁹ pierwszy kościół w Kuflewie (*Kufflowo*) spalił się z biegiem czasu, a nowy drewniany miał wybudować Wernazy Oborski w innym miejscu, a w 1542 r. miał go poświęcić biskup Jan Lubrański, który jednak zmarł już w r. 1520, co

5 AAP, *Liber privilegiorum D*, sygn. CP 4, k. 30v-31 (nr 32); ks. Józef Nowacki, op. cit., s. 540, 663.

6 AGAD, *Komisja Województwa Mzowieckiego* – Rząd Gubernialny Warszawski (dalej KWM), sygn. 6283, s. 32 (regest).

7 AAP, AE X, 111v; ks. Józef Nowacki, op. cit., s. 540.

8 AGAD, KWM 6283, 32 (regest).

9 AAP, Acta visitationum (dalej AV), k. 72-73; na aktach tej I kolejnej wizytacji oparł się Józef Łukaszewicz, *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych (...)* w dawnej diecezji poznańskiej, t. III, Poznań 1863, s. 165-167.

podważa w znacznym stopniu całą relację. W głównym ołtarzu było nowe drewniane tabernakulum i rzeźba Ukrzyżowania Pana Jezusa. W ołtarzu bocznym naprzeciw zakrystii było cyborium stare i obraz Oblicza Pana Jezusa na Chuście św. Weroniki. Trzeci ołtarz był w kaplicy po prawej stronie z obrazem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Czwarty ołtarz był w kaplicy po lewej stronie z rzeźbą Najświętszej Marii Panny.

Proboszczem był wtedy ks. Jakub Jarczyński, starzec, wikariuszem ks. Wojciech z Kuflewa, w kościele posługiwali Bartłomiej Piotras, Jan Życzko i Maciej Wantuszek z Kuflewa, rektorem szkoły był Grzegorz z Kiczek, kantorem Wojciech z Kuflewa, zakrystianinem Grzegorz z Kiczek. Były trzy księgi metrykalne, w tym dwie stare. Przy szpitalu istniała drewniana kaplica z jednym ołtarzem z tabernakulum i relikwiami świętych oraz nowym obrazem św. Anny. Prepozytem tej kaplicy był ks. Jan Zegadłowski. W tym czasie istniała już również mała szkoła parafialna.

Według wizytacji z 1629 r.¹⁰ nowy drewniany kościół obok starego wybudowała wdowa po Janie Oborskim, a poświęcił go dnia 15 grudnia tego roku, w sobotę, biskup poznański Maciej Łubieński. W tym czasie nie było już w Kuflewie szpitala z kaplicą. Podczas uroczystości konsekracji nowego kościoła do sakramentu bierzmowania przystąpiło około 150 osób.

26 maja 1667 r., we czwartek, odbyła się wizytacja

10 AAP, AV, s. 283-285.

parafii za biskupa poznańskiego Stefana Wierzbowskiego¹¹.

Na podstawie zachowanych ksiąg metrykalnych można ustalić listę proboszczów parafii Kuflew sprawujących swój urząd w następujących latach:

ks. Jan Stanisław Kwiatkiewicz przed 1714-1720

ks. Paweł Jastrzębski 1720-1723

ks. Antoni Staniszewski 1724-1731

ks. Antoni Michał Chojecki 1732-1738

ks. Krzysztof Sztok 1738-1739

ks. Franciszek Szymon Kossowski 1740-1777

ks. Antoni Alojzy Gozdawa Stawiski 1778-1803

W 1745 r. dziedzic Kuflewa Rafał Skarbek ustanowił

11 AGAD, KWM 6283, 32 (regest z akt wizytacji biskupa Józefa Bończa Miaskowskiego).

1 Kościół wybudowany w 1759 r., który spłonął w nocy z 7 na 8 marca 1991 r. (źródło: Gminna Biblioteka Publiczna w Mrozach)

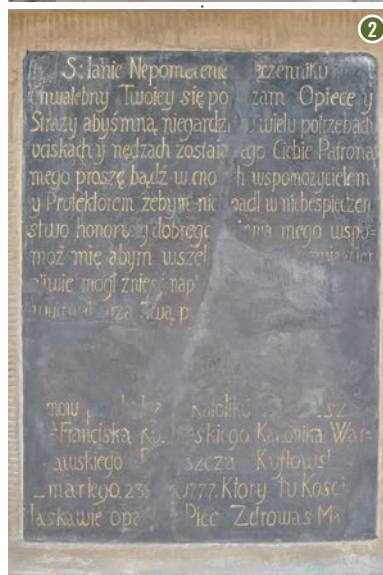

1

dla organisty przy kościele w Kuflewie pensję roczną w wysokości 100 złotych polskich¹². Z 1753 r. pochodził list tego dziedzica do ks. Kossowskiego, proboszcza parafii Kuflew, w sprawie dziesięciny pieniężnej z Małej Wsi¹³. Staraniem ks. Franciszka Kossowskiego oraz dziedzica dóbr Kuflew i kolatora kościoła Rafała Skarbka został w 1759 r. wybudowany nowy drewniany kościół, rok wcześniej została wybudowana plebania; w 1774 r. kościół był wyremontowany, a plebania odbudowana¹⁴. Z tego okresu pochodziła również znaczna część jego wyposażenia przez następne dwa wieki¹⁵. Kościół ten, po naprawach i przebudowach, spłonął wraz z wyposażeniem w nocy z 7 na 8 marca 1991 r.

2

Ks. Franciszek Kossowski, kanonik warszawski, dziekan latowicki i proboszcz kuflewski przez 37 lat, zmarł w 1777 r. Na jego grobie została ustawiona figura św. Jana Nepomucena z epitafium zawierającym modlitwę do świętego, zachowana

12 AGAD, KWM 6283, 32 (regist).

13 AGAD, KWM 6283, 33 (regist).

14 Archiwum Diecezjalne Warszawsko-Praskie (dalej ADWP), Parafia Kuflew, sygn. d. B, 53 i 56, k. 93[a].

15 Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. X, Województwo warszawskie, z. 8, Powiat mińsko-mazowiecki, Warszawa 1968, s. 11-13.

do dziś i odnowiona w 2015 r. z okazji jubileuszu 500-lecia parafii.

Ks. Antoni Gozdawa Stawiski, kolejny proboszcz kuflewski, i to przez ćwierć wieku, zmarł na plebanii w Kuflewie 5 marca 1803 r. w wieku 63 lat¹⁶. Jego akt zgonu jest przedostatnim wpisem w księdze pochowanych, którą sam założył krótko po objęciu parafii w 1778 r., a poprzedza go jego ostatni zapis metrykalny, dotyczący pogrzebu w dniu 30 stycznia

3

nia Rajmunda Nowaka, zmarłego poprzedniego dnia zaraz po urodzeniu i chrzcie. Akt zgonu ks. proboszcza z opisem jego cnót świadczy o dużej pobożności, podobnie jak świadectwem pobożności

ks. Franciszka Kossowskiego jest treść inskrypcji nagrobnej. Obaj ci proboszczowie pozostawili po sobie bogate księgozbiory, natomiast ks. Antoni Gozdawa Stawiski w wyjątkowo sumienny sposób prowadził księgi metrykalne. Zachowała się jego pieczęć z herbem Gozdawa¹⁷ i pieczęć parafii z jego czasów¹⁸, podobna do dzisiejszej. Proboszczem po nim został ks. Józef Chamerski, który wcześniej przez pewien czas pomagał mu w pracy duszpasterskiej.

16 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. E, I, 29, nr 1255.

17 AGAD, KWM 6283, 63.

18 AGAD, KWM 6283, 64.

4

W tym czasie istniał jeszcze w Kuflewie szpital, który został rozebrany w 1807 r. i na jego miejscu została wybudowana organistówka¹⁹.

19 AGAD, KWM 6283, 20.

Dobra Kuflew w latach 1526-1795

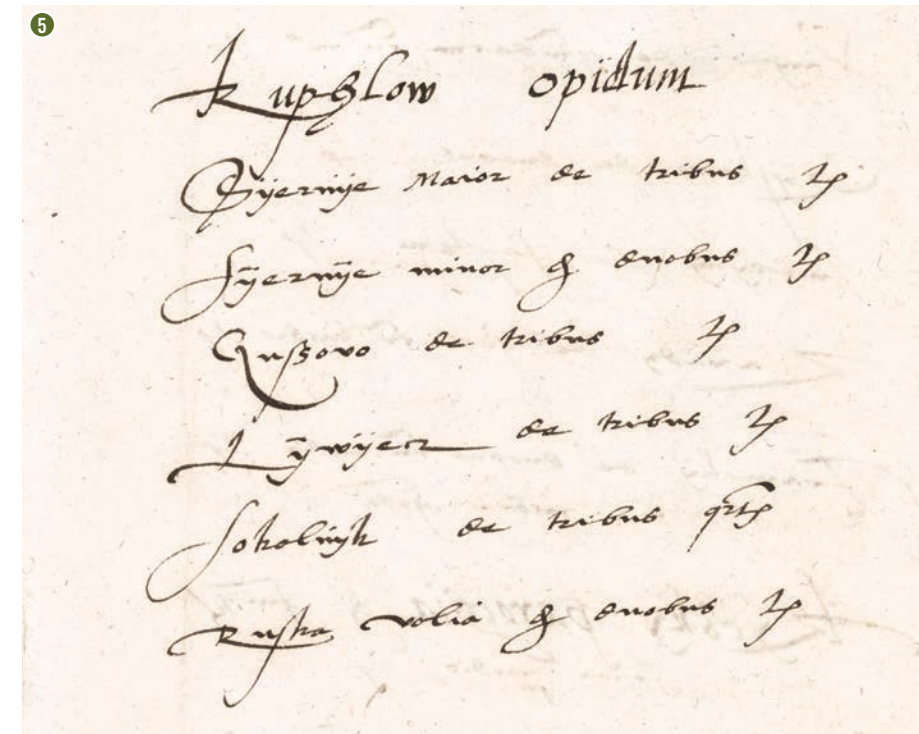
Podstawowym źródłem do badania osadnictwa w XVI w. są rejestry poborowe, do których wpisywano wysokość podatków miejskich, mianowicie szosu i czopowego. Od ziemi uprawianej w gospodarstwach chłopskich płacony był podatek łanowy, czyli rodzaj podatku od nieruchomości, mianowicie od uprawianej ziemi, której powierzchnia liczona była w łanach czyli włókach (1 włoka wynosiła około 18 hektarów).

W najstarszym rejestrze z 1537 r.¹ znalazła się tylko informacja, że miasto Kufłowo (*Cufłowo*) było własnością szlachecką, natomiast brakuje informacji o wysokości podatku, co wskazuje na zwolnienie w pierwszych latach po lokacji.

Najstarszy zachowany rejestr łanowego pochodzi z 1540 r., kolejne z lat 1541, 1563, 1564, 1569, 1573, 1576, 1577, 1588². Wsie wymieniane są zwy-

1 AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, ks. 103, k. 90.

2 AGAD, ASK I 46, 37, 62v, 97v, 134v, 205v-206 (rekognicjarz), 226v, 286r-v, 331r-v, 369, 437v-438; Źródła dziejowe (dalej Źr. dz.), t. XVI, Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana, t. V, Mazowsze, Warszawa 1895, s. 222.

5

kle w następującej kolejności: Siernie Duże, Siernie Małe, Guzowo, Liwiec, Sokolnik, Ruska Wola. Układ ten ma ściśle geograficzny charakter: rozpoczyna się od głównej wsi w dobrach, Sierni Dużych, następnie kieruje się na wschód do Sierni Małych, dalej na północny wschód do Guzewa, na południowy zachód do Liwca, na północny zachód do Sokolnika i na południe do Ruskiej Woli. Okrąża zatem Kuflew odwrotnie do ruchu wskazówek zegara.

Według tych rejestrów łanowego w poszczególnych wsiach opłacano podatek z następującej liczby włók chłopskich:

1 Figura św. Jana Nepomucena w Kuflewie (fot. Lidia Serafin)

2 Epitafium ks. Franciszka Kossowskiego w Kuflewie (fot. Lidia Serafin)

3 Pieczęć ks. Antoniego Gozdawa Stawskiego (źródło: AGAD, KWM 6283, 63)

4 Pieczęć parafialna z czasów ks. Antoniego Gozdawa Stawskiego (źródło: AGAD, KWM 6283, 64)

5 Rejestr łanowego parafii Kuflew z 1540 r. (AGAD, ASK I 46, 62v)

Tab. 1
Liczba włók chłopskich w poszczególnych wsiach, od których opłacano podatek.

	1540	1541	1563	1564	1569	1573	1576	1577	1588
Siernie Duże	3	4	4	4	4	4	-	3	6
Siernie Małe	2	4	4	4	4	3	4	2	4
Guzew	3	6	6	6	6	4	5	5	5
Liwiec	3	6	6	6	6	4	6	6	6
Sokolnik	3/4	4	4	4	4	4	4	4	4
Ruska Wola	2	4	4	4	4	4	4	4	4
Trojanów	-	3	3	3	3	3	3	3	3
Ruda	-	-	-	-	2	2	2	4	2

Z rejestrów z lat 1540 i 1541 wynika, że wszystkie wsie były stosunkowo niewielkie, obszar ich upraw nie przekraczał 14 włók, czyli obszaru jednej większej wsi. Według rejestrów z lat 1563 i 1564 obszar upraw tych samych wsi wynosił już 28 włók, czyli uległ podwojeniu, co wskazuje w skali 20 lat, które upłynęły, na szybki rozwój. Poza tym po raz pierwszy wzmiankowana jest wieś Trojanów. W tym okresie można już mówić o wsiach raczej średniej wielkości, przynajmniej w skali okolicy. W późniejszym okresie tempo rozwoju osadnictwa było już mniejsze, bowiem w 1588 r., po kolejnych 20 latach, obszar upraw wynosił 34 włóki, czyli powiększył się tylko o 6 włók.

Ruda, wcześniej wymieniana jako osada młyńska, od 1573 r. wymieniana była jako wieś. Od 1569 r. wymieniana była osada Kołacz (*Kolacz*), początkowo z jednym nowym zagrodnikiem, w 1588 r. już z 12 zagrodnikami. Zagrodnicy wykazywani są również w Sierniach Dużych, Guzewie, Liwcu i Sokolniku. Młyny wymieniane są w Sierniach, Guzewie, Liwcu,

Sokolniku i Rudzie. W 1563 r. pierwszy raz użyta została nazwa „Mała Wieś” na oznaczenie Sierni Małych.

Rejestry pomijają rozmiar folwarków należących do właściciela dóbr i uprawianych w ramach odrabiania pańszczyzny, które rozwijały się w XVI w. Pominięcie to wynika z przepisów podatkowych, zgodnie z którymi podatek łanowy nie obejmował gospodarstw szlachty osiadłej, czyli korzystających z pracy chłopów pańszczyźnianych, a jedynie gospodarstwa chłopskie i gospodarstwa drobnej szlachty, uprawiającej ziemię własnymi rękami.

Na podstawie rejestrów poborowych można szacować liczbę gospodarstw i liczbę mieszkańców. Szacuje się, że w XVI w. przeciętne gospodarstwo kmiecie obejmowało pół włóki i liczyło statystycznie około sześciu osób³. Liczba mieszkańców folwarku w stosunku do mieszkańców wsi była wtedy niewiel-

³ Cezary Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 80.

ka. Można więc przyjąć, że we wsiach kuflewskich mieszkało po kilka rodzin kmiecych, przy czym liczba ta wzrastała proporcjonalnie do wzrostu powierzchni uprawianej ziemi. Można jeszcze szacować liczbę mieszkańców stosując się do przelicznika, że z jednej włóki ziemi utrzymywało się około dzie-

1540	1541	1563	1564
Kuphlow/Kuphlew	Cuphlow/Cuphlew	Kufflevo	Kufflewo
Syernye Maior	Szyernye Major	-	Syersnie Maior
Syernye Minor	Syernye Mynor	Mała Vies	Syersnie/Sirznie Minor
Guszovo	Guzovo	Guzovo	Guzovo/Guzowo
Lywyecz	Lyvyecz	Liviecz	Liviecz
Sokolnyk	Sokolnyk	Sokolnik	Sokolnik/Szokolnik
Ruska Volia	Rusa Vola	Ruska Volia	Ruska Volia
-	-	Troianov	Troianov
-	-	-	Ruda

O wiele trudniej na podstawie rejestrów poborowych określić charakter samego miasta Kuflewa, nawet podać przybliżoną liczbę mieszkańców. Zachowały się rejestry dotyczące szosu, czyli podatku od majątku mieszczan oraz czopowego, czyli podatku od alkoholu, z lat 1540, 1541, 1563, 1564, 1569, 1573, 1576, 1577 i 1589⁴. W 1563 r. z Kuflewa zapłacono 4 floreny szosu⁵, podobnie jak w innych latach, i na tej podstawie można szacować⁶, że zamieszkiwa-

⁴ AGAD, ASK I 46, 65, 65v, 99v, 100, 139, 139v, 140, 160, 264v, 308v, 331, 369, 482; *Źr. dz. XVI*, 248.

⁵ AGAD, ASK I 46, 139r.

⁶ Maria Bogucka, Henryk Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 359-361.

sięciu osób. Stąd na podstawie tych szacunków można przyjąć, że wieś w dobrach kuflewskich w połowie XVI w. zamieszkiwało ponad 300 osób.

Nazwy miejscowości w czterech najstarszych rejestrach pisane były w następujący sposób:

ło go blisko 500 osób. Biorąc natomiast pod uwagę, że Latowicz w tym samym roku zapłacił 16 florenów, a zatem cztery razy więcej, a liczbę mieszkańców Latowicza w następnym roku można oceniać na około 1600⁷, można szacować, że Kuflew liczył około 400 mieszkańców, co stanowi wynik zbliżony do poprzedniego. Dla porównania wielkości miasta, Garwolin i Mińsk zapłaciły po 20 florenów, Siennica 4 floreny, a sąsiedni Żeliszew, późniejszy Jeruzal, zaledwie 1 florena.

⁷ Marian Benko, *dz. cyt.*, s. 210.

Tab. 2
Dawna pisownia nazw miejscowości według rejestrów poborowych

Według rejestrów poborowych mieszczanie kuflewscy uprawiali 3 włóki ziemi, co nie było dużym obszarem w stosunku do liczby mieszkańców, ale wskazywało na częściowo rolniczy charakter miasta.

Wynika z tego, że w połowie XVI w. parafia Kuflew liczyła blisko tysiąc mieszkańców, przy czym większość z nich mieszkała w mieście.

Jędrzej Świącicki wspominając Kuflew w swoim słynnym opisie Mazowsza z czasów króla Zygmunta Augusta wskazuje na pewien zastój miasta; po przedstawieniu Sebastianowa, późniejszego Stoczka Łukowskiego, pisze bowiem: „Dalej leżą zaniedbane miejscowości przednich panów mazowieckich Kuflew i Seroczyn”⁸, robiąc przy tym aluzję do Oborskich.

Brakuje naukowego opracowania dziejów gałęzi rodu Oborskich na Kuflewie, dlatego trudno jest ustalić również główne wydarzenia związane z dziejami samych dóbr kuflewskich, szczególnie w XVII w. Według herbarza Seweryna Uruskiego⁹ po Wernazym Oborskim dobra te odziedziczył w części syn Adam czy raczej Idzi, po nim syn Idzi, po nim córki Anna Leśnowolska i Dorota Ostrożyna, które sprzedały ją w 1592 r. Inną część dóbr odziedziczył syn Wernazego Oborskiego Adam, chorąży liwski, po nim synowie Stanisław, wojski warszawski, i Kacper, starosta małogoski, po Kacprze syn Adam,

⁸ Andreas Świącicki, op. cit., p. 20; Stanisław Pazyra, *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Świącickiego*, przekład i objaśnienia Helena Pazyrzyna, Warszawa 1974, s. 144-145, 216-217.

⁹ Seweryn Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. XII, Warszawa 1915, s. 221-223.

chorąży liwski, po nim syn Stanisław, po nim syn Adam, kasztelan liwski, po nim zaś synowie Franciszek Stanisław, podkomorzy wendeński, który swoją część dóbr sprzedał w 1689 r., i Józef, cześnik liwski, który swoją część sprzedał Skarbkom w 1712 r. Części tych dóbr należały również do syna Kacpra Oborskiego Jana, podkomorzego liwskiego, i po nim do jego syna Wojciecha, podstolego bielskiego. Wynika z tego, że Oborscy posiadali dobra kuflewskie przez 238 lat na przestrzeni 8 pokoleń.

Zapewne podczas potopu szwedzkiego Kuflew uległ znacznemu zniszczeniu i jako miasto nigdy się już z tego upadku w pełni nie podźwignął. Bardzo znamienity jest rejestr poborowy podatku pogłównego z 1663 r.¹⁰, według którego z miasta Kuflewa zapłacono podatek od 56 mieszczan oraz 4 osób z czeladzi dworskiej, w tym od 1 urzędnika stanu szlacheckiego i od 3 osób stanu chłopskiego. Dla uzyskania liczby mieszkańców należy tę liczbę podwoić¹¹, a zatem w Kuflewie mieszkało wtedy ponad sto osób, czyli znacznie mniej, niż sto lat wcześniej. Zamieszkałych we wsiach poddanych wykazano następujące liczby:

Siernie (<i>Siermi</i>) czyli Siernie Duże:	6
Liwiec:	18
Trojanów (<i>Troiiana</i>):	30
Mała Wieś, czyli Siernie Małe:	12
Sokolnik (<i>Sokolniki</i>):	8
Guzew nie został uwzględniony, w sumie 74, czyli szacunkowo mieszkało tam niespełna 200 osób, z Kuflewem około 300.	

¹⁰ AGAD, ASK I 72, 681r-v.

¹¹ Cezary Kukło, dz. cyt., s. 88.

Według rejestru z 1674 r.¹² z miasta Kuflewa z wsiami: Mała Wieś, Liwec, Sokolnik, Trojanów i innymi zapłacone zostało pogłównie od 72 osób, a z Guzewa od 51 osób, czyli w sumie od 123 osób, co szacunkowo daje niespełna 300 mieszkańców parafii.

Według rejestru sporządzonego dwa lata później, w 1676 r.¹³, z Kuflewa, Sierzni (*Sierznie*), Małej Wsi, Liwca, Sokolnika, Trojanowa i Kołacza z Waliskami zapłacone zostało pogłównie od 69 osób stanu chłopskiego, a z Guzewa i Rudki od Jana Krzyżanowskiego, dzierżawcy dóbr stanu szlacheckiego, i od 61 osób stanu chłopskiego, a zatem w sumie od 131 osób, co potwierdza powyższe dane. Zatem po stu latach po serii tragedii, które dotknęły Królestwo Polskie w połowie XVII w., ludność parafii spadła trzykrotnie.

Dobra kuflewskie nabył prawdopodobnie Antoni Skarbek, kasztelan halicki, po którym odziedziczył je Rafał Ludwik Skarbek, chorąży kołomyjski, przez kilkadziesiąt lat dziedzic kuflewski i kolator kościoła parafialnego.

W XVII w. upowszechnia się nazywanie Sierni Małych Małą Wsią, natomiast na początku XVIII w. Siernie Duże nie występują już jako odrębna wieś. Ruska Wola z kolei nazywana była Ruszczyzną, a Ruda Rudką. Jako odrębna osada młyńska występowało Wymyśle w dzisiejszym centrum Mrozów, przy starej drodze z Kuflewa do Kałuszyna, oraz

¹² AGAD, ASK I 72, 738v.

¹³ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps nr 1100, Regest pogłównego Prowincji Wielko-Polskiej z lat 1674-1676, k. 265v.

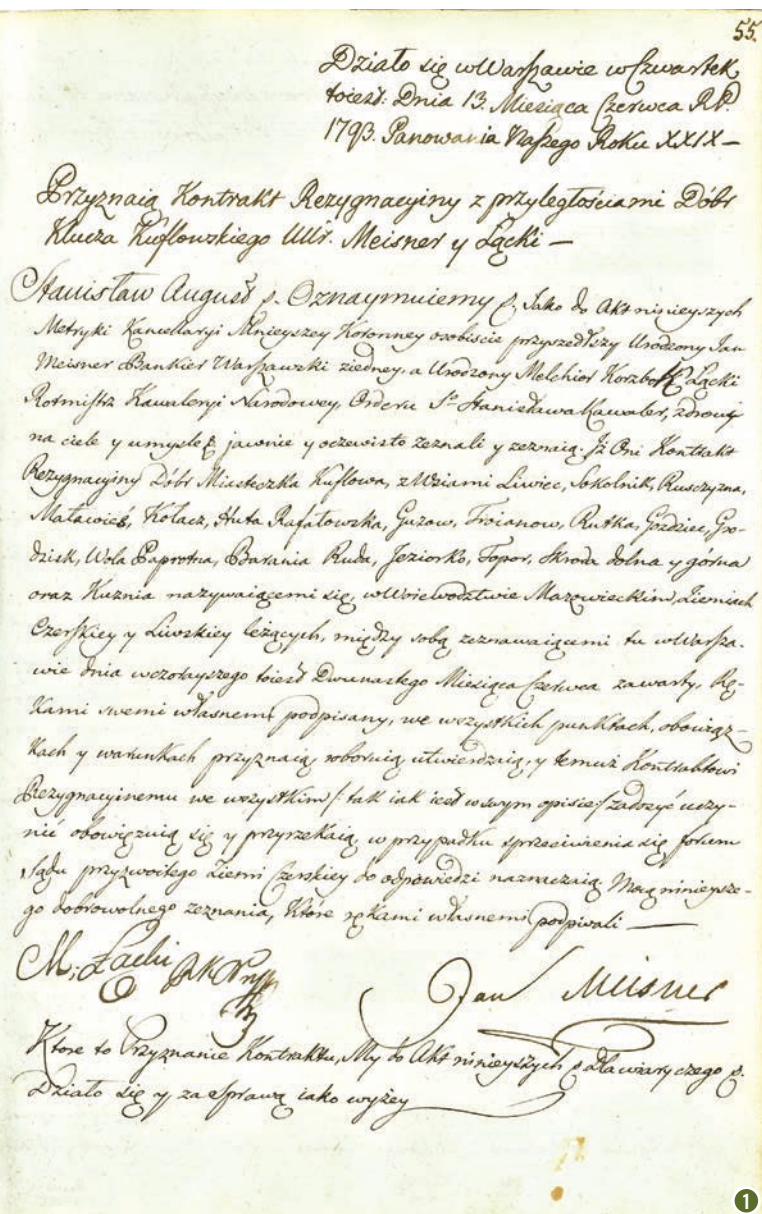
Biernatowizna w miejscu dzisiejszego budynku Nożowni przy drodze z Rudki do Gójszcza. W ciągu XVIII w. rozwinęły się Budy Potażnickie, tak nazywane od produkowanego przez budników z węgla drzewnego potażu; później zaczęto je nazywać Wolą Rafałowską, od imienia dziedzica dóbr. Powstała również Huta Kuflewska, w której mieściła się huta szkła. Za Małą Wsią powstała wieś Francuzy. Koło Kuflewa funkcjonowała osada Smolarnia, a koło Rudki – Kuźnia.

W XVIII w. nastąpił zatem dalszy rozwój sieci osadniczej, który w dużym stopniu odpowiada współczesnemu; największa zmiana nastąpiła w połowie XIX w., gdy ludność wiejska mieszkająca na terenie dawnego miasta została w znacznym stopniu przesiedlona do dwóch zaprojektowanych od nowa wsi: Podcierni leżących koła dawnych Sierni Dużych i Podskwarnego leżącego koło dawnej Ruskiej Woli. W ten sposób w nazwie Podcierni przetrwała dawna nazwa najważniejszej osady w dobrach Siernie.

Według rejestru z 1772 r.¹⁴ liczba dymów w poszczególnych miejscowościach była następująca:

Kuflew:	45
Guzew i Biernatowizna:	25
Sokolnik:	7
Trojanów:	6
Kołacz:	4

¹⁴ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy, *Zbiór rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. 494/II, Wypis Wsiów y Miast przez Województwa w calej Koronie znajdujących się tudzież y zakorndonowanych, który z Taryffy Kommissy Skarbowey Koronney r. 1772. wypisano, k. 342.*

Huta:	9
Mała Wieś:	29
Liwiec i Wymyśle:	9
Ruszczyszna:	4
Ruda i Kuźnia:	8
Rafałówka:	15

W sumie w parafii zarejestrowano 161 „dymów”, które w przybliżeniu odpowiadały liczbie domów. Jako jedyna nie była wymieniona wieś Francuzy, która mogła uchodzić za część Małej Wsi. Większość wsi była mała, po kilka „dymów”, wyróżniała się Mała Wieś i Guzew oraz rozwijająca się Wola Rafałowska, nazwana w rejestrze „Rafałówką”. Z ostrożnych szacunków wynika, że Kuflew liczył wtedy około 400 mieszkańców, a cała parafia około 1400. Oznacza to, że w ciągu XVIII w. została osiągnięta i przekroczona liczba mieszkańców z XVI w.

Według spisu ks. Franciszka Czajkowskiego z lat 1783-1784 klucz kuflewski nadal należał do Skarbków¹⁵. W 1793 r. klucz dóbr kuflewskich ich właściciel Jan Meysner, bankier warszawski, który je nabył od Michała Ogińskiego z Kozielska, podskarbiego wielkiego litewskiego, sprzedał za 1.100.000 złotych polskich Melchiorowi Korzbok Łąckiemu, rotmistrzowi kawalerii narodowej¹⁶. Do klucza kuflewskiego należał wtedy spoza parafii Kuflew: Goździec, Grodzisk, Wola Paprotnia, Barania Ruda, Jeziorko, Topór oraz Skru-da Dolna i Górna. Uzurpując sobie prawo własności nad ludnością chłopską, klucz ten sprzedano z „Poddanemi Kmieciami, Zagrodnikami, Komornikami”.

Słynna Mapa szczególna Województwa Mazowieckiego królewskiego

¹⁵ Rejestr diecezjów Franciszka Czajkowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783-1784, Warszawa 2006, s. 758.
¹⁶ AGAD, MK 403, 55-56; AGAD, Komisja Województwa Mazowieckiego – Rząd Gubernialny Warszawski, sygn. 4791, s. 51-57 (odpis).

kartografa Karola de Perthéasa z 1783 r.¹⁷ przedstawia okolice Kuflewa z licznymi błędami. Zachował się natomiast plan *Kufflow z attynencyami tego klucza* z 1795 r.¹⁸, oparty na mapie wykonanej na podstawie pomiarów z lat 1789 i 1790. Obejmuje klucz kuflewski, a zatem również tereny wykraczające poza

parafię Kuflew. Plan jest stosunkowo szczegółowy, chociaż zawiera liczne błędy pomiarowe. Na skraju klucza koło Porzewnicy jest zaznaczone miejsce projektowanego miasta. W pewien sposób projekt ten został zrealizowany dopiero w 2014 r., gdy prawa miejskie otrzymały położone kilka kilometrów dalej Mrozy.

¹⁷ IH PAN Warszawa (kopia).
¹⁸ AGAD, Zbiór kartograficzny, sygn. 279-21.

¹ Akt kupna klucza kuflewskiego z 1793 r. (źródło: AGAD, MK 403, 55)
² Kuflew na mapie z 1795 r. (źródło: AGAD, Zb. kart. 279-21)

Najstarsze łacińskie księgi metrykalne z lat 1713-1827¹

Zachowała się najstarsza księga metrykalna chrztów z lat 1716-1750, ślubów z lat 1713-1734 i pogrzebów z lat 1713-1737; pierwotnie prawdopodobnie dotyczyła również chrztów od 1713 r., lecz początek księgi jest uszkodzony i brakuje 5 kart z 62 wpisami². Dwa najstarsze wpisy dotyczą dwóch ślubów z tego samego dnia, 19 lutego 1713 r., i są to zarazem jedyne wpisy z tego roku³. Ślub brał Stanisław Lech z Trojanowa z Zofią Gójszczanką z Guzewa oraz Maciej „Stachów” (Stachowicz) z Guzewa z Katarzyną Lechówną z Trojanowa; możliwe, że Stanisław i Katarzyna byli rodzeństwem. Drugą zachowaną księgą metrykalną, złożoną właściwie z dwóch części w różnych formatach i znacznie uszkodzoną, głównie przez gryzonie, jest księga chrztów z lat 1750-1777, ślubów z lat 1768-1778 i pogrzebów z lat 1737-1778⁴; brakuje zatem wpisów ślubów z lat 1734-1768 i jest to największa luka w metrykach kuflewskich na przestrzeni ostatnich trzystu lat.

Wpisy były następnie kontynuowane w trzech odrębnych księgach: chrztów z lat 1778-1789⁵, ślubów z lat 1779-1808⁶ i pogrzebów z lat 1778-1803⁷. Łacińskie wpisy chrztów były kontynuowane najdłużej, w księgach z lat 1790-1822⁸ i 1823-1827⁹, z pojedynczymi aktami z 1839 r., a zatem po zaprowadzeniu

1 Niniejszym składam serdeczne podziękowanie Archiwum Diecezjalnemu Warszawsko-Praskiemu za udostępnienie i zgodę na publikację fragmentów ksiąg metrykalnych i zbiorów bibliotecznych ze swojego zasobu.

2 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. A, 52.

3 Tamże, k. 67r, nr 1-2.

4 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. B, 53 i 56.

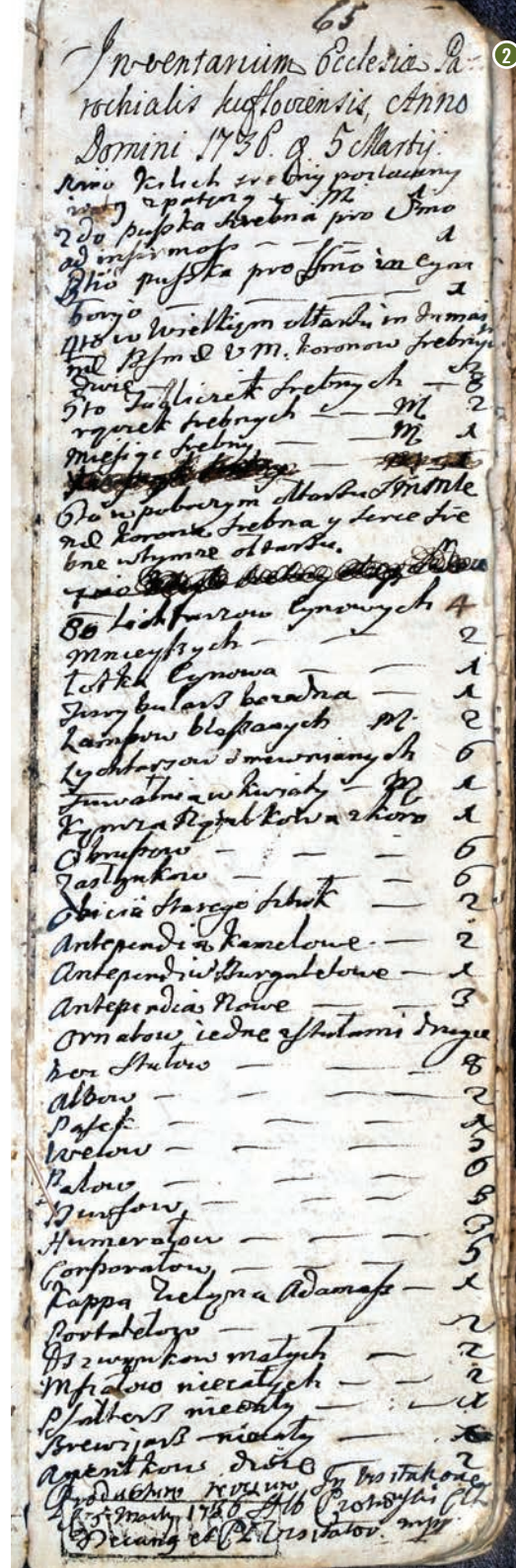
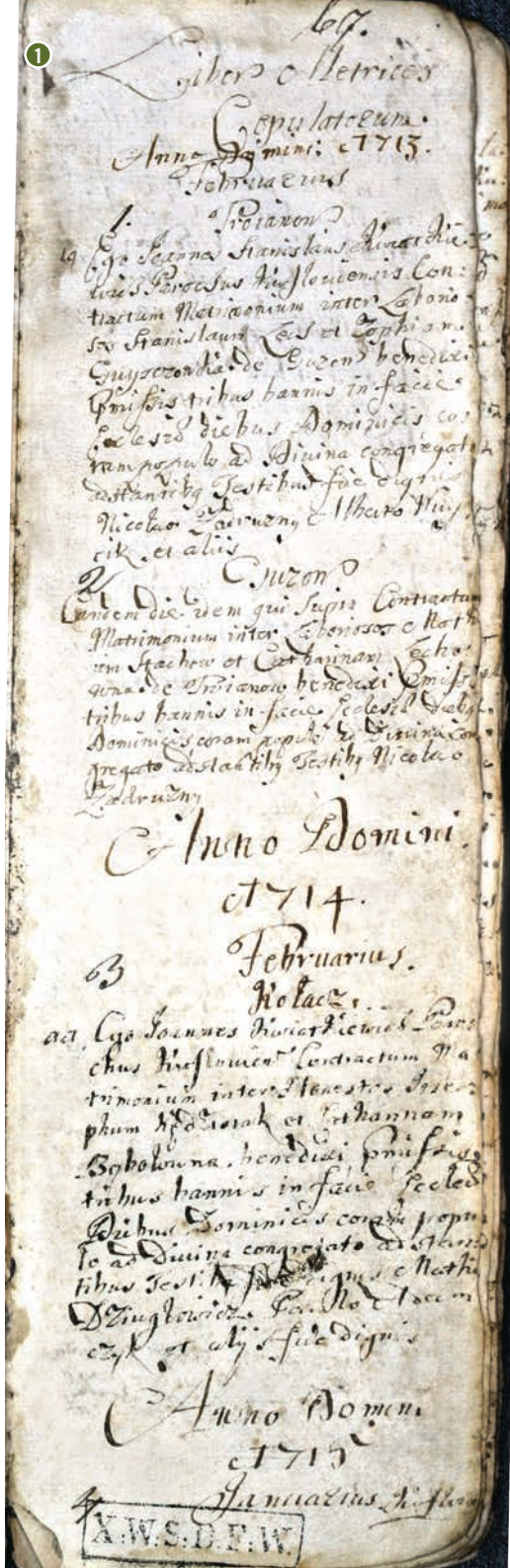
5 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. C, I, 23.

6 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. D, I, 28.

7 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. E, I, 29.

8 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. F, II, 24.

9 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. 25.

nowych przepisów metrykalnych w 1798 r. i wprowadzeniu urzędów stanu cywilnego w Księstwie Warszawskim w 1810 r., a nawet po połączeniu ksiąg metrykalnych i stanu cywilnego w r. 1826. Łacińskie wpisy ślubów były kontynuowane jeszcze w księdze z lat 1809-1815¹⁰.

Podsumowując, zachowały się łacińskie akta chrztów z lat 1716-1827 (1839), akta ślubów z lat 1713-1734 i 1768-1815, dla lat 1816-1825 zachowała się tylko rejestracja cywilna małżeństw oraz akta pogrzebów z lat 1713-1803; z lat 1810-1825 zachowała się tylko cywilna rejestracja zgonów, a dla lat 1804-1809 brakuje jakiegokolwiek rejestracji.

Wyjątkową wagę do prowadzenia ksiąg metrykalnych przywiązywał ks. Antoni Gozdawa Stawiski. Przez ćwierć wieku, dokonując w nich wpisów, podawał daty urodzin w aktach chrztów i daty zgonów w aktach pogrzebów. W aktach ślubów podawał imiona rodziców młodych, co było wtedy dużą rzadkością. Na koniec roku robił zestawienia statystyczne.

W księgach metrykalnych znajdują się również inwentarze parafialne z lat 1736, 1764 i 1775 oraz zapiski historyczne¹¹.

10 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. 26.

11 ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. A, 52, k. 64[a]-66v, sygn. d. B, 53 i 56, k. 93, 93[a].

1 Najstarsze metryki ślubów z Kuflewa z 1713 r. (źródło: ADWP, Parafia Kuflew 52)

2 Początek inwentarza parafii Kuflew z 1736 r. (źródło: ADWP, Parafia Kuflew 52)

Parafianie kuflewscy według ksiąg metrykalnych z lat 1713-1750

Najstarsze szczegółowe dane dotyczące mieszkańców parafii pochodzą z najstarszych ksiąg metrykalnych. Na podstawie analizy ksiąg metrykalnych z tego okresu można ustalić imiona i nazwiska parafian, ich wiek, miejsce zamieszkania, stan i zawód oraz powiązania rodzinne. Główne trudności wynikają z występujących w księgach opuszczeń i pomyłek, które są skutkiem zdarzającej się niestaranności w ich prowadzeniu oraz z braków, które są konsekwencją uszkodzenia ksiąg. Przy chrztach zwykle zapisywano imię dziecka oraz imiona, nazwisko, miejsce zamieszkania i stan rodziców, rzadziej zawód ojca i nazwisko panięskie matki. Przy ślubie zapisywano imiona, nazwiska, miejsce zamieszkania i stan młodych. Księgi pogrzebów odznaczają się mniejszą starannością w ich prowadzeniu.

Na podstawie najstarszych zapisów metrykalnych można ustalić, przedstawiciele których rodów mieszkali w parafii Kuflew w I połowie XVIII w. i które wsie zamieszkiwali. Prawdopodobnie przedstawiciele większości z tych rodów mieszkali w okolicy jeszcze przed potopem szwedzkim, a niektórzy mogą pochodzić od potomków osadników z przełomu XV i XVI w. Niektóre z tych rodów mogły być w przeszłości rodami mieszczańskimi, ponieważ miasto

Kuflew w połowie XVII w. nie uległo całkowitemu zniszczeniu.

Lista najczęściej występujących wtedy nazwisk jest następująca:

Kuflew: Cegiełka, Dąbrowski, Gałązka, Gromulski, Kacprowicz, Kielak, Kostrek, Kotuniak, Kowal, Kowalczyk, Kuśmierz, Misica, Osiachnik, Osiński, Piotrow, Rozdajek, Witek, Włodarczyk, Wójcik, Wójcicki. Mała Wieś: Bajszczak, Biernat, Długosz, Dorotczak, Frączek, Nowak, Sęktas, Stalmach, Wojdak, Wójcik.

Guzew: Domański, Juszcak, Kąca, Kielak, Królak, Łysiak, Malesa, Marciniak, Młynarz, Młynarczyk, Stachowicz, Szymańczak, Włodarczyk.

Liwiec: Bajszczak, Witek.

Sokolnik: Dorotczak, Gałązka, Włodarczyk.

Trojanów: Lech, Rozdajek, Wójcik.

Rudka: Stachowicz, Świeca.

Kołac: Bąbol, Kacprzak, Misica, Wojdak.

Ruszczyzna: Jagodziński.

Huta Kuflewska: Gronos.

Budy Potażnickie czyli Wola Rafałowska: Kalinowski, Zawacki.

Młyn Wymysle: Osiński.

Młyn Biernatowizna: Sadowski.

Na podstawie ksiąg metrykalnych można również stwierdzić, że spośród nazwisk współcześnie używanych w okolicach Kuflewa przynajmniej trzydzieści było już używanych w I połowie XVIII w.: Bajszczak, Biernat, Cegiełka, Domański, Gałązka, Gromulski, Gujski, Jagodziński, Jankowski, Juszcak, Kalinowski, Kąca, Kielak, Kotuniak, Kowalczyk, Lech, Malesa, Nowak, Osiński, Piotrak, Sadowski, Sęktas, Stachowicz, Stelmaszczuk (Stalmach), Szydłowski, Wojdak, Wójcicki, Zawadzki, Zawiska, Żmudzin.

Biblioteka parafialna w latach 1565-1726

Oprócz ksiąg metrykalnych z okresu przedrozbirowego zachowała się rzadka w skali Mazowsza biblioteka parafialna¹, na którą składają się przede

wszystkim księgozbiory dawnych proboszczów kuflewskich. Najstarsze z zachowanych ksiąg pochodzą z XVI w.

W książce Andrei Alciato *De formula Romani Imperii Libellus* wydanej w Bazylei w 1565 r.², zaledwie 6 lat po jej pierwszym wydaniu, w celu wzmocnienia zostały wszyte fragmenty książki pergaminowej z XIV lub XV w. zawierającej Digesta cesarza Justyniana z komentarzem marginalnym [il. 14]³. Drugą książką wydaną w 1565 r. w Wenecji jest *Compendium totius theologiae veritatis, septem libris Libris Digestum* Jeana de Combes, należąca według wpisów m. in. do Wojciecha Kłoniczkiego⁴ [il. 15]. Obecnie są to dwie najstarsze książki z tego zbioru bibliotecznego.

W książce z 1729 r.⁵ został wpisany wiersz, zaczynający się od słów:

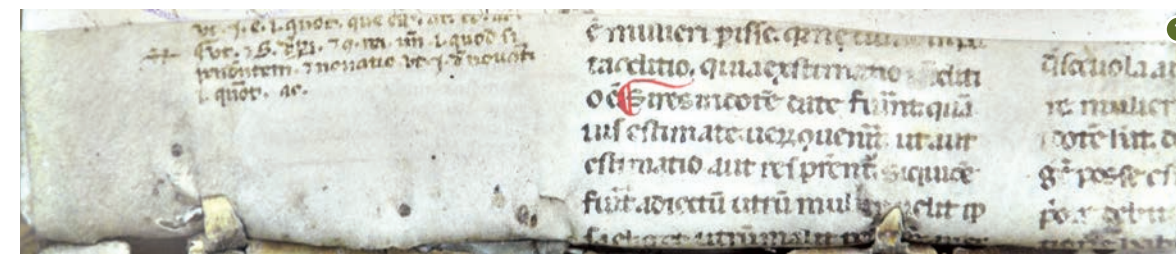
„Nie iest to rzecz bezpieczna gdy przy twoim Dworze Chowasz Jaszczurkę która bokiem się wyporze”.

² ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. 16.

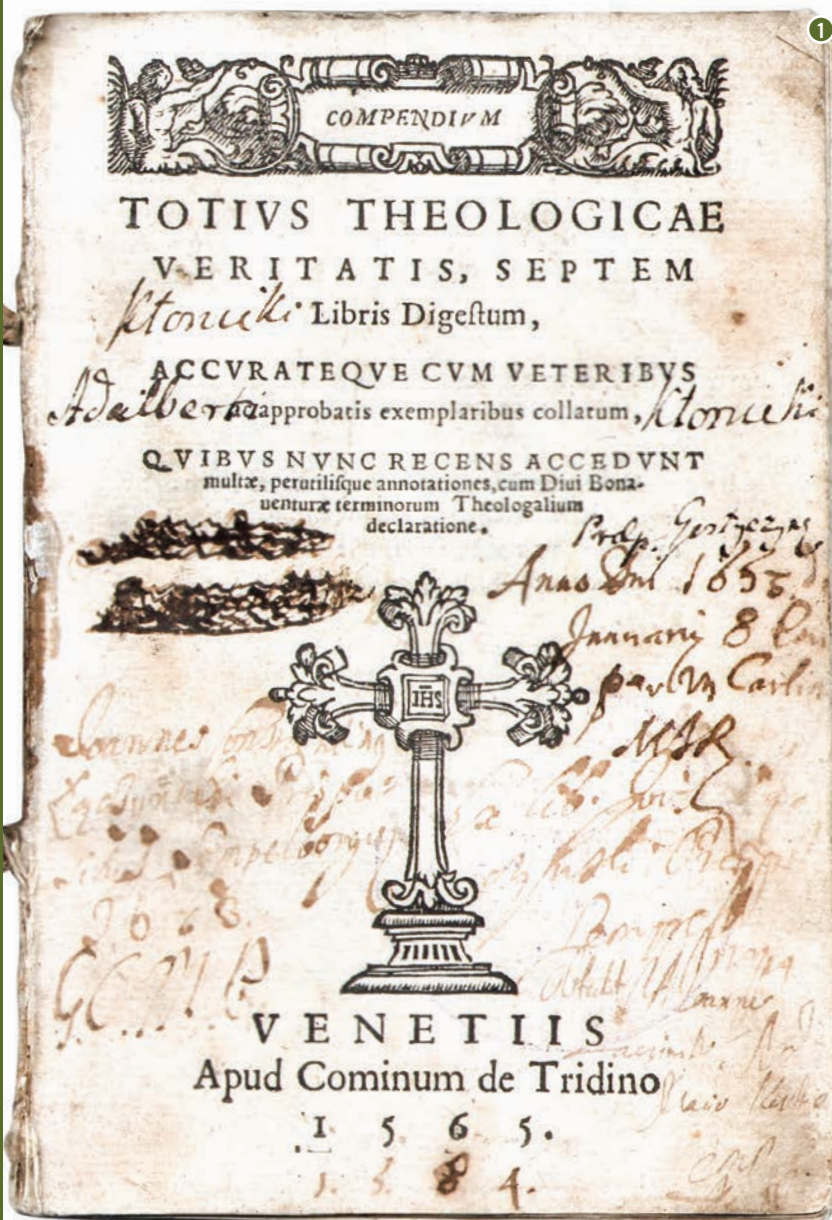
³ Na ilustracji fragmenty tytułu 3 księgi XXIII Digestów.

⁴ ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. 1.

⁵ ADWP, Parafia Kuflew, sygn. d. 8.

1 Fragment średniowiecznej książki z biblioteki w Kuflewie (źródło: ADWP, Parafia Kuflew 16)

1 Książka z biblioteki parafialnej z 1565 r. (źródło: ADWP, Parafia Kuflew 1)

Według inwentarza z 1826 r.⁶ księgozbiór na plebanii w Kuflewie, a więc ówczesna biblioteka parafialna, liczył około 80 woluminów. Były to głównie różne książki teologiczne z XVIII w., spośród których za najcenniejszą oceniono czterotomową *Biblię* w przekładzie ks. Jakuba Wujka. Należała do nich również z książek historycznych *Kronika* mistrza Wincentego Kadłubka, *Pamiętniki* Mikołaja Radziwiłła i biografia króla pruskiego Fryderyka II, należało również kilka książek o tematyce politycznej czy historia naturalna Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oprócz tego zbioru na plebanii przechowywane były również połączone księgozbiory dwóch proboszczów kuflewskich: ks. Franciszka Kossowskiego i ks. Antoniego Gozdawa Stawiskiego w liczbie 115 woluminów o rozmaitej tematyce.

Działalność dwóch ostatnich proboszczów kuflewskich okresu staropolskiego, której świadectwem są również zgromadzone przez nich bogate księgozbiory, niewątpliwie przyczyniła się do rozwoju życia parafialnego, nim Kuflew znalazł się po trzecim rozbiórze w 1795 r. pod panowaniem austriackim.

⁶ AGAD, KWM 6283, 132-135.

Rozdział III

DZIEJE MAJĄTKU KUFLEW OD XIX WIEKU DO 1946 R.

Kamila Juszkiewicz

W rękach Łąckich

Dokładnie 12 czerwca 1793 r. warszawski kupiec i bankier Jan Meysner (Meisner) sprzedał za 1.100.000 złotych majątek Kuflew Melchiorowi Łąckiemu¹, używającemu tytułu hrabiowskiego.

* Łący herbu Korzbok – Wielkopolska rodzina Łąckich herbu Korzbok wywodząca się od starożytnego rodu Kurtzbachów na Śląsku, gdzie owi Kurtzbachy vel Kurcboki, z czasem nazwani Korzbokami, byli spokrewnieni z najsławniejszymi domami. Rodzina Korzboków Łąckich używała tytułu hrabiowskiego, choć nigdy nie występowała o jego potwierdzenie. Zgodnie z „Kroniką żalobną rodzin wielkopolskich od 1863–1876 r.” przedstawiciel rodu Władysław Korzbok Łącki uzyskał tytuł hrabiowski za czasów Augusta II, który knował myśl o zamachu stanu, celem zniesienia tronu elekcyjnego na rzecz dziedziczenia w domu Saskim. Nadając saski tytuł hrabiowski 19 możnym polskim panom, w tym wspomnianemu Władysławowi Korzbok Łąckiemu, chciał zyskać sobie stronników. Nie zachował się jednak żaden oficjalny dokument, który by tę nominację potwierdzał. Podobno taki dokument istniał i nosił datę

.....

¹ APP, zespół Majątek Posadowo, sygn. 1364 Wykaz hipoteczny majątku Kuflew 1846 r., s. 76.

.....
jednego z ostatnich dni grudnia 1726 r.²

W tym czasie dobra Kuflew obejmowały następujące wsie i folwarki: Liwiec, Sokolnik, Rumszczyzna, Mała Wieś, Kołacz, Huta Rafałowska, Guzów, Trojanów, Rudka, Gozdziec, Grodzisk, Wola Paprotnia, Barania Rudka, Jeziorko, Topor, Skroda Dolna, Skroda Gorna i Kuźnia.

Po śmierci hrabiego Melchiora Łąckiego dobra Kuflew odziedziczyli na podstawie aktu z dnia 27 sierpnia 1831 r. jego synowie Wincenty Antoni i Jan Nepomucen Łący. W związku z bezpotomną śmiercią Jana Nepomucena cały majątek przeszedł na rzecz Wincentego Antoniego, co zostało uregulowane w stosownym akcie z dnia 30 marca 1833 r.

Pod względem gospodarczym majątek Kuflew za czasów Łąckich nie należał do najprężniej działających. Jego gospodarka oparta była przede wszystkim na uprawie zbóż³. Potężnym wstrząsem dla majątku było powstanie listopadowe i ogromniszczeń, jakie po sobie pozostawiły zbrojne działania z 1831 r. Poniesione straty zmusiły właściciela dóbr, jak również włościan do ubiegania się w Radzie Stanu Królestwa Polskiego o alliewację (zwolnienie z podatków i innych ciężarów publicznych)⁴. Dobra Kuflew

² Jarosław Leitgeber, *Kronika żalobna rodzin wielkopolskich od 1863–1876 r. z uwzględnieniem ważniejszych osobistości zmarłych w tym przeciągu czasu w innych dzielnicach Polski i na obczyźnie...*, Poznań 1877 r., s. 219–222.

³ Za APP, zespół Majątek Winnogóra, sygn. 18 Rachunki zbożowe Dóbr Kuflewskich w 1805 r., s.2: Uprawiano następujące zboża i rośliny (wartości podane w kopach): żyto ozime (744), żyto jare (19,58), pszenica (147,34), jęczmień (261,22), owies (715,49), gryka – tataraka (95 wozów), groch (117 wozów), proso (20,27), rzepak (6 wozów).

⁴ AGAD, zespół II Rada Stanu królestwa Polskiego, sygn. 345 i 375.

¹ Mapa Kwatermistrzostwa, Kwatermistrzostwo Generalne Wojska Polskiego, 1864 r.

² Herb rodu Korzbok (źródło: www.pl.wikipedia.org)

doświadczyły nie tylko klęski wojny. Podobnie, jak to ma miejsce dzisiaj, zdarzały się klęski żywiołowe. Jedną z nich było gradobicie, które miało miejsce na terenie wsi Kuflew, Trojanów i Guzew 26 maja 1825 r. Stwierdzone w tym roku straty skutkowały przyznaniem dla włościan i dóbr Kuflew rocznych oraz półrocznych zwolnień w płaceniu podatków do skarbu Królestwa⁵.

Dwór jednak żył swoim życiem, charakterystycznym dla tamtej epoki. Przeglądając księgi metrykalne parafii Kuflew, przekonujemy się o tym, że w dworze Kuflewie znajdowała schronienie i tymczasową

⁵ AGAD, zespół II Rada Stanu królestwa Polskiego, sygn. 323 i 327.

przystań rodzina i „przyjaciele” Łąckich. Dla potwierdzenia tego możemy wspomnieć o ślubie, który miał miejsce w kuflewskim kościele 15 lutego 1831 r. W księdze parafialnej zapisano, że tego dnia ślub zawarli porucznik Wojsk Polskich z Pułku Krakusów Księcia Poniatowskiego Ignacy Pruski, wówczas parafianin kuflewski, bliski krewny żony Wincentego Łąckiego (z domu Szczanieckiej) oraz Kamilla Trzcńska, zamieszkała przy ojcu Ignacym we dworze w Kuflewie (szlachcicu, dziedzicu dóbr Zagórowo)⁶. Po ślubie na dworze odbyło się huczne wesele. Było ono na tyle huczne, że zapisało się w pamięt-

⁶ APS, zespół ASC parafii rzymskokatolickiej Kuflew, sygn. 6; Akta urodzeń, małżeństw, zgonów 1831 r., s. 35.

Dwór w Kuflewie.

1 Drzeworyt z Tygodnika Ilustrowanego Nr 217 z 24 lutego 1872 r.

nikach pułkownika Ludwika Szczanieckiego, gdyż na nie, bezwiedzy dowódców, wybrał się patrol żołnierzy ze stacjonującej wtedy w okolicach Ceglowa armii gen. Stryjeńskiego. Pułkownik wspomina, że koledzy bardzo zaniepokojeni ochoczo ruszyli na pomoc „zaginionemu” patrolowi. Choć znaleźli kolegów, to jednak szybko do koszar nie powrócili⁷.

Majątek Kuflew nie był jedynym majątkiem znajdującym się w posiadaniu Wincentego Antoniego Łąckiego i z pewnością nie stanowił dla swojego właściciela oczka w głowie, o czym świadczyć może zadłużenie, które w końcu doprowadziło do zajęcia hipoteki przez komornika i próby licytacji majątku w 1843 r. w celu spłacenia wierzyciela Jana Hrabiego Łubieńskiego. Zanim to jednak się stało, majątek został oddany w 4-letnią dzierżawę 24 czerwca 1840 r. Franciszkowi Piolunowskiemu za 52.000 złotych rocznie. Z powodu tej dzierżawy opóźniła się o rok wspomniana wyżej licytacja majątku.

W czerwcu 1840 r. miało miejsce pierwsze odnotowane w majątku Kuflew nadanie prawa użytkowania wieczystego. Dokładnie na mocy wyroku Trybunału Cywilnego Mazowieckiego (odpowiednik dzisiejszego sądu cywilnego) z dnia 30 czerwca 1840 r. został nadany przywilej użytkowania wieczystego gruntów i budynków gospodarzom czynszowym we wsi Wola Rafałowska z wpisem do księgi hipotecznej⁸. Był to znaczący krok w kierunku uwłaszczenia na terenie

⁷ <https://jhdwodz.blogspot.com/2012/03/pamietniki-ludwika-szczanieckiego.html>, *Pamiętniki Ludwika Szczanieckiego, pułkownika Wojsk Polskich*.

⁸ APP, zespół Majątek Posadowo, sygn. 1364 Wykaz hipoteczny majątku Kuflew 1846 r., s. 77v.

dóbr Kuflew. Do tej pory jedyną podstawą gospodarowania przez chłopów w tych dobrach była pańszczyzna. Ustanowienie posiadaczy wieczystych w oparciu o dzierżawy czynszowe stanowiło dla gospodarzy nominację. Ponadto ukształtowało układ przestrzenny Woli Rafałowskiej, który znamy dzisiaj.

Powróćmy jednak do licytacji majątku Kuflew, która pierwotnie miała odbyć się w 1843 r., a ostatecznie została przeprowadzona w 1844 r. Z punktu widzenia dokumentacji historycznej należy kuriozalnie stwierdzić, że dobrze się stało, iż majątek poddano licytacji. Dzięki sumienności komornika pozyskaliśmy cenny materiał archiwalny, który opowiada szczegółowo o każdej naszej miejscowości i ich mieszkańcach, czyli naszych przodkach. Do dziś zachowało się bowiem ogłoszenie o licytacji majątku Kuflew opublikowane w Gazecie Rządowej Królestwa Polskiego Nr 21 z 16 (28) stycznia 1843 r. Znajdujemy w nim bardzo skrupulatny opis każdej wsi i folwarku należącego do majątku, opis zabudowań i to, co najważniejsze, czyli listę imienną włościan z podaniem wielkości obciążeń pańszczyznianych, zawodów i stanowisk. Z uwagi na bardzo cenny charakter tego dokumentu zamieszczam jego dosłowny przedruk:

Dokładny opis majątku Kuflew z ogłoszenia o licytacji z 1843 r.¹

Kuflew z przyległościami i przynależnościami w gminie własnej, Okręgu Siennickim, Powiecie Stanisławowskim, Guberni Mazowieckiej sytuowane, prawem własności do exekwowanego dłużnika Wincentego Antoniego Hrabiego Łąckiego należące, w dzierżawnym posiadaniu Jana Hrabi Lubieńskiego zostające, ogólnej rozległości gruntu z jednego ciągłego kawała ziemi, oprócz nomenklatury Wola Paprotnia, która jest oddzielona gruntami dóbr Kaluszyna złożonego i żadną obcą własnością nieprzedzielonego, włók około 700 zajmujące, z której przypada na lasy około 400 które są olszowe, sosnowe, dębowe, brzoźowe i jesionowe, na ogrody i miejsca pod zabudowania około włók 10; na łąki około włók 25; na stawy, wody i nieużytki około włók 8 reszta na grunty orne, które są klasy II i III żytnie. Dobra te składają się z następujących części:

¹ Ogłoszenie o licytacji majątku zamieszczone w Gazecie Rządowej Królestwa Polskiego, Nr 21 z 16 (28) stycznia 1843 r., s. 114-116.

1. Wieś folwarczna i kościelna Kuflew

W której zabudowania dworskie są jako to: z drzewa; dom na kuźnię przeznaczony; dom dwojaki w pruski mur; dom takiż; młockarnia; holendernia murowana z cegły palonej; powyż wyrażone zabudowania są gontami kryte; dom folwarczny dwojaki; kurniczek; stajnia i wozownia; obora; kurniki; kloaka; gorzelnia w części z drzewa a w części murowana z cegły palonej; chlewy; ozdownia; wszystkie dranicami kryte, zaś: chlewki dwoje zabudowań oddzielnych składające, deskami kryte; stodoła słomą kryta; wszystkie zabudowania dworskie, oprócz niektórych powyżej wymienionych są drewniane, nadto jest: wznag stodoły; wodociąg; studnia za pomocą ryn dostarczająca wody do gorzelni; druga studnia; ogród około 500 sztuk drzew fruktowych obejmujący, prócz tego znajdują się w nim; oranżerja drewniana, gontami kryta; pszczolnik z daszkiem drewnianym i II skrzyń inspektów płotami ogrodzone; piwniczka w ogrodzie warzywnym dranicami kryta; brama wjezdna na dziedziniec z desek z furtką.

Kościół parafialny drewniany, deskami objęty, o jednej wieżycy, wokoło którego cmentarz nieoparkany, z trzech boków jest drzewami obsadzony, do tego kościoła należą: plebanja gontami kryta, dwa domy dwojaki, jeden zajmowany przez Wikarego a drugi przez Franciszka Bardzikowskiego lokatora; stodoła; obora; stajnia i wozownia; chlewy słomą kryte; chałup dwie dla czeladzi Dziekana Księdza Pawła Wnorowskiego Proboszcza tej parafii; wszystkie zabudowania drewniane. Należy do probostwa gruntu włók 3 rozpołożonego między gruntami dworskimi.

Karczma z zajazdem, w której mieszka Walenty Grem-

becki szynkarz, utrzymujący trunek dworski, ma dodany ogród, karczma ta gontami kryta, drewniana.

Chałup włościańskich 31, dwie w pruski mur, reszta z drzewa, z tych czworaków 9, 17 jest gontami krytych, reszta słomą; stodoł drewnianych 38, z tych 3 deskami, reszta słomą kryte. 4 zaś są pod jednym dachem; obórek 5; chlewków 15 z drzewa słomą krytych; włościanie są następujący: 1. Izidor Stelmaszczyk; 2. Ludwik Cegielka; 3. Marek Stachowicz; 4. Maurycy Bieliński; 5. Jan Wysocki Sołtys; 6. Tomasz Domański; 7. Ignacy Kotuniak; 8. Marcin Maciejowicz; 9. Jan Senktus; 10. Jacek Zawóska, odrabiają pańszczyzny w tygodniu po 3 dni sprzężajem i tyleż pieszko, oraz daremszczyzny na rok dni 10, dają daniny do dworu w gotowiznie rub. Sr. 1 kop. 91, dwie kury, kapłona² i jaj 15 każdy respektive na S-ty Marcin. Sołtys zaś kur, jaj i kapłona nie daje; 11. Ignacy Gałązka; 12. Wincenty Gałązka; 13. Augustyn Gałązka; 14. Hieronim Kunta, odrabiają po dni 4 w tygodniu. Daremszczyzny dni 10 rocznie, oraz daninę w gotowiznie po rub. sr. 1 kop. 27 i pół, kury dwie i jaj dwa; 15. Józef Huchowski; i 16. Tedor Cegielka odrabiają po dni 3 w tygodniu; 17. Damazy Sadowski; 18. Joachim Radajek; 19. Łukasz Gałązka, po dni 2 w tygodniu. Prócz tych są jeszcze oplacający gotowizną za zajmowane mieszkania, jak oto: 20. Mateusz Tymiński ma po mordze ogrodu i łąki; 21. Jastkiel Stupkowski szewc; 22. Jan Jarzębowski ma dwie morgi³ ogrodu i tyleż łąki; 23. Józef Rowicki kowal ma także po dwie morgi ogrodu i łąki; 24. Kajetan Zdamkowski; 25. Alojzy Gałązka odrabiają dni 24 rocznie; 26. Jan Detko; 27. Piotr

² „Kapłon” – wykastrowany i specjalnie utuczony młody kogut z przeznaczeniem na wykwinne dania.

³ Morga – historyczna jednostka powierzchni, ok. 0,56 ha.

Kuźniarski; 28. Kanty Stelmaszczyk; dwaj ostatni prócz opłaty odrabiają po dni 24 rocznie; 29. Walenty Stelmaszczyk; 30 Jan Wojciechowski odrabia dni 24 rocznie; 31. Lejbka Bruer pakciarz.

W tej wsi nadto znajduje się: kanał i sadzawka zarybiłone, oraz pod wsią:

Młyn wiatrak deskami obity, z dachem gontami krytym i domek drewniany, słomą kryty, w tym mieszka Maciej Piechowski, młyn zaś trzyma dwór na siebie.

2. Wieś zarobna⁴ Mała Wieś

W tej zabudowania:

Karczma dranicami kryta, w której mieszka Bakalowa wdowa, utrzymująca szynk trunków dworskich; ma dane po mordze ogrodu i łąki; chlewek bez dachu.

Chałup włościańskich 14, z tych jedna dwojaki; stodoł i obór po 15; chlewów 21, słomą kryte; wszystkie zaś zabudowania drewniane, włościanie zaś są następujący: 1. Marcin Stelmaszczyk; 2. Mikołaj Senktus; 3. Józef Grosiak; 4. Franciszek Bajszczyk; 5. Szymon Kotuniak; 6. Piotr Gałązka; 7. Walenty Stelmaszczyk; 8. Benedykt Piotrak; 9. Stanisław Król; 10. Mateusz Zarwiska; 11. Alojzy Domański; 12. Kacper Kuntza; 13. Bernard Senktus; 14. Józef Gałązka; 15. Wojciech Wojdak, którzy odrabiają dni 3 sprzężajem a dni 3 pieszko w tydzień, oraz do żniwa po dni 10, dają daniny do dworu po dwa kapłony, jednej kurze, jaj 15, trzy korce owsa, i stróżowego po kop. 66 oprócz sołtysa; 16. Bernard Król kopiarz odrabia dwa dni pieszko w tydzień.

⁴ Wieś zarobna – mieszkańcy tej wsi za możliwość uprawiania nadanej im ziemi musieli świadczyć pańszczyznę w folwarkach dworskich.

Do tej wsi należą ciągnące się poza strugą grunta, zwane Tkaczów Małowiejski, na których jest chałup 8, stodołek i obórek po 6 wszystkie z drzewa słomą kryte, w tych zabudowaniach są osiedli czynszownicy następujący: 1. Fabjan Kozłowski, 2. Ignacy Uchman; 3. Łukasz Uchman, 4. Mikołaj Uchman, 5. Wit Gałzka, 6. Remigjusz Sobkowicz, 7. Andrzej Maleska, 8. Alojzy Gałzka, którzy płacą czynszu rub. Sr. 5 kop. 40 nadto odrabiają do żniwa po dni 24 rocznie.

Przy tej wsi na łakach dworskich są 3 szopy, na słupach, słomą kryte.

3. Folwark Barania Ruda

W którym są następne zabudowania:

Dom folwarczny, chlewy, piwnica murowana, sernik na słupkach, dranicami kryte, stodoła słomą kryta, spichrz, stajnia i wozownia pod jednym dachem z gontów, komin murowany po spalonym budynku, studnia z żurawiem, drzewem cembrowana, kurniczek z chruustu deskami kryty, wszystkie te zabudowania drewniane, a w nich mieszkają ekonom i pakciarz Motel Marxblum, utrzymujący 30 krów na dworskiej paszy zimą i latem, oraz konia na stajni dworskiej, i ma dodaną morgę ogrodu.

4. Wieś zarobna Porzewnica

W której zabudowania:

Karczma, browarek, z drzewa dranicami kryte, studnia drzewem cembrowana z żurawiem, w tych mieszka i utrzymuje propinację Dawid Rynicki.

Chałup włościańskich, stodoł i obórek po 8, słomą kryte, jedna z chałup jest dwojaki oraz chałupa dranicami kryta, wszystko drewniane, włościanie są: 1. Błażej Kielak,

2. Wincenty Kelak, 3. Józef Kelak, 4. Banach Kelak, 5. Jakób Stelmaszczyk, 6. Józef Kelak, którzy odrabiają po dni 3 sprzężajem i do 3 pieszko w tydzień, oraz latem tłuki i po dni 10 zamiast pełnienia stróży dają po dwoin ćwierć gryki, ćwierć żyta i po kop. 75 daniny, zaś dają owsa i chmielu po ćwierci, manny kwartę, kopę grzybów, kurę, kapłona, jaj 8, i 7 i pół kopiejek, od których to danin wolny jest soltys Błażej Kelak i tylko w miejsce stróżowego płaci kop. 75, 7. Karol Szczęk 2 dni pieszko, 8. Kazimierz Małeki i 9. Józef Dryl po 1 dniu pieszko w tydzień odrabiają, i prócz tego po dni 5 tłuki latem.

5. Wieś zarobna Jeziorek

W której jest:

Chałup włościańskich 4, stodołek i obórek po 5. Jedna z chałup dwojaki, wszystko z drzewa słomą kryte, włościanie zaś są następujący: 1. Grzegorz Kelak, 2. Franciszek Tkaczyk, 3. Bonifacy Zarwada, 4. Maciej Włodarek, 5. Wojciech Niewiadomski, którzy odrabiają po dni 3 pieszko w tydzień i po 5 dni tłuki w lecie, ostatni z nich trudni się nadto wyszynkiem trunków dworskich.

6. Wieś zarobna Topór

W której:

Karczma drewniana, dranicami kryta, w której utrzymuje wyszynk trunków do wsi Porzewnicy należących, Abraham Agmann.

Chałup włościańskich, z których jedna dranicami kryta 16, stodoł i obórek po 14, wszystko z drzewa słomą kryte. W tych mieszczą się następujący włościanie: 1. Szymon Tkaczyk, 2. Stanisław Szatanek, 3. Urban Kowalczyk, 4. Józef Krasny, 5. Alojzy Nowak, 6. Marek Senktus, 7. Józef Matysiak, 8. Jakób Stelmach, 9. Stefan Zakrzew-

ski, 10. Michał Kowalczyk, odrabiający dni 3 sprzężajem i tyleż pieszko w tydzień; oraz dający w miejsce stróży po ćwierci żyta i gryki, oraz po kop 75 zaś daninę i tłukę tak jak włościanie wsi Porzewnicy, 11. Ambroży Kowalczyk, 12. Antoni Dutkiewicz, 13. Ambroży Kielbasa, 14. Andrzej Tkaczyk, 15. Mateusz Dziecielski, 16. Andrzej Kielbasa, 17. Fabjan Kowalczyk, po dwa dni pieszko w tydzień odrabiają, tudzież 18. Antoni Kowalczyk trzy dni sprzężajem odrabiają i płaci stróżowego kop. 75, wszyscy ostatnio wymienieni odbywają tłuki po 5 dni.

7. Folwark Nowy Guzew

W którym są zabudowania:

Dom folwarczny, stodoła, obora i stajnie z drzewa słomą kryte, studnia drzewem cembrowana, z kubłem, żurawiem i krypą.

8. Folwark i wieś Guzew

W tym zabudowania:

Dwór i dom folwarczny czworaki z drzewa dranicami kryte.

Karczma także dranicami kryta, drewniana, w której szynkuje Karol Kwatza i ma dodane ogród i łakę.

Kuźnia także sama jak karczma, utrzymywana przez Kazimierza Długosz kowala.

Chałup włościańskich 19, z tych jedna dwojako, stodoł 21, chlewów i obórek 28, z tych 3 łączne z stodołami, spichlerzów 2, wszystko drzewa słomą kryte. Włościanie osiedli są: 1. Leon Joszczak, 2. Mateusz Juszczak, 3. Hilary Analak, 4. Karol Kelak, 5. Jan Jagodziński, 6. Andrzej Kelak, 7. Andrzej Biernat, 8. Jan Kowalczyk,

9. Paweł Zadrozny, 10 Grzegorz Anai... (nieczytelne), 11. Franciszek Kuntze i Piotr Jagodziński, 12. Felix Gałzka, 13. Walenty Cegiłka, 14. Marcin Nowicki i Stanisław Kuntza, 15. Ignacy Żmudzień, 16. Józef Gałzka, 17. Stanisław Kuntza i Marcin Nowacki, którzy odrabiają po dni 3 sprzężajem i tyleż pieszko w tydzień, oraz 5 dni do kosy i tyleż do żniwa, mają załogi dworskiej parę wołów, konie, owce i świnię, dają daniny po 3 korce owsa, ćwierci żyta i gryki, 2 garnce grochu, 3 kury, 15 jaj, gęś na dwa lata, i po rub. Sr. 3 kop. 60. Zaś 18. Karol Mularczyk, 19. Franciszek Gójski, 20. Warwzyniec Żmudzień, 21. Maciej Krupa, 22. Marcin Gałzka, 23. Stanisław Kuntza, 21. Mikołaj Joszczak, 25. Tomasz Jagodziński odrabiają po dni 2 pieszko.

9. Wieś zarobna Grodzisk

W której:

Karczma drewniana, słomą kryta, zamieszkała przez Franciszka Synk stolarza, utrzymującego wyszynk wódki dworskiej.

Chałup włościańskich 21, stodoł 18, chlewów i obórek 24, i spichlerz wszystko drewniane słomą kryte. Włościanie: 1. Bartłomiej Kowalski, 2. Ludwik Gromalski, 3. Jan Standziak, 4. Michał Standziak, 5. Wincenty Osiński, 6. Marcin Łukasiak, 7. Stanisław Sekular, 8. Paweł Sekular, 9. Alojzy Król, 10. Grzegorz Gałzka, odrabiają 3 dni sprzężajem i tyleż pieszko w tydzień, do żniwa po dni 4, dają daniny po ćwierci żyta i owsa, 2 garnce grochu, 3 kapłony, 4 kur, 15 jaj i płacą stróżowego po 75 kop. 11. Tomasz Majewski, 12. Wincenty Miklaszewski, 13. Alojzy Uchmański, robią po dni 4 w tydzień i płacą po rub. Sr. 1 kop. 20, 14. Piotr Pilić, 15. Jakób Kowalczyk, 16. Szymon Kowalczyk, 17.

Jan Gałązka, odrabiają po 2 dni w tydzień, 18. Peretz Wodnica i Antoni Krasieński są lokatorami i mają po jednych morgach ogrodów i łąk, oraz kowal używa kuźni.

Młyn wodny z drzewa, gontami kryty, dzierżawiony przez Wincentego Jankowskiego, zabudowania drewniane słomą kryte, mieszczące obory i chlewy.

Tartak z kompletnymi rekwizytami i o jednej pile.

10. Wieś zarobna Rudka

W której:

Karczma drewniana słomą kryta.

Chałup włościańskich 16, stodół 5, obórek i chlewków 11 z drzewa słomą kryte. Włościanie: 1. Daniel Stelmaszczyk, 2. Stanisław Żmudzień, 3. Walenty Domański, 4. Jan Gałązka, 5. Felix Gójski, odrabiają po dni 6 w tygodniu, latem po 5 dni do kosy i tyleż do żniwa, i dają daniny po ćwierciach żyta, gryki, 2 garnce grochu, 2 kapłony, kurze, 15 jaj, i po gęsi w lat dwa, 6. Jan Kuntza, odrabia 2 dni pieszko, a 7. Paweł Gójski dzień 1 pieszko w tydzień.

11. Nomenklatura Biernatowizna

W tej:

Młyn gontami kryty, obórka dranicami kryta i stodoła słomą kryta, wszystko drewniane, zostaje w dzierżawie Jaśka Mokobodzkiego.

12. Wieś folwarczna Gójsć vel Goździec

W której zabudowania następujące:

Dom folwarczny, kurniki, dom dwojaki, dom dla gajowego gontami kryte, kloaka deskami kryta, chlewek, obo-

1 Plan lasów kuflewskich z 1847 r. (źródło: AGAD)

ra, chlewek, stodoła, stodoła, szopa, owczarnia, spichrz, chlewy, chlewek, dom w którym mieszkają lokatorowie: Herszek Drejgross i Nata Lipiński, obórka, słomą kryte, obora w części słomą, w części gontami kryta, bróg z daszkiem trzcinowym, spichrz, stajnia i wozownia, chlewek, kuźnia, karczma, browarek, ozdownia, dranicami kryte, wszystkie zabudowania z drzewa, studnia z żurawiem, drzewem cembrowana, ogród obejmujący drzewa dzikie i 6 sztuk owocowych, wszystko to dzierżawi i wypala wódkę w powyższym browarku Abraham Simon Cohn, z którego ramienia mieszka Icko Rudnicki.

Młyn wodny gontami kryty, dzierżawi Abraham Kawa, obórka dranicami kryta wszystko z drzewa. Starw zarybiony.

Chałup włościańskich 8. Stodół 4, i wzręb po stodołę, obórek i chlewków 12. Włościanie: 1. Paweł Pilich i 2. Franciszek Jateczak odrabiają 3 dni sprzężajem i tyleż pieszko w tydzień, z powinnościami jak włościanie wsi Grodziska, zaś: 1. Leonard Uchmański, 2. Stanisław Banterek, 3. Jan Jateczak, 4. Maciej Zawisza, 5. Jan Olszewski, 6. Piotr Bańterek, 7. Dominik Błażej, odrabiają po dni 2 pieszko w tydzień, zabudowania drewniane pod słomą.

W domu folwarcznym czyli dworze mieszka lokator Erazm Tchórzewski.

13. Wieś zarobna Skróda Górna

W tej:

Karczma dranicami kryta, w części słomą, dwa chlewiki słomą kryte, browarek dranicami kryty, wszystko

z drzewa, w karczmie mieszka Walenty Górski szynkarz trunków dworskich, który nadto ma morgę ogrodu i 2-ie morgi łąki.

Młyn wodny z drzewa, dranicami kryty, dzierżawi Walenty Zwoliński, który ma do tego ogrodu 2 morgi i łąki 8 morgów, nadto obowiązany jest wymleć do dworu 50 korcy srołu.

1 Józef Chelmoński „Bociany”

Dom sześcióraki, chałup 2, stodół 4, obórek i chlewków 7, z drzewa, słomą kryte. Włościanie: 1. Józef Grabarczyk, 2. Józef Pełka, 3. Jan Czerniakowski, odrabiają 3 dni sprzężajem i tyleż pieszko w tydzień, z powinnościami jak włościanie wsi Grodziska. Czynszownicy: Marcin

Biernat ma ogrodu i pola 4, łąki 3 morgi, 2. Stanisław Sobkowicz ma tyleż pola i łąki, 3. Teresa Bakatowa 3 morgi pola, 2 morgi łąki, 4. Wincenty Adamek i 5. Mosko Szmulowicz Weisztan mają po mordzie gruntu.

14. Nomenklatura Wola Paprotnia

W której jest: Chałup 2, jedna dranicami kryta, stodoła i 2 chlewy, z drzewa, słomą kryte, w tych mieszkają: Franciszek Dolecki utrzymujący szynk wódki dworskiej i mający do tego po mordzie ogrodu i pola, oraz Jakób Kuczyński czynszownik.

15. Nomenklatura Wymysle

W której:

Młyn wodny z drzewa dranicami kryty, dzierżawi Dawid Mrozowski, przy młynie, chlewik z drzewa, w części słomą, w części dranicami kryty.

16. Folwark Liwiec

W którym:

Dom folwarczny zamieszkały prócz officyalistów i służby dworskich przez Jana Borkowskiego szynkarza trunków dworskich, owczarnia, domek, chlewik słomą kryte, stodoła dranicami kryta, cegielnia bez dachu i szopa w części słomą, w części dranicami kryta, wszystkie zabudowania drewniane prócz owczarni, która jest murowana.

17. Wieś zarobna Trojanów

W której:

Chałup włościańskich 7, stodół 12, chlewków 17, obórka i zrzęb, z drzewa, słomą kryte. Włościanie: 1. Jerzy Mularczyk, 2. Piotr Lech, 3. Izydor Senktus, 4. Jan Piotrak, 5. Matys Senktus, 6. Paweł Gałgżka, 7. Franciszek Piotrak, odrabiają po dni 6 w tydzień i dają do dworu

rocznie po jaj 15, kapłonów 2, kure 1, trzy korce owsa, dwa garnce grochu, żyta i gryki po ćwierci i po rub. sr. 1 kop. 78 i pół. Czynszownik Jakób Gromulski.

18. Nomenklatura Borek, vel Kątnik

W tej:

Chałupa, stodoła i obora, z drzewa, słomą kryte, zamieszkała przez Jacenta Krasieńskiego czynszownika, używającego gruntu około 30 morgów.

19. Wieś zarobna Francuzy⁵

W tej:

Chałup włościańskich 5, stodół i obórek po 5, karwał zrzębu po oborze, chlewków 3 z drzewa, słomą kryte. Włościanie: 1. Jan Kuntza, 2. Gabryel Bajszczak, 3. Jan Jazgarski, 4. Augustyn Wojdak, 5. Jacek Banasiak, 6. Józef Kelak, 7. Mikołaj Gałgżka, odrabiają po dni 3 pieszko w tydzień. W jednej z powyższych chałup, między którymi są dwie dwojaki, Bartłomiej Kuntza szynkuje trunki dworski i używa łąki.

20. Wieś zarobna Budki

W której:

Chałup włościańskich, stodółek i obórek po 5, chlewków 3 z drzewa, słomą kryte. Włościanie: 1. Floryan Cegiętka, 2. Marek Serwatka, 3. Gabryel Senktus, 4. Maciej Serwatka, 5. Michał Serwatka, odrabiają po dni dwa pieszko w tydzień.

Przy wsi na łąkach dworskich szopa słomą kryta na słupach drewnianych.

21. Folwark Huta Kuflewska vel Rafałowska

⁵ Prawdopodobnie chodziło o wieś Francuzy – obecnie część Małej Wsi.

W tym: Dom folwarczny, stodoła, słomą kryte, obora dranicami pobita i owczarnia dranicami, w części słomą kryte.

22. Nomenklatura Wydmysy

W tej: chałupa i stodoła oraz obórka z drzewa, słomą kryte; mieszka w niej Tekla Fabianka opłacająca czynsz.

23. Wieś zarobna Sokolnik

W której:

Chałup włościańskich 10, z tych jedna dwojaki, stodół 12, chlewków i obórek 19, z drzewa, słomą kryte. Włościanie: Jan Szydłowski, 2. Ignacy Krążala, 3. Dominik Senktus, 4. Napoleon Jazgarski, 5. Szymon Żmudzień, 6. Benedykt Cegiętka, 7. Joachim Senktus, 8. Rafał Żmudzień, 9. Piotr Sekular, 10. Krzysztof Karpiński

2 Józef Chelmoński „Orka”

utrzymujący szynk wódki dworskiej, i 11. Jakób Senktus, oraz Tomasz Szydłowski wspólnie wszyscy inni szczególnie odrabiają pańszczyzny dwa dni sprzężajem, tyleż pieszo w tydzień, do żniwa po dni 10 i dają daniny po trzy korce owsa, dwa kapłony, kurze, jaj 15, oraz w miejsce stróży płacą po kop. 72 i pół.

24. Wieś czynszowa Budy Kuflewskie⁶

W tej: Domów 38, z tych 13 dranicami kryte, reszta słomą, wzrąb na chatuę, stodół 32, chlewów 36, słomą kryte, wszystko z drzewa. Czynszownicy: Fabian Wójcik, 2. Bronisław Wojcicki, 3. Alojzy Kuczyński, 4. Karol Orliński, 5. Andrzej Jankowski, 6. Dominik Jankowski, 7. Maryanna Jankowska, 8. Franciszek Kalinowski, 9. Alojzy Kalinowski, 10. Jan Gątarcki, 11. Stefan Gątarcki, 12. Alojzy Piotrowski, 13. Augustyn Piotrowski, 14. Józef Piotrowski, 15. Wincenty Piotrowski, 16. Jan Zawadzki, 17. Franciszek Zawadzki, 18. Alojzy Zawadzki, 19. Dominik Kalinowski, 20. Stanisław Świdzki, 21. Grzegorz Kalinowski, 22. Jan Trojanowski, 23. Ambroży Trojanowski, 24. Gabryel Trojanowski, 25. Tomasz Furmankowski stelmach który nic nie płaci, 26. Piotr Zawadzki, 27. Wojciech Trojanowski, 28. Michał Trojanowski, 29. Józef Gliwiński, 30. Franciszek Kwiatkowski, 31. Ignacy Gliwiński, 32. Jan Gliwiński, 33. Benedykt Orliński, 34. Józef Zawadzki.

Karczma z drzewa, dranicami kryta, w niej mieszka Wacław Misiecki szynkujący wódkę dworską, i używa morgę ogrodu i tyleż łąki.

Berek Winogród smolarz za opłatą wypala smolę w lesie.

⁶ tj. Wola Rafałowska.

25. Nomenklatura Stawek vel Gduldy

W tej jest:

Chatuła i stodoła, z drzewa, słomą kryte, mieszka Cyprian Stawkowski odrabiający pańszczyzny 3 dni w tygodniu.

26. Wieś zarobna Kołacz

Domów włościańskich 5, z tych jeden dranicami kryty, stodół i chlewów 6 z drzewa słomą kryte. Włościanie: 1. Kazimierz Bajszczyk, 2. Augustyn Domański, 3. Wojciech Stelmaszczak, 4. Marcin Sadowski, odrabiają dni 3 sprzężajem i tyleż pieszo w tydzień, oraz płacą po rub. sr 2 kop. 10, dają po 3 kur i po jaj 15, oraz po dni 10 daremszczyzny odrabiają i mają zatogi po parze wołów i koniu; Benedykt Sobkowicz utrzymuje szynk wódki dworskiej i używa dwie morgi ogrodu i łąki, z czego odrabia dni 21 rocznie.

[...]

Konfiskata majątku

Licytacja dóbr Kuflew odbyła się 7 (19) lipca 1844 r. Do niej przystąpiła córka hrabiego Wincentego Antoniego Łąckiego – Weronika Jadwiga, wówczas 21-letnia, która pod warunkiem dokonania wpłaty do Banku Polskiego postąpionego szacunku, nabyła na własność majątek Kuflew¹. W związku z tym, że 6 lutego 1842 r. zawarła w Poznaniu ślub z Bronisławem Dąbrowskim, to nabyte dobra stały się majątkiem wspólnym jej i męża.

¹ AGAD, zespół III Rada Stanu Królestwa Polskiego z lat 1861 - 1867, sygn. 652 Akta dotyczące podania Weroniki z Łąckich Dąbrowskiej o powrocie niej dóbr Kuflew, s. 2.

¹ Plan folwarku Kuflewa z 1854 r. (źródło: AGAD)

historię, aby zobrazować panujące wówczas nastroje. Poza tym jest to prawdopodobnie jedyna historia z tamtego okresu związana z procesem urządzania dotycząca terenu dóbr Kuflew. Tym bardziej warto o niej wspomnieć. Z zachowanych akt III Rady Stanu Królestwa Polskiego¹ dowiadujemy się, że Kacper Końca, niegdyś mieszkaniec Małejwsi² użytkował przed urządzeniem położony w tej wsi obszar wielkości 30 morgów. W 1853 r. przystąpiono do urządzania wsi Maławieś, Budki i Trojanów mających pomieszane między sobą grunty. Z tych trzech wsi zostały wydzielone osady (siedliska wraz z gruntem rolnym), które mieli objąć w wieczyste użytkowanie włościanie. Włościanie jednak zażądali, aby dodatkowo rozebrać folwark (stanowiący wtedy własność rządową) i podzielić między nich. Z tego powodu odmawiali przyjęcia wydzielonych osad. Na rozdzielanie folwarku nie było zgody rządu. W końcu włościanie ulegli i przyjęli to, co im oferowano poza jednym gospodarzem – wspomnianym wcześniej Kacprem Końcą. On postanowił uparcie trwać przy żądaniu rozebrania folwarku, choć oferowano mu ponoć więcej niż wcześniej posiadał, nie 30 morgów a 35 morgów położonych w Małejwsi. Z powodu składanych skarg nie tyle w swoim imieniu, co ogólnie w imieniu włościan, został więc celowo pominięty i nie otrzymał żadnej osady w Małejwsi. Gdy zrezygnował z żądań, to ponoć zaoferowano mu osadę w Trojanowie. Na to nie chciał się zgodzić i zażądał

przydzielenia mu osady w Jeziórku o powierzchni jedynie 25 morgów i 247 prętów. Objął tę osadę 1857 r. i zaczął ją użytkować. Mimo to wkrótce postanowił złożyć skargę i jednocześnie wnioski o przydzielenie mu dodatkowo pustkującej osady we wsi Grodzisk liczącej przeszło 77 morgów. W złożonej skardze miał żalić się, że przed urządzeniem użytkował obszar 40 morgów żyznej gleby, a po urządzeniu zaledwie 25 morgów położonych na bagnach i nieużytkach. Rada Stanu Królestwa Polskiego ostatecznie zgodziła się oddać mu żadaną osadę w Grodzisku, jednak nie dodatkowo, lecz pod warunkiem zrzeczenia się osady w Jeziórku. Na tym akta sądowe się kończą. Nie mamy więc wiedzy na temat tego, jaką decyzję podjął sam zainteresowany.

Uporządkowanie kwestii geodezyjnych stanowiło początek istotnych przemian na naszych wsiach, w tym przede wszystkim przemian społecznych. Z jednej strony wzrosło znacząco poczucie przywiązania do ziemi i odpowiedzialności za nią, z drugiej poszerzyło się pole konfliktów. Konflikty powstawały na tle walki o ziemię między samymi włościanami i między włościanami a dworem. Dworem, do którego wkrótce powróciła Weronika z Łąckich Dąbrowska.

Odzyskanie majątku

Powstały legendy na temat tego, w jaki sposób Weronika Dąbrowska odzyskała majątek utraczony w 1846 r. Jedna z nich jest nawet romantyczna, bo opowiada o rzekomym uroku osobistym, którym Weronika miała ująć cara, gdy tańczyła z nim na balu

w Petersburgu. Muszę rozczarować czytelników. Rzeczywistość prawdopodobnie wcale nie była taka romantyczna. Znowu z akt urzędowych¹ dowiadujemy się, że sprawa zwrotu skonfiskowanego majątku Kuflew była decyzją nie samego cara, lecz carskich urzędników. Co ciekawe, jeden z urzędników, który podejmował decyzję o zwrocie, był daleką rodziną do Weroniki Dąbrowskiej. Dziwnym zbiegiem okoliczności podanie Weroniki z Łąckich Dąbrowskiej trafiło do Wydziału Prośb i Zażaleń

Rady Stanu Królestwa Polskiego w lutym 1862 r. Mniej więcej w tym samym czasie członkiem stałym III Rady Stanu został Leopold Łącki. W podaniu o zwrot majątku Weronika Dąbrowska powołała się na obowiązujący w 1846 r. artykuł 74 Kodeksu karnego, zgodnie z którym żona nie jest zobowiązana do donoszenia o zamiarach męża. W związku z tym żona nie powinna ponosić odpowiedzialności za winy męża. W konsekwencji przeprowadzonej sprawy został wydany w imieniu cara Aleksandra II ukaz, na podstawie którego skonfiskata majątku została cofnięta i od dnia 19 (31) marca 1863 r. Weronika Dąbrowska powróciła do używania swych praw względem majątku Kuflew. W podzięcie za odzyskanie majątku hrabina Dąbrowska w założonym przez siebie parku w Kuflewie wystawiła okazały pomnik ku czci św. Antoniego – patrona rzeczy odzyskanych.

¹ AGAD, zespół III Rada Stanu królestwa Polskiego z lat 1861 - 1867, sygn. 652 Akta dotyczące podania Weroniki z Łąckich Dąbrowskiej o powrócenie jej dóbr Kuflew.

¹ Tablica pamiątkowa z pomnika św. Antoniego

* Pomnik św.

Anotniego – kaptliczka ma około 11 m wysokości. Została usytuowana na wzniesieniu. Na ceglanej kolumnie została ustawiona figura świętego wykonana z włoskiego marmuru. Pomnik został w 2005 r. wpisany do rejestru zabytków nieruchomych. W 2013 r. pomnik został odnowiony przez samorząd Gminy Mrozy. Została również przywrócona pamiątkowa tablica, której treść jest zgodna z pierwowzorem.

² Ukaz z 1863 r. zwracający majątek Kuflew (źródło: AGAD)

w Imieniu Najjaśniejszego
ALEXANDRA II-go,
Cesarza i Samowładcy Wszech Rosyi, Króla Polskiego,
etc., etc., etc.

Rada Administracyjna Królestwa.

W wykonaniu NAJWYŻSZEJ Woli objawionej Jego CESARSKIEJ WYSOKOŚCI WIELKIEMU KSIĘCIU Namiestnikowi Królestwa, odezwą Ministra Sekretarza Stanu z dnia 19 (31) Marca r. b. oraz na podstawie Postanowienia swego z dnia 17 (29) Czerwca 1841 r., na przedstawienie Dyrektora Głównego Prezydującego w Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu, postanowiła i stanowi co następuje:

Art. 1. Wyrzeczona wyrokiem Sądu Wojennego na dniu 1 (13) Marca 1846 r. przez Księcia Warszawskiego Hrabiego Paskiewicza Erywańskiego potwierdzonym, skonfiskata majątku Weroniki z Łąckich Dąbrowskiej małżonki Bronisława Dąbrowskiego, cofa się w drodze szczególnej łaski.

Art. 2. Od dnia 19 (31) Marca r. b. jako dnia NAJWYŻSZEJ decyzji, Weronika Dąbrowska wraca do używania praw cywilnych.

Art. 3. Wykonanie niniejszego Postanowienia, które w Dzienniku Praw ma być zamieszczone, Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu poleca.

Działo się na posiedzeniu Rady Administracyjnej, z dnia 23 Lipca (4 Sierpnia) 1863 r.

WIELKI KSIĄŻE, Namiestnik Jego CESARSKO-KRÓLEWSKIEJ MOŚCI w Królestwie Polskiem, (podpisano) KONSTANTY.

Dyrektor Główny Prezydujący Sekretarz Stanu,
w Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu, (podp.) Enoch.
(podpisano) Bagniewski. Zgodno z oryginałem:

Sekretarz Stanu, (podp.) Enoch.

Za zgodność:

Dyrektor Główny Prezydujący
w Kommissyi Rządowej Sprawiedliwości, Wosiński.

p. o. Dyrektora Kancellaryi,
Wł. Holcwiński.

Dzień ogłoszenia 19 (31) Sierpnia 1863 roku.

1 Plan parku w Kuflewie założonego przez Weronikę Dąbrowską (źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Katalog parków woj. siedleckiego 1976 r.)

Kuflew 1:1000

PLAN TERENU

OBJAŚNIENIA:

- GRANICA OPIEKI EKOLOGICZNEJ
- [Symbol] BUDYNKI O ZNACZENIU ZABYTEKOWYM
  - [Symbol] RUINY - POZOSTALOŚCI PO DAWNYM UKŁADZIE ARCHYTEKTONICZNO-PRZESTRZENNYM
  - [Symbol] DROGI ISTNIEJĄCE
  - [Symbol] ŚCIEŻKI
  - [Symbol] ŚLADY DAWNYCH DRÓG W TERENIE
  - [Symbol] OGRÓDZENIE Z PŁYT BETONOWYCH / KOLEJOWE /
  - [Symbol] OGRÓDZENIE Z SIĄTKI
  - [Symbol] OCZKA WODNE
  - [Symbol] DRZEWA LIŚCIASTE I IGLASTE
  - [Symbol] DRZEWA LIŚCIASTE - SZPALER
  - [Symbol] DRZEWA SUCHIE / DO USUNIĘCIA /
  - [Symbol] DRZEWA O WARTOŚCI PAMNIKOWEJ
  - [Symbol] SKUPINY DRZEW I KRZEWÓW O CHARAKTERZE LEŚNYM
  - [Symbol] SKUPINY KRZEWÓW I ZAROSŁA
  - [Symbol] OZNACZENIE GAT. DRZEW
  - [Symbol] OZNACZENIE GAT. KRZEWÓW I PODROSTU DRZEW
  - [Symbol] TEREN ROLNY
  - [Symbol] PASTWISKO
  - [Symbol] SĄD
  - [Symbol] STANOWISKO FOTOGRAFICZNE
  - [Symbol] NUMER FOTOGRAFII

WYKAZ GATUNKÓW DRZEW I KRZEWÓW:

bz.c.	BEZ CZARNY	-SAMBUCUS NIGRA
bz.k.	BEZ KORALOWY	-SAMBUCUS RACEMOSA
br.	BZYZIA OBROZONA	-BETULA VERUCORNA
db.	DĄB SZEPKOWY	-QUERCUS ROBUR
der.	DEREN BIAŁY	-CORNUS ALBA
gd.d.	GLÓG DWUSZKOWY	-CRATAEGUS OXYACANTHA
gd.j.	GLÓG JEDNO SZKOWY	-CRATAEGUS MONOGYNA
gr.	GRUŚZA POŚPOLITA	-PIRUS COMMUNIS
jb.	JABŁON SZLACHEDNA	-MALUS SP.
jbm.	JASMINOWIEC ROŚNOLITY	-PHILADELPHUS CORONARIUS
js.p.	JESION PENNSYLVANSKI	-FRAXINUS PENNSYLVANICA
js.w.	JESION WYMIOSY	-FRAXINUS EXCELSIOR
ksz.	KASZTANOWIEC ZWYCZAJNY	-AESCULUS HIPPOCASTANUM
kl.j.	KŁON JESIONOLISTNY	-ACER NEGUNDO
kl.k.	KŁON ŚREDZYSTY	-ACER SACCHARINUM
kl.p.	KŁON POLNY	-ACER CAMPESTRIS
kl.z.	KŁON ZWYCZAJNY	-ACER PLATANOIDES
lect.	LESZCZYNA POŚPOLITA	-CORULUS AVELLANA
li.	LILAK POŚPOLITY	-SYRINGA VULGARIS
lp.d.	LIPA DROBNOLISTNA	-TILIA CORDATA
lp.	LIPA SZEROKOLISTNA	-TILIA PLATYPHYLLIS
md.	MODRZEW EUROPEJSKI	-LARIX DECIDUA
ol.	OLSKA CZARNA	-ALNUS GLUTINOSA
piq.	PIGWONIEC CHURSKI	-CHAENOMELES LAGENARIA
rb.	GROCHODRZEW BIAŁE	-ROBINIA PSEUDOACCACIA
ro.	ROŻA POMARANCZOWA	-ROSA RUBRA
so.w.	SOSNA WILKUTKA	-PINUS STROBUS
so.z.	SOSNA ZWYCZAJNA	-PINUS SILVESTRIS
sum.	SUMAK OCTOWIEC	-RHUS TYPHINA
snjg.	ŚNIEGULICZKA BIAŁA	-SYMPHORICARPLUS ORBICULATUS
sn.	ŚWIEK POŚPOLITY	-PICEA EXCELSA
taw.	TAWLINA JARZEBOLISTNA	-SORBARIA SORBIFOLIA
tar.	ŚLIWA TARNINA	-PRUNUS COMMUNIS
tp.	TOPOLA SZARA	-POPULUS ALBA
tp.d.	TOPOLA BIAŁA	-POPULUS ALBA
tr.	TRZMIELINA POŚPOLITA	-EVONYMUS EUROPAEA
vz.z.	WIĄZ SZYPUKOWY	-ULMUS LAEVIS
vz.k.	WIĄZ KORKOWY	-ULMUS CARPINIFOLIA
wb.	WIERZBA BIAŁA	-SALIX ALBA
wk.	WIERZBA CZARNA	-SALIX FRUTICOSA
wl.	WIŚNIA SZLACHEDNA	-PRUNUS SP.
zyl.	ZIMISTEK SZKOTSKI	-DEUTZIA SCABRA
th.	ZFYWOTNIK ZACHODNI	-THUJA OCCIDENTALIS

LIGA OCHRONY PRZYRODY
 Zakład Zadrzewiania i Zieleni
 PRACOWNIA PR. TERENOWA WARSZAWA ul. REJA 35
 Projektant: [Signature] Wykonanie: [Signature]
 Skala: 1:1000
 Data: [Date]
 PLAN TERENU

Majątek po odzyskaniu

Stan majątku, jaki zastała Weronika Dąbrowska po jego odzyskaniu, nie przypominał już majątku z 1846 r. Nieubłaganie dla właścicieli ziemskich ustroj folwarczno-pańszczyźniany dobiegał końca. Gdy dobra Kuflew powróciły do jej użytkowania, w Królestwie Polskim trwało powstanie styczniowe, które tym różniło się od poprzednich, że do walki obok panów przystąpili chłopci. Zachęceni przez Tymczasowy Rząd Narodowy obietnicami uzyskania własności użytkowanej ziemi, jednoczyli się przeciwko carowi. W tej sytuacji władze carskie szybko przejęły inicjatywę i wprowadziły reformy uwłaszczeniowe. 2 marca 1864 r. w Królestwie Polskim zostały ogłoszone cztery ukazy, nadające chłopom prawa własności do posiadanej przez nich ziemi połączone ze zniesieniem obciążeń feudalnych m.in. pańszczyzny i czynszu. W zamian za to właściciele ziemscy mieli otrzymywać odszkodowanie z kasy Królestwa.

Na skutek reformy uwłaszczeniowej majątek Kuflew uległ zmniejszeniu o 8086 morgów i 194 prętów (około 4,5 tys. ha). Formalności zostały dopełnio-

Kuflew, ws., pow. nowo-miński, gm. i par. Kuflew; leży na prawo od linii dr. żel. teresopol., o 8 w. od st. Mrozy, na drodze z Mroźów do Latowicza. Posiada kościół paraf. drewniany, założony w 1515 r. przez Oborskiego; obecny z 1759 r. fundacji Skarbka. Par. ma 2692 dusz. Piękna owczarnia licząca 2000 sztuk merynosów. Dobra K. składają się z folwarków: K., Huta, Liwiec, Guzew, Gojśc, Skruda, Jeziorek i Barania Ruda; osad młynarskich: Wymyśle, Biernatowizna, Kuźnia i Gojśc; wsie niżej wymienione; rozległość wynosi mr. 9182: folw. Kuflew grunta orne i ogrody mr. 729, łąk mr. 348, pastwisk mr. 303, wody mr. 43, nieużytki i place mr. 74, razem mr. 1497, bud. mur. 5, z drzewa 16; folw. Huta grunta orne i ogrody mr. 510, łąk mr. 8, pastwisk mr. 5, nieużytki i place mr. 10, razem mr. 533, bud. z drzewa 8; folw. Liwiec grunta orne i ogrody mr. 360, łąk mr. 72, pastwisk mr. 65, nieużytki i place mr. 24, razem mr. 521, bud. mur. 2, z drzewa 6; folw. Guzew grunta orne i ogrody mr. 205, łąk mr. 68, pastwisk mr. 91, nieużytki i place mr. 18, razem mr. 382, bud. z drzewa 13; folw. Gojśc grunta orne i ogrody mr. 535, łąk mr. 16, pastwisk mr. 5, wody mr. 1, nieużytki i place mr. 20, razem mr. 577, bud. z drzewa 22; folw. Skruda grunta orne i ogrody mr. 55, łąk mr. 119, pastwisk mr. 82, lasu mr. 150, nieużytki i place mr. 2, razem mr. 409, bud. z drzewa 13; folw. Jeziorek grunta orne i ogrody mr. 53, łąk mr. 199, lasu mr. 38, nieużytki i place mr. 6, razem mr. 296, bud. z drzewa 9; folw. Barania Ruda grunta orne i ogrody mr. 163, łąk mr. 54, pastwisk mr. 154, wody mr. 13, lasu mr. 317, nieużytki i place mr. 54, razem mr. 755, bud. z drzewa 12. Płodowian po folwarkach 4 i 9-polowy. W lasach urządzonych jest mr. 4210; są dwa młyny wodne, tartak o 12 pilach i jednej pile do fornirow, wiatrak, pokłady torfu. Dwie strugi bez nazwy przepływają, tworząc 4 stawy, na których są młyny i tartak. Ws. K. osad 66, z gruntem mr. 1108; ws. Topór os. 30, z gruntem mr. 961; ws. Grodzisk os. 31, z gruntem mr. 916; ws. Guzew os. 29, z gruntem mr. 568; ws. Gojśc os. 12, z gruntem mr. 42; ws. Barania Ruda os. 5, z gruntem mr. 22; ws. Skruda Dolna i Górna os. 13, z gruntem mr. 199; ws. Wola Paprotnia os. 16, z gruntem mr. 420; ws. Rudka os. 11, z gruntem mr. 306; ws. Lubolin os. 36, z gruntem mr. 199; ws. Wola v. Huta Rafałowska os. 27, z gruntem mr. 614; ws. Dąbrowa os. 20, z gruntem mr. 485; ws. Sokolniki os. 19, z gruntem mr. 615; ws. Trojanów os. 16, z gruntem mr. 578; ws. Kołacz os. 6, z gruntem mr. 242; ws. Mała

ne w 1868 r. Na podstawie sporządzonych tabel likwidacyjnych i aktów wypłat z 24 czerwca (6 lipca) i 27 lipca (8 sierpnia) 1868 r. z dóbr Kuflew zostały skreślone następujące grunty z wsi: Kuflew (morgów 1108 prętów 198), Lubomin (mr. 198 i pr. 295), Gojśc (mr. 41 i pr. 264), Wola Paprotnia (mr. 419 i pr. 285), Topór (mr. 961 i pr. 61), Grodzisk (mr. 906 i pr. 132), Guzów (mr. 566 i pr. 88), Barania Ruda (mr. 21 i pr. 279), Jeziorek (mr. 25 i pr. 247), Skruda Dolna i Górna (mr. 199 i pr. 142), Rudka (mr. 306 i pr. 54), Wola Rafałowska (mr. 614 i pr. 84), Dąbrowa (mr. 485 i pr. 121), Sokolniki (mr. 615 i pr. 37), Kołacz (mr. 242 i pr. 72), Mała Wieś (mr. 484 i pr. 296)¹. Największe wydzielenie gruntów na cele uwłaszczeniowe dokonało się w obrębie wsi Kuflew – oficjalnie wtedy już nie miasta. W wyniku tego wydzielenia powstały nowe wsie: Huta Kuflewska, Podskwarne i Podciernie. Wielki Kuflew

¹ APO, zespół Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 52.

już nie istniał.

W majątku Weroniki Dąbrowskiej pozostały folwarki i osady młyńskie. Pomimo reformy uwłaszczeniowej majątek ten wciąż uznawany był za rozległy.

W latach 80-tych XIX w. zajmował powierzchnię 9182 morgów i składał się z folwarków w Kuflewie, Hucie, Liwcu, Guzewie, Gójsciu, Skrudzie, Jeziorku i Baraniej Rudzie, a także z osad młynarskich: Wymyśle, Biernatowizna, Kuźnia i Gójsc².

Zasadniczym elementem produkcji w majątku Kuflew po reformie uwłaszczeniowej stało się drewno,

² F. Sulimierski, B. Chlebowski (redakcja) *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod red., W. Wawelskiego, Warszawa 1882-1902, tom IV, s. 849.

³ Dwór wybudowany dla Weroniki z Łąckich Dąbrowskiej w Kuflewie, zdjęcie z ok. 1905 r. (źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Katalog parków woj. siedleckiego 1976 r.)

² wieś os. 29, z gruntem mr. 785; osada na Jeziorku gruntu mr. 26. K. był własnością Bronisława Dąbrowskiego, syna Henryka wodza legionów. Przez jakiś czas (od 1846 do 1862) dobra te ulegały konfiskacie, lecz następnie zwrócone zostały właścicielom. Gmina K. należała do sądu gm. okr. II w os. Latowicz, st. poczt. Nowo-Mińsk. Gmina ma 20710 mr. obszaru i 4556 mk. (1867).
A. Pal.

które stopniowo było eksportowane na coraz większą skalę. W osadzie Wymyśle, w sąsiedztwie dzisiejszego stadionu w Mrozach, powstał tartak, który do czasu II wojny światowej przerabiał bardzo duże

ilości drewna pochodzącego z okolicznych lasów. O tym, jak ważna była gospodarka leśna w dobrach Kuflew świadczą zalecenia Towarzystwa Kredytowego Ziemińskiego³. Z uwagi na to, że Weronika Dą-

³ Towarzystwo Kredytowe Ziemińskie było bardzo ważną instytucją z punktu widzenia rozwoju gospodarki w Królestwie Polskim. Zostało powołane w 1825 r., aby pomagać w spłacie zadłużeń dużym właścicielom ziemskim. Z założenia miało funkcjonować krótko, jednak okazało się być bardzo ważnym narzędziem gospodarczym w tamtym okresie i w rezultacie przetrwało do wybuchu II wojny światowej. Oprócz udzielania pożyczek na preferencyjnych warunkach, miało sprawować również nadzór nad właściwym wydatkowaniem przyznanego wsparcia. Właściciele Kuflewa korzystali z pomocy Towarzystwa przez cały okres jego funkcjonowania, jednak z różnymi efektami.

¹ Fragment Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów z 1887 r.

browska musiała po zwrocie majątku dokonać spłaty zobowiązań zaciągniętych w wyniku jego licytacji w 1846 r. i to z odsetkami za okres, gdy majątek pozostawał własnością rządową, zaciągnęła pożyczkę w postaci listów zastawnych we wspomnianym towarzystwie. W związku z tym wielokrotnie była zobowiązana do wprowadzania w swoich dobrach planów naprawczych. Dotyczyły one konkretnie prowadzonej przez nią gospodarki leśnej i miały na celu jej racjonalizację⁴. Konieczne było wprowadzenie mechanizmów kontrolnych nad mocno eksploatowanymi lasami.

Najbardziej przełomowym momentem dla terenów Kuflewszczyzny była budowa kolei żelaznej War-

szawa – Terespol. 3 (15) listopada 1865 r. Weronika Dąbrowska sprzedała Towarzystwu Drogi Żelaznej Warszawsko-Terespolskiej obszar o powierzchni 16 morgów i 68 prętów⁵. Już w 1866 r. został wybudowany dworzec w Mrozach, który stoi o dziś. Po wybudowanych torach ruszyły pierwsze pociągi. W Mrozach został zlokalizowany nie tylko okazały dworzec, ale także wieża ciśnieniowa do zasilania w wodę lokomotyw oraz rampa przeładunkowa. Dzięki kolei Mrozy zaczęły bardzo szybko się rozwijać. Przybywali nowi mieszkańcy różnych narodowości i kultur, rósł popyt na ziemię, otwierały się nieznane dotąd możliwości dla lokalnej gospodarki. Znaczenie Kuflewa siłą rzeczy stawało się coraz mniejsze.

Weronika Dąbrowska zarządzała własnością ziemską Kuflew do dnia swojej śmierci, czyli 20 sierpnia 1897 r. Nie miała dzieci. Majątek był zadłużony. 12 sierpnia 1898 r. właścicielem majątku został książę Stanisław Lubomirski. W księgach hipotecznych nie ma żadnej wzmianki o tym, że jej majątek odziedziczył bratanek Antoni Łącki, jak dotąd przyjęło się uważać. Co więcej wśród dzieci najbliższego rodzeństwa Weroniki próżno szukać Antoniego. W dalszej rodzinie owszem.

5 APO, zespół Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 52 Hipoteka dóbr Kuflew.

- 1 Budynek dworca w Mrozach w 1866 r. na fotografii Maksymiliana Fajansa (źródło: Droga żelazna warszawsko-terespolska 1866 r.)
- 2 Nekrolog Weroniki z Łąckich Dąbrowskiej, (źródło: www.wielcy.pl)
- 3 Wpis o własności księcia Stanisława Lubomirskiego do księgi hipotecznej Kuflewa (źródło: APS)

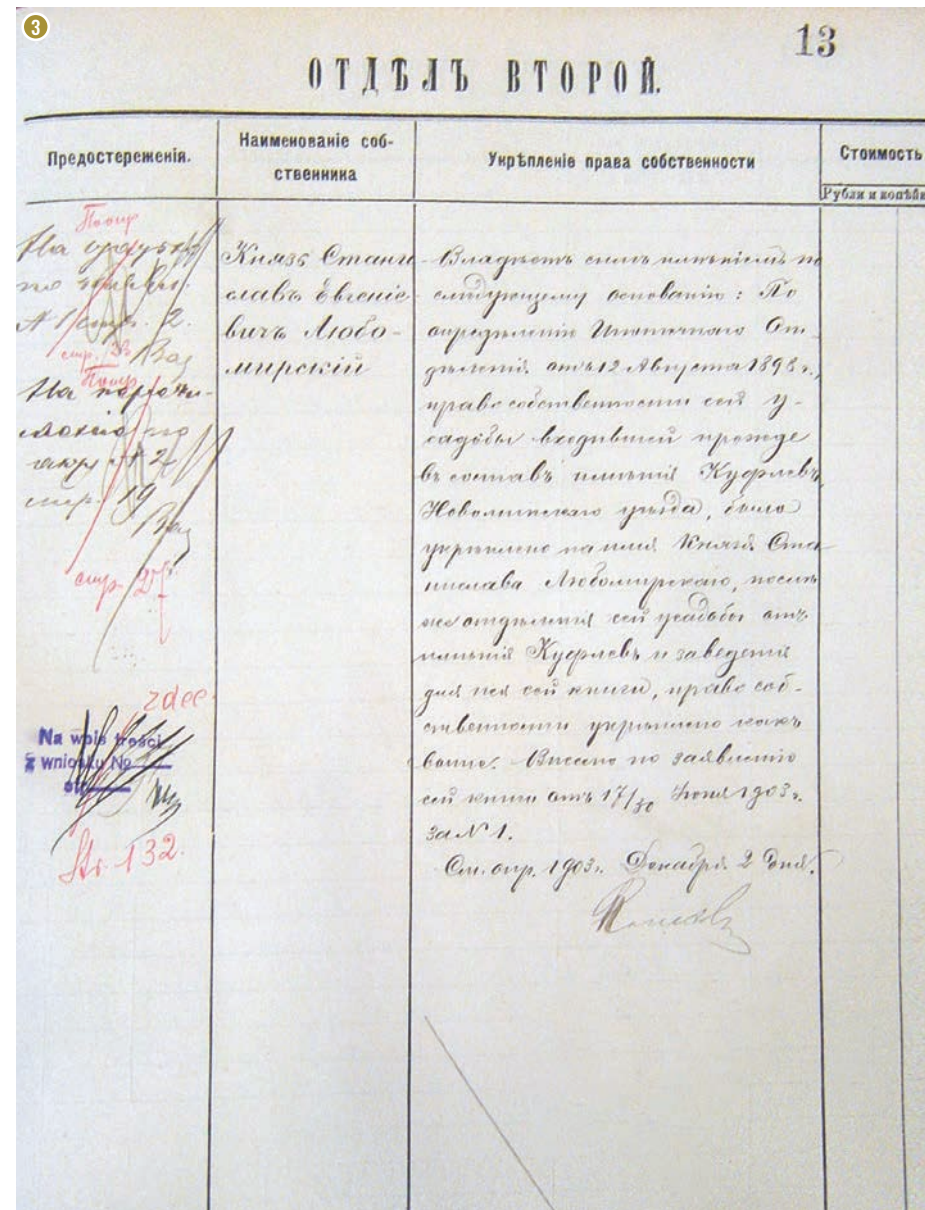

Książę Stanisław Lubomirski

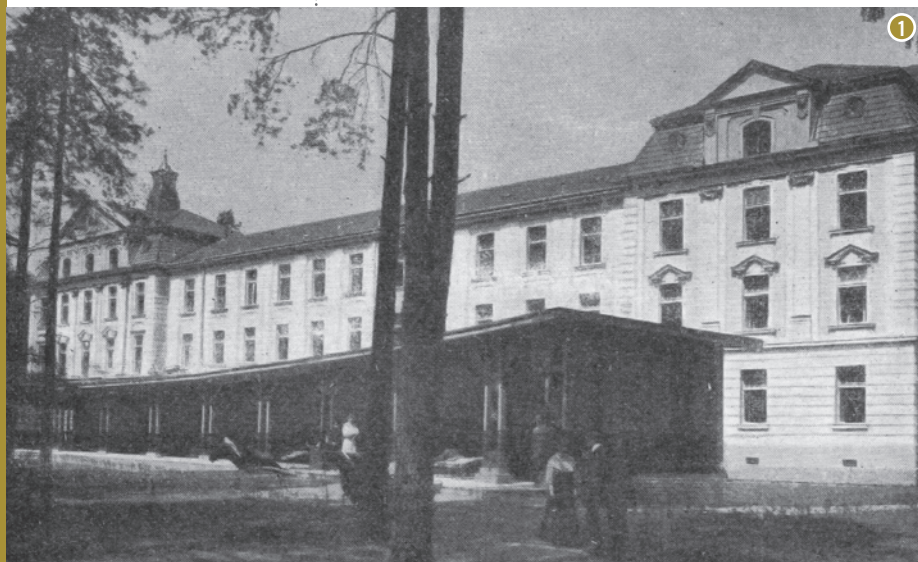
Kim był książę Stanisław Lubomirski? Po prostu – biznesmenem. Kupił majątek Kuflew, aby na nim zarobić. Urodził się 31 stycznia 1875 r. w Krakowie. Pochodził z książęcej rodziny z subregionu częstochowskiego. Po ukończeniu studiów ekonomicznych zamieszkał w Warszawie i tu wraz z Henrykiem Radziszewskim założył Krajowy Dom Bankowy celem przeprowadzania operacji finansowych i handlowych. Z czasem ta instytucja została przekształcona w Bank Przemysłowy Warszawski S.A. Książę inwestował w różne dziedziny gospodarki. Był jednym z założycieli stajni wyścigowej Kruszyna-Widzów, budowniczym Warszawskiego Domu Handlowego dla potrzeb automobilizmu i przede wszystkim właścicielem pierwszej na ziemiach polskich fabryki samolotów. Gdy nabywał na własność Kuflew, równocześnie jako prezes zarządu „Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Machin i Odlewów K. Rudzki i Ska” rozpoczął budowę fabryki w Mińsku Mazowieckim. Fabryka Rudzkiego i Lubomirskiego w Mińsku Mazowieckim już wkrótce zasłynęła z budowy mostów nie tylko na ziemiach Królestwa Polskiego, ale również Cesarstwa Rosyjskiego i południowej Europy¹.

Kuflew był krótkim epizodem dla Lubomirskiego. Pamiątką jego związku z Kuflewszczyzną jest Sanatorium w Rudce. Pod koniec XIX wieku w kręgach

1 Łukasz Cholewiński, *Działalność społeczno-gospodarcza księcia Stanisława Lubomirskiego (1875–1932) do 1914 r.*, Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Historica 93, 2014 r.

Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego zrodził się pomysł budowy w Rudce koło Mrozów Sanatorium dla chorej piersiowo niezamożnej części społeczeństwa. Inwestycja miała być w całości pokryta ze składek prywatnych. Prywatny wkład stanowił również grunt o powierzchni 20 morgów przekazany przez księcia Lubomirskiego pod budowę tegoż sa-

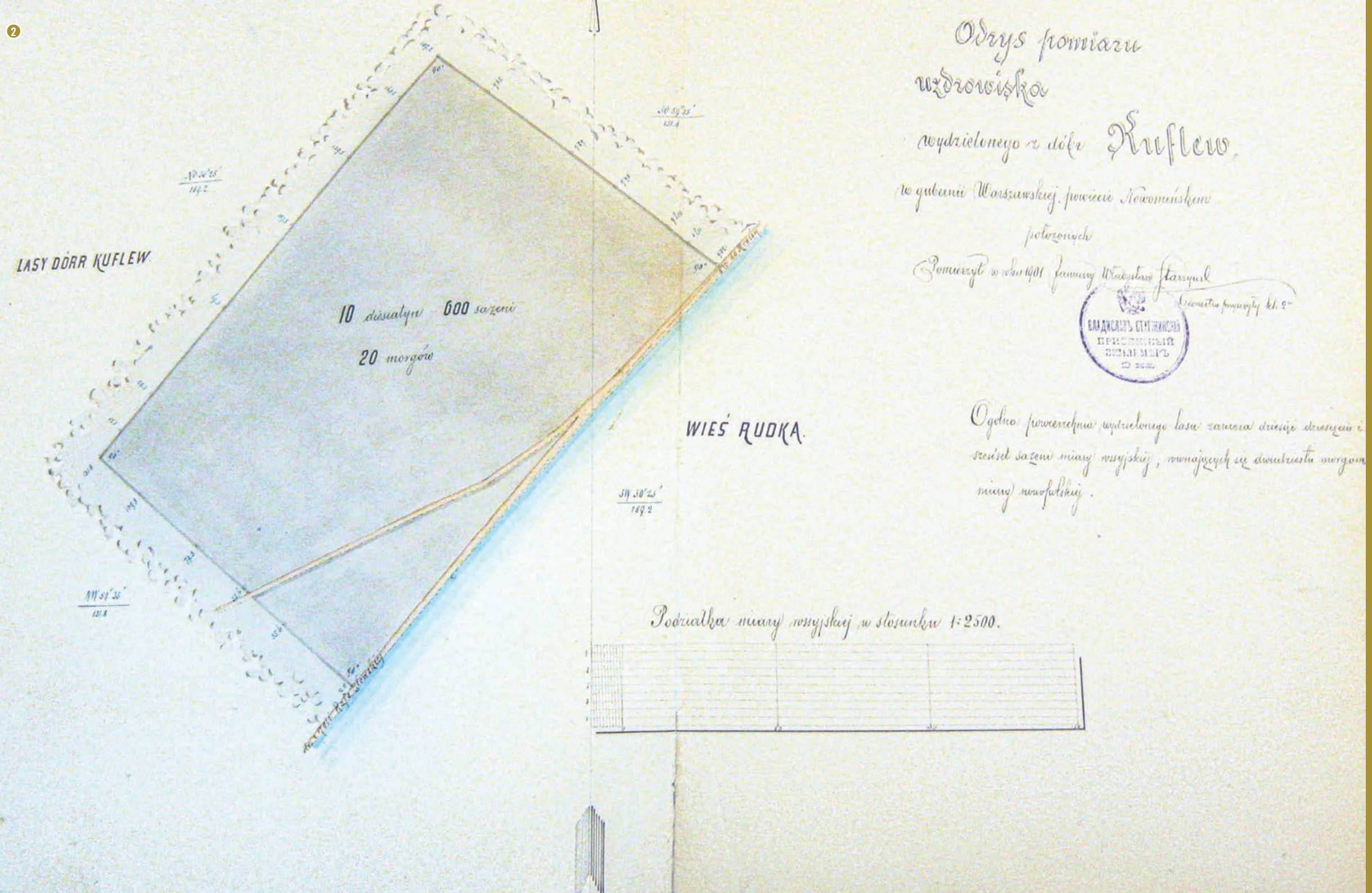
1 Sanatorium w Rudce w Tygodniku Ilustrowanym Nr 20 z 1911 r.

2 Plan osady wydzielonej z dóbr Kuflew pod budowę Sanatorium w Rudce (źródło: APS)

natorium oficjalnie w 1903 r.². Dzięki zaangażowaniu wielu znamienitych osób z warszawskich kręgów pierwsze skrzydło sanatorium zostało uruchomione już 1908 r. Szybko zdobyło swoją sławę i ściągało nie tylko pacjentów chorych na gruźlicę, ale i kuracjuszy szukających wypoczynku poza miastem. Mrozy i okolice, w tym szczególnie Rudka i Wola Rafałowska, zaczęły być utożsamiane z letniskiem.

2 APS, zespół Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 661 Hipoteka dóbr Kuflew.

2

Ród Szweycerów

1

Herb Zadora - herb rodu Szweycerów (źródło: www.wikiwand.com)

Książę Stanisław Lubomirski zbył własność ziemską Kuflew na rzecz Michała Szweycera 6 (19) listopada 1906 r.¹. Szweycerowie to ostatni z wielkich rodów, który dzierżył w swoich dłoniach ziemię kuflewską. Mniej więcej od połowy XIX w. byli właścicielami Rzeczycy i ziem łaskich w łódzkim.

Michał Szweycer urodził się w Olszowej 6 listopada 1843 r. Był współzałożycielem stowarzyszenia producentów spirytusu. Przez wiele lat pełnił rolę radcy Dyrekcji Głównej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. To on pobudował słynną gorzelnię w Kuflewie, a także sieć kolejek leśnych w celach transportu drewna do tartaku w Mrozach, z którego eksportował drewno do Anglii. Jego wnuk Tomasz Szweycer wylicza, że kolejka liczyła 18 km². Tej informacji spokojnie możemy dać wiarę, gdyż Tomasz Szweycer zarządzał osobiście tartakiem przed II wojną światową. Ślady kolejki leśnej odnajdujemy do dzisiaj.

1 APS, zespół Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 373 *Hipoteka dóbr Kuflew*.

2 Instytut Historii PAN Archiwum Rodziny Polskiej i Obcej, praca zbiorowa, *Ziemiańscy XX wieku*, Wydawnictwo DIG, Warszawa 1998 r., s. 142.

Niedawno Nadleśnictwo Mińsk wytyczyło ścieżkę rowerową w lasach w okolicach Topora, której ślad częściowo pokrywa się z trasą dawnej kolejki. Również wzmianki o kolejce leśnej pojawiają się w księgach hipotecznych. Okazuje się więc, że słynna kolejka konna Mrozy-Rudka, a także kolejka parowa Mrozy – Kałuszyn nie były jedynymi kolejkami na naszym terenie. Kolejka leśna Michała Szweycera z uwagi na swoją długość deklasuje wszystkie znane nam dotychczas mrozowskie kolejki.

Czasy, w których przyszło żyć Michałowi Szweycerowi, nie były spokojne, a folwarki zbytnio opłacałne. Świadczy o tym stan majątku, jaki przekazał synowi Bronisławowi w 1917 r. Owo przekazanie faktycznie miało charakter nie darowizny a sprzedaży. 20 grudnia 1917 r. notarialnie Michał Szweycer sprzedał swojemu synowi Bronisławowi majątek Kuflew za łączną cenę 2.462.400 marek. Na tę cenę składały się pożyczki i różne zobowiązania finansowe, jakie obciążały hipotekę majątku. Blisko połowę tej kwoty stanowiły dwie pożyczki zaciągnięte w Towarzystwie Kredytowo Ziemskim wraz z niezapłaconą ratą i karą. Na pozostałą część składały się pożyczki zaciągnięte w prywatnych instytucjach kredytujących – mówiąc dzisiejszym językiem w „parabankach”³. Oddłużaniu majątku miała pomóc parcelacja i stopniowa sprzedaż ziem. Takiej parcelacji poddano między innymi część folwarku Guzew w 1915 r. – do dzisiaj nazywanego Nowym Guzewem.

Michał Szweycer zmarł dwa lata później w 1919 r.

3 APS, zespół Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 374 *Hipoteka dóbr Kuflew*, s. 1-17.

Został pochowany na warszawskich Powązkach. Po jego śmierci doszło do regulacji spraw własnościowych między trzema braćmi – Januszem, Michałem i Bronisławem, a także ich matką – Eufemią z Suskich. Janusz i Michał pozostali w Rzeczycy i ziemi łaskiej, a Bronisław posiadał wyłączne prawa do Kuflewa⁴.

2

Bronisław Szweycer urodził się 8 marca 1880 r. Z dokumentów dotyczących majątku Kuflew wynika, że zarządzał nim na długo przed tym, jak stał się jego właścicielem. Z dzisiejszego punktu widzenia nie jest pewne, czy czasy były ciężkie, czy nie miał głowy do interesów, ale jedno jest wiadome – pro-

4 Tamże, s. 18.

blemów finansowych mu nie brakowało. Wymownie o nim napisał Urząd Skarbowy Podatków i Opłat Skarbowych w Mińsku Mazowieckim w swoim piśmie z 8 listopada 1921 r. skierowanym do Powiatowego Urzędu Ziemskiego, stwierdziwszy, że *pan Szweycer jest jednym z najodporniejszych płatników podatków, których nigdy nie płaci w przepisany terminie, lecz zawsze muszą być ściągane w drodze egzekucyjnej*⁵.

Czasy były na pewno ciężkie, niepewne i wymagające – zwłaszcza dla właścicieli ziemskich. Polska zniszczona i zmęczona odbudowywała swoją suwerenność na zasadach zupełnie innych od tych, które obowiązywały przed rozbiorami. Społeczeństwo było bardzo podzielone, pełne antagonizmów, przedstawiały obowiązywać podziały klasowe. Do głosu dochodziły ruchy robotnicze, walczące o lepsze warunki życia. W powiecie mińskim Związek Robotników Dworskich i Wiejskich został utworzony 29 grudnia 1918 r. Za jego przyczyną od początku 1919 r. wybuchały kolejne bunty. W marcu 1919 r. zastrajkowali robotnicy z folwarków Bronisława Szweycera w Kuflewie, Hucie, Liwcu i Gójszcu. Bezpośrednią przyczyną protestu było nieotrzymywanie w terminie należności za pracę. Ponoć pracodawca wolał dawać alkohol ze swojej gorzelni niż wypłacać wynagrodzenie. 13 marca 1919 r. podczas interwencji żandarmi aresztowali trzech delegatów rad folwarcznych. Jednak w wyniku demonstracji zorganizowanej pod aresztem zostali oni uwolnieni⁶.

5 APS, zespół Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 375, zbiór dokumentów do Księgi Hipotecznej dóbr ziemskich Kuflew).

6 Lilla Małgorzata Kłos, *Mińsk Mazowiecki Miasto i powiat w drugiej Rzeczypospolitej*, Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki Agencja Wydawnicza „Egros”, Warszawa 2010 r., s. 53.

2 Bronisław Szweycer (źródło: www.genealogia.okiem.pl)

- 1 Dwór w Kuflewie wraz z otoczeniem z 1935 r. (źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Katalog parków woj. siedleckiego 1976 r.)
- 2
- 3
- 4

Robotnicy rolni domagali się również ziemi na własność, w czym miała pomóc reforma rolna wprowadzona ustawą z 15 lipca 1920 r. Nastroje społeczne nieco uspokoiły się dopiero w 1921 r.

W międzyczasie była wojna polsko-bolszewicka, która nie ominęła naszych ziem, zwłaszcza w pamiętnym 1920 r. Oprócz słynnej odezwy do Matek – Polek, by wysyłały swoich synów na wojnę, zbrojne

działania wymagały dużych nakładów. Majątki ziemskie zostały obciążone obowiązkowymi kontyngentami, które tylko pogarszały i tak trudną sytuację. Należy dodać, że żaden majątek w powiecie mińskim nie wywiązał się w całości z nałożonych kontyngentów.

Wraz z zakończeniem wojny przyszedł czas na wprowadzanie reform społecznych i gospodarczych, w tym tej najważniejszej dla polskiej wsi – reformy rolnej. 25 listopada 1921 r. została wydana decyzja przez Okręgową Komisję Ziemska, która dokładnie przeanalizowała stan majątku Bronisława Szweycera i ostatecznie zdecydowała

o przeznaczeniu folwarku Wydmysy (vel Wymysle)⁷ i Gójszcz na cele reformy rolnej, czyli przymusową parcelację. Gminna Komisja Ziemska chciała przeznaczyć wszystkie folwarki Szweycera do parcelacji z uwagi na złe gospodarowanie, brak dostatecznego inwentarza żywego i brak wkładów pożytecznych. Okręgowa Komisja Ziemska już taka surowa nie była, tym bardziej, że właściciel poprzez prawników niestrudzenie walczył o zachowanie majątku. Chciał sam dokonać parcelacji i przeprowadzić indywidualną sprzedaż, o co kilkakrotnie wnioskował, ale poza

⁷ Wydmysy z czasem zaczęły być utożsamiane z Wymysłami i na odwrót. Wcześniej jednak były to odrębne osady. Osada Wymysle była osadą młynarską zlokalizowaną wzdłuż i po wschodniej stronie traktu biegnącego do Kuflewa, czyli obejmowała również teren dzisiejszego rezerwatu przyrody. Wydmysy położone były na zachód od drogi do Kuflewa.

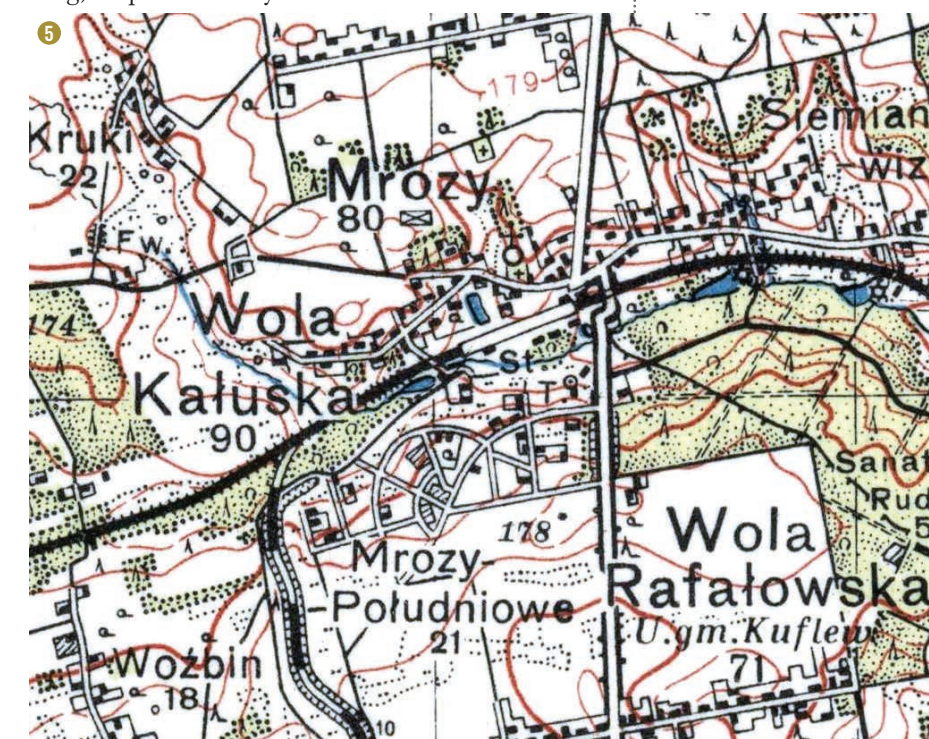
Jeżoranami (obecnie przysiółek Jeziorek) nie uzyskał zgody. Wydmysy, czyli dzisiejsze Mrozy Południowe i Gójszcz w trakcie przeprowadzonej lustracji wypadły najgorzej i dlatego zdecydowano o ich przymusowym wykupie oraz parcelację. W Wydmysach nie było żadnych zabudowań gospodarczych ani żadnego inwentarza żywego. Był tartak, który stanowił odrębną jednostkę i wydzierżawiona zwirownia (dzisiaj nazywana „Kopalnią”), z której wywożono kruszywo do Warszawy, między innymi celem odbudowy Mostu Poniatowskiego. Gójszczowi zarzucono, że z powodu małej ilości inwentarza żywego jest słabo nawożony, niedostatecznie uprawiony, jego urodzaje zmniejszają się corocznie. Pozostałe folwarki uznano za posiadające perspektywy rozwoju, więc tymczasowo odstąpiono od ich wykupu⁸.

Względem Gójszcza właściciel nie odwołał się od decyzji o przymusowym wykupie, wskutek czego Gójszcz został rozparcelowany i sprzedany drobnym rolnikom. Do wykupu Wydmysów przez państwo nie doszło. W tym zakresie Bronisław Szweycer skarżył decyzję Prezesa Okręgowego Urzędu Ziemskiego.

Parcelacja Wydmysów rozpoczęła się pod koniec lat 20-tych XX wieku. Sprzedaż musiała odbywać się etapowo w ciągu kilku kolejnych lat, gdyż na to wskazują pojedyncze wykreslenia z hipoteki. W latach 30-tych XX w. stopniowo przybywało nowych zabudowań a wraz z nimi mieszkańców. Ziemie folwarku Wydmysy (vel Wymysle) zostały

⁸ APS, zespół Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 375 (zbiór dokumentów do Księgi Hipotecznej dóbr ziemskich Kuflew).

przeznaczone na utworzenie osiedla mieszkalnego, a nie na cele reformy rolnej. Co więcej, plan parcelacji tych ziem został opracowany z myślą o założeniu miasta i to „miasta ogrodu” zgodnie z popularną w tamtym okresie koncepcją urbanistyczną E. Howarda. Świadczy o tym promienisty układ dróg, w oparciu o który ukształtowano osiedle miesz-

kaniowe. Już wtedy zauważono potencjał miejsca i przewidziano rozwój Mrozów. Do dziś nie udało się potwierdzić tożsamości autora projektu podziału Wydmysów. Być może za takim rozwiązaniem optowali sami Szweycerowie, którzy byli zaprzyjaźnieni z urbanistą i architektem – Antonim Jaworskim,

⁵ Fragment mapy topograficznej Mrozów z 1937 r.

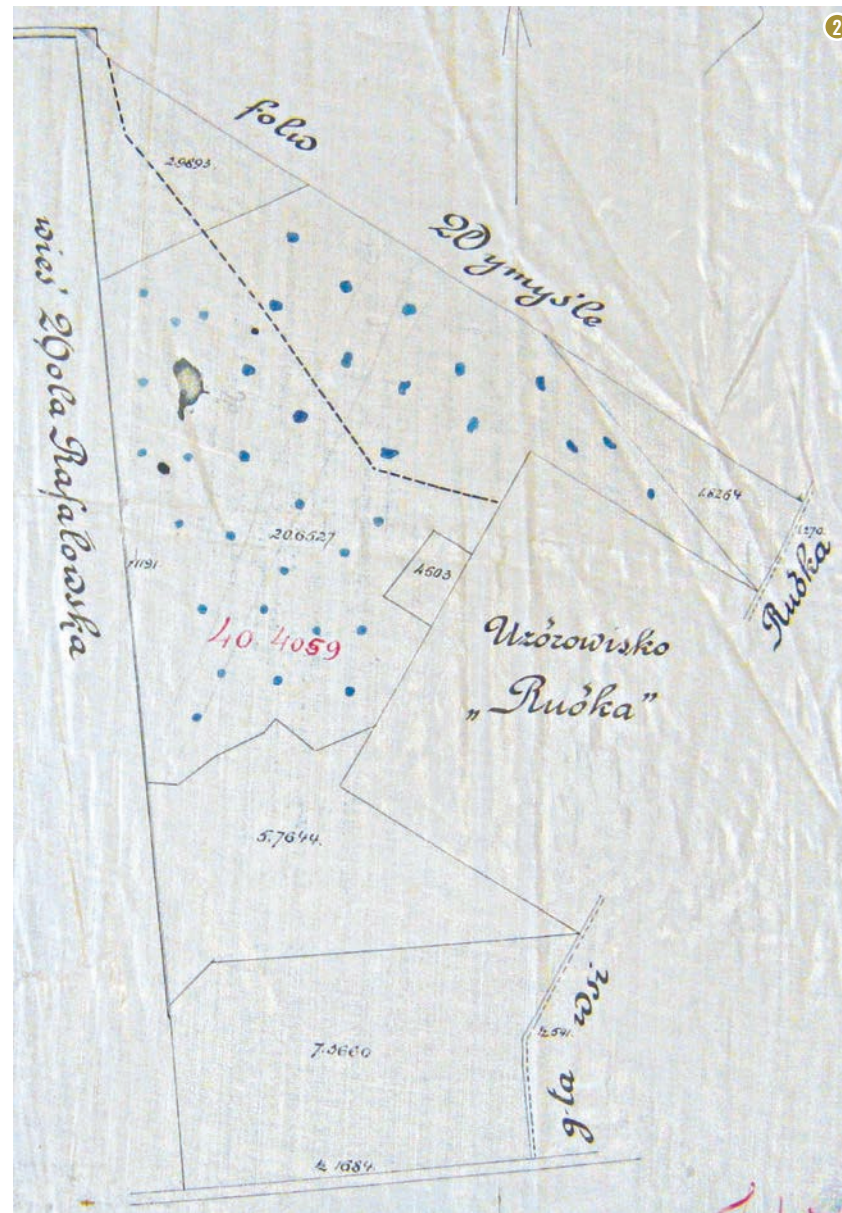
odpowiedzialnym za projekty takich słynnych miast ogrodów jak Podkowa Leśna. W majątku Janusza Szweycera, brata Bronisława, w Łasku powstało piękne osiedle miasto-ogród, nazywane Kolumną, zaprojektowane właśnie przez Antoniego Jaworskiego. Inny trop prowadzi do Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego, które wybudowało Sanatorium w Rudce. Towarzystwo to było jednym z największych propagatorów idei budowania miast ogrodów w międzywojennej Polsce. Biorąc pod uwagę ich zainteresowanie okolicami Mrozów, mogli oddziaływać na sposób ich zagospodarowania. Bez względu na to, kto jest autorem projektu urbanistycznego, miasto-ogród Mrozy można uznać za cenną spuściznę okresu II Rzeczypospolitej.

Pod koniec lat 20-tych XX w. rozpoczęła się parcelacja i sprzedaż również pozostałych folwarków. 21 marca 1928 r. odbyła się sprzedaż publiczna folwarku Wieża i Guzów z wniosku Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, a w 1930 r. została sprzedana kolonia Nowa Rudka.

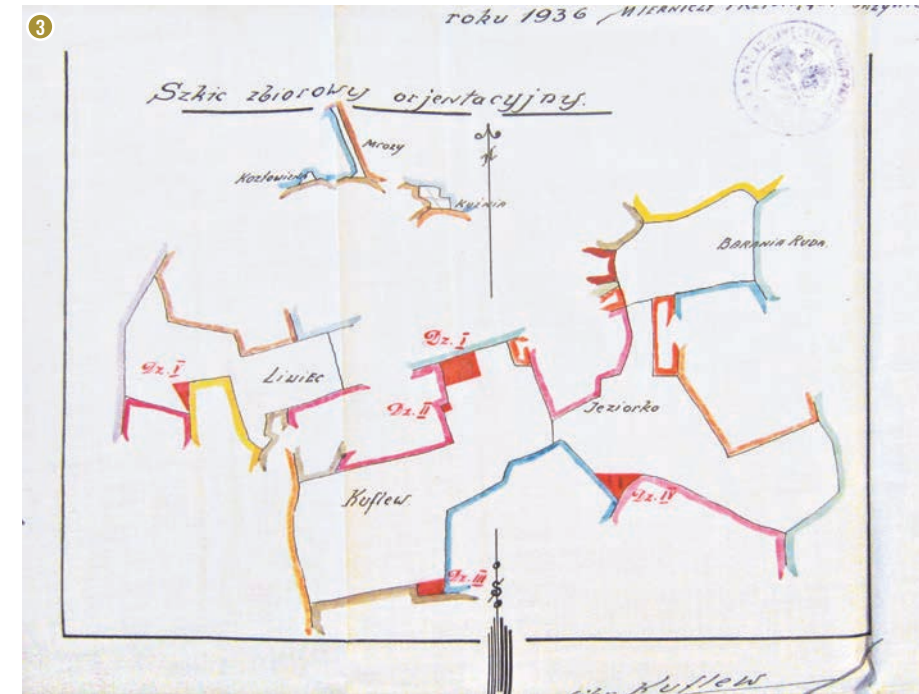
Z topniejącego majątku Szweycera zakupu dokonało również Sanatorium dla piersiowo chorych w Rudce. 24 września 1928 r. przedstawiciele Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego w osobach Emila Gerlacha i Wiktora Adamieckiego zakupili na rzecz Sanatorium obszar o powierzchni 42,2376 ha wydzielony z folwarku Wymysle za umowną cenę 92.540 złotych. Transakcja ta miała ważny charakter dla Sanatorium, bo rozwiązywała konfliktowe kwestie drogi dojazdowej. Od wielu lat Sanatorium nie mogło porozumieć się z Bronisławem Szwey-

cerem odnośnie prawa korzystania z jedynej wówczas drogi dojazdowej od strony wschodniej szpitala. Z relacji dawnych mieszkańców wynika, że Szweycer miał nawet kazać blokować tę drogę. We wspomnianym akcie szczegółowo więc zostały uregulowane sprawy drogowe. Dojazd do szpitala został ustanowiony częściowo po śladzie dawnej kolejki leśnej, o której wspominałam wcześniej, łączącej kolejkę w Rudce z szosą Mrozy-Kuflew z jednoczesnym zastrzeżeniem, że właścicielowi Kuflewa w dalszym ciągu przysługuje prawo przecinania tej drogi w poprzek.

Lata 1929-1933 to okres wielkiego kryzysu gospodarczego, który objął wszystkie niemalże dziedziny gospodarki i wszystkie kraje. Na naszych terenach to również okres niepokoju społecznych, kolejnych epidemii i krótko mówiąc – biedy. W tamtym momencie trudno było osiągać sukcesy finansowe. Można byłoby

więc z tego powodu spokojnie usprawiedliwić Bronisława Szweycera, że nie wiodło mu się, ale przyczyn złego stanu jego finansów musiało być więcej. Nie sposób wyliczyć wszystkich zaciągniętych przez niego pożyczek. Wpisów obciążających do hipoteki było tak dużo, że z pewnością sam nie pamiętał, ile od kogo pożyczył. Może z tego powodu zapomniał o spłacie kolejnych rat, przez co dług zwiększał się o kary i koszty sądowe przegranych procesów. Ubożał z każdym rokiem. Nie pomogła parcelacja i wyprzedaż ziem z majątku. Długi go dosłownie pożerały. W prasie roiło się od ogłoszeń o kolejnych licytacjach nie tylko nieruchomości, ale również wyposażenia. Na przykład na dzień 12 lipca 1934 r. zaplanowano licytację umeblowania domowego i fortepianu należącego do niego. Trudno w tym ogromie długów odnaleźć sukcesy, a co dopiero o nich mówić. Licytacja fortepianu to symboliczny upadek zie-

mianstwa, odpowiedzialnego za tworzenie i upowszechnianie polskiej kultury.

Koniec własności ziemskiej

Ostateczny kres własności ziemskiej nastąpił wraz z wybuchem II wojny światowej. We wrześniu 1939 r. do majątku wkroczyli Niemcy. Rozgościli się nie tylko w kuflewskim dworku, ale podporządkowali sobie całą lokalną gospodarkę. Zorganizowali dwa obozy pracy dla ludności żydowskiej, jeden w Mrozach w okolicy stacji kolejowej do rozładunku i załadunku transportów kolejowych, drugi w Jeziorku do prac

1 Komornik Sądu Grodzkiego w Mińsku-Mazowieckim, rewiru II zamieszkały w Mińsku-Mazowieckim, przy ulicy Warszawskiej Nr. 97, na zasadzie 602 art. K. P. Cyw. ogłasza, że w dniu 5 lipca 1934 r. od godz. 13 w maj. Kuflew gm. Kuflew na żądanie Banku Spółdzielczego w Łasku odbędzie się licytacja ruchomości, należącej do Bronisława Szweycera składającej się z 4 koni-arabów, 1 konia krwi ang., brzozi, karety, powozu i 2 stodeł angielskich oszacowanych na sumę zł. 15.620 gr.—, która rozpocznie się od 2/5 ceny oszacowania, co do 4 koni-arabów, a co do reszty — od ceny wywołania.
Spis rzeczy i szacunek takowych przepisany być może w dniu licytacji na miejscu czynności. 2376

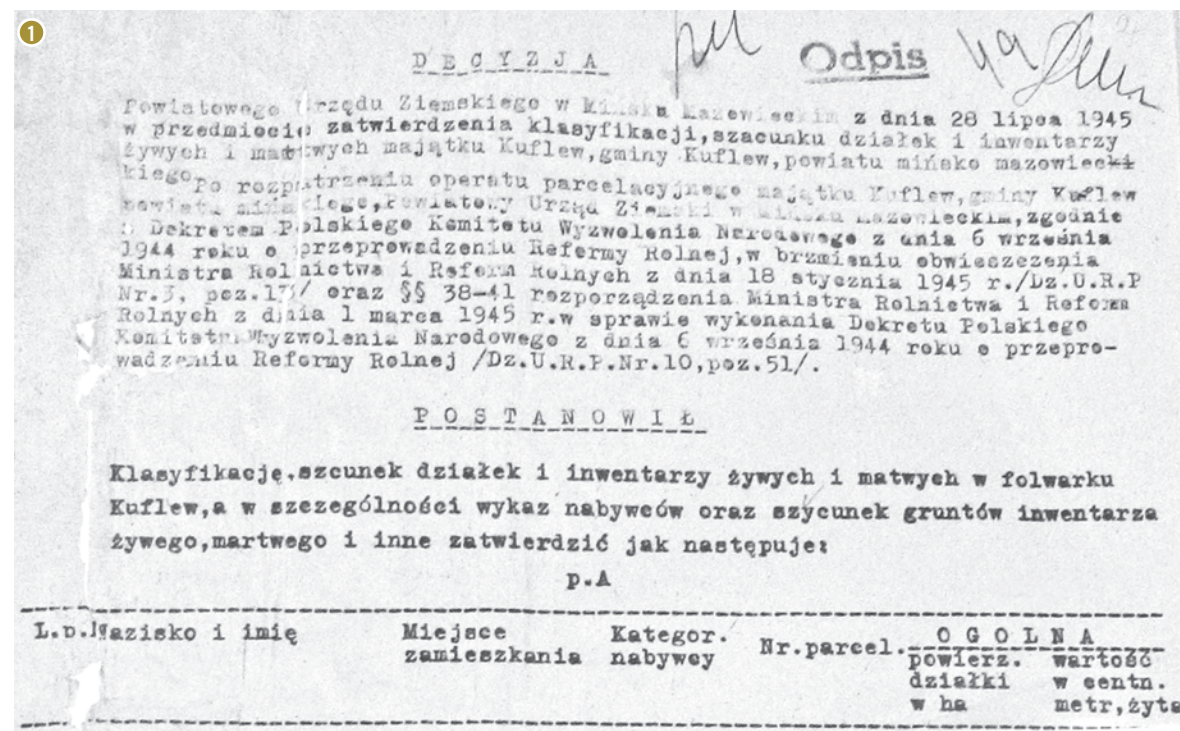
740-55 Komornik Sądu Grodzkiego w Mińsku-Mazowieckim, rewiru II zamieszkały w Mińsku-Mazowieckim, przy ulicy Warszawskiej Nr. 97 na zasadzie 602 K. P. Cyw. ogłasza, że w dniu 5 lipca 1934 r. od godz. 13 w maj. Kuflew gm. Kuflew na żądanie Banku Spółdzielczego w Łasku odbędzie się licytacja ruchomości, należącej do Bronisława Szweycera, składającej się z 320 mtr. siana, stogu siana i fortepianu, oszacowanych na sumę zł. 3.100 gr.—, która rozpocznie się od ceny 2/5 oszacowania co do 320 mtr. siana, a co do stogu siana i fortepianu — od ceny wywołania.
Spis rzeczy i szacunek takowych przepisany być może w dniu licytacji na miejscu czynności. 2376

1 Ogłoszenie o licytacji ruchomości z majątku Bronisława Szweycera z Gazety Polskiej Nr 166 z dnia 17 czerwca 1934 r.

2 Plan części folwarku Wymysle wydzielonego pod powiększenie terenu Sanatorium z 1928 r. (źródło: APS)

3 Szkic majątku Kuflew z 1936 r. (źródło: APS)

1 Fragment decyzji o rozdysponowaniu ziemi majątku Kuflew z 28 lipca 1945 r. (źródło: APS)

rolnych z naciskiem na roboty melioracyjne. Polskie rolnictwo w tamtym okresie dla Niemców było zacołane. Dlatego szybko przystąpiono do prac infrastrukturalnych celem wyrównania poziomów rozwoju. Wchodząc na nasze tereny, nie zamierzali ich opuszczać, dlatego budowali infrastrukturę, w tym przypadku regulowali rzeki i odwadniali podmokłe tereny. Czynili to jednak nie swoimi rękami, lecz rękami tych, których wzięli do niewoli.

Bronisław Szweyca w 1940 r. był zmuszony opuścić swój majątek. Nigdy już do niego nie powrócił. Zmarł 13 grudnia 1953 r. w Warszawie i został po-

chowany na warszawskich Powązkach.

Na podstawie dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu Reformy Rolnej w dniu 26 października 1944 r. majątek Kuflew w całości przeszedł na rzecz Skarbu Państwa. Wkrótce została powołana Gmina Komisja Reformy Rolnej, która podzieliła ziemię majątku Kuflew pomiędzy nabywców, to jest pomiędzy służbę folwarczną, małorolnych i średniorolnych. W skład Gminnej Komisji weszli: przewodniczący Kuźniarski Stanisław oraz delegaci gromad: Kotuniak Henryk, Myśliwiec Bolesław, Sekular

Stanisław, Konca Władysław, Gójski Marian, Konca Aleksander, Grasiak Aleksander, Piotrak Jan i Gromulski Stanisław. Projekt podziału gotowy był już w listopadzie 1944 r. Według wydanej w tej sprawie decyzji żadnych skarg na piśmie nie było. Powiatowy Urząd Ziemiański w Mińsku Mazowieckim zatwierdził podział 28 lipca 1945 r. Rozdysponowano pierwotnie z majątku Kuflew 918,85 ha ziemi z przeznaczeniem dla 632 nabywców. Pozostawiono na cele specjalne, to jest publiczne 38 ha, w tym dwór z kompleksem stawów i otaczający go park. Ziemi o nieuregulowanym statusie, tzw. resztówek pozostało 3,35 ha. Jak się nie trudno domyślać, nikt wydanej decyzji w sprawie rozdysponowania majątku nie zaskarżył i decyzja stała się prawomocna. Co nie oznacza, że została w całości wykonana. Później ją zmieniano, gdyż jak twierdził urząd część nabywców wyjechała na tereny odzyskane, część się zrzekła, a jeszcze inna część pozamieniała się między sobą¹. Warunkiem nabycia przydzielonych działek była spłata wyliczonych zobowiązań względem Skarbu Państwa, które zostały rozłożone na 10 lub 20 rat. Wbrew temu, co stwierdził urząd w wydanej przez siebie decyzji, sprawa reformy rolnej budziła ogromne kontrowersje w lokalnym społeczeństwie. Nie był to jednak czas, w którym pozwalano oficjalnie dyskutować. Skargi nawet jeśli były, to ich po prostu nie widziano, a ten, kto się skarżył, mógł nie dostać nawet tego, co mu przydzielono. 30 marca 1946 r. została wydana decyzją, na podstawie której, dokonano wpisów o własności nieruchomości w księgach hipotecznych. Tym sposobem wielka własność ziemską przestała istnieć.

¹ APS, zespół Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 1148 (zbiór dokumentów do Księgi Hipotecznej dóbr ziemskich Kuflew).

Dwór został przeznaczony częściowo na mieszkania a częściowo na cele gminne. Mieściła się w nim między innymi biblioteka. Szybko doszło do jego dewastacji. Nikt w tamtym czasie nie zatroszczył się o jego remont i należyte zabezpieczenie. Teren dworski został podzielony i sprzedany na początku lat 90-tych XX wieku. Park pozostał w zarządzie Lasów Państwowych. Dwór do dziś nie odzyskał dawnego blasku. Od kilku lat trwa jego renowacja. Parkiem aktualnie opiekuje się Gmina Mrozy. W ostatnim czasie został oczyszczony, utwardzono jego główne aleje, wykonano oświetlenie i małą architekturę. Gmina Mrozy odnowiła również monumentalny pomnik św. Antoniego, który już ponad 150 lat dumnie króluje nad kuflewską okolicą.

Przedstawiona historia majątku Kuflew ukazuje drogę, którą przeszliśmy jako naród i lokalne społeczeństwo: z ustroju folwarczno-pańszczyźnianego do własności. Pozostaje pytanie, czy dokonana zmiana zaistniałaby, gdyby nie te wszystkie wojny, powstania, walki o godne warunki życia. Może musiało się to wszystko wydarzyć, abyśmy się czegoś nauczyli? Chcę wierzyć w myśl świętego Jana Pawła II, że zło wydarza się po to, aby wyrosło z niego jeszcze większe dobro.

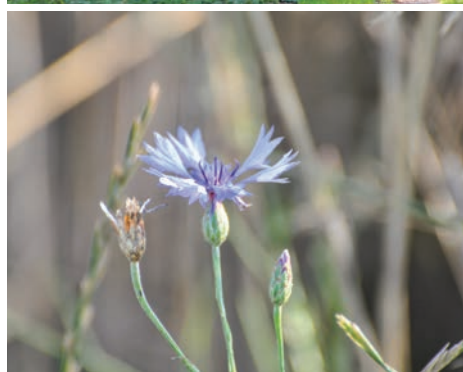
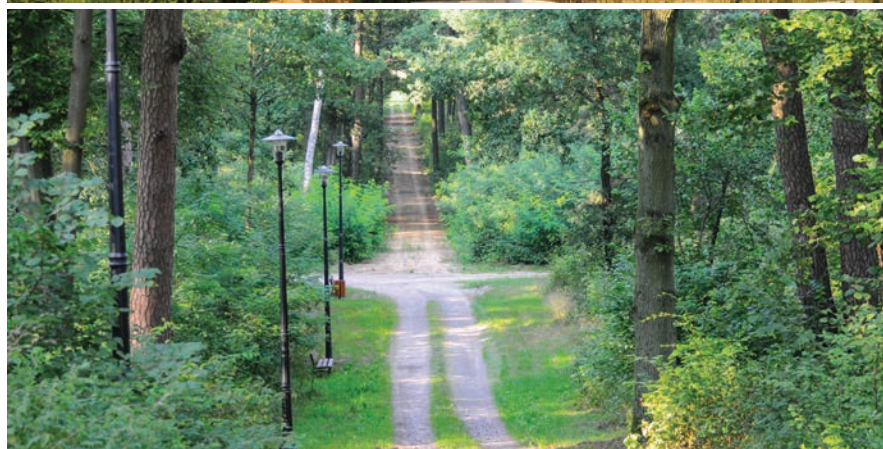
- 1 Zespół dworski
- 2 w Kuflewie (fot.
- 3 Milena Forinton)

KUFLEW I OKOLICE

w obiektywie

Lidia Serafin.

Rozdział IV

DZIEJE PARAFII OD XIX w. DO WSPÓŁCZESNOŚCI

Kamila Jusiewicz

Wiek XIX

XIX wiek kojarzy nam się przede wszystkim z okresem zaborów, powstań, postępującej rewolucji przemysłowej i przemian społecznych. To były istotne wydarzenia, kroki milowe w dziejach nie tylko naszego narodu, jednak w ich tle rozgrywało się zwyczajne życie. Ludzie rodzili się, pracowali, zakładali rodziny, świętowali, toczyli spory sądowe, chowali zmarłych. Bardzo ważnym ośrodkiem ich życia, z pewnością ważniejszym niż to jest obecnie, był kościół parafialny – miejsce kultu religijnego i urząd stanu cywilnego w jednym.

Dzięki zachowanym księgom metrykalnym parafii Kuflew, datowanym od początku XVIII w., możemy prześledzić dzieje rodzin zamieszkujących poszczególne wsie należące do parafii. Z uwagi na ich urzędowy charakter nie odpowiedzą nam, jakie relacje panowały w rodzinie, czy panowała w nich zgoda, jednak dowiemy się na przykład, ile dzieci miała przeciętna rodzina, jakie imiona były popularne w poszczególnych okresach, jakie zawody wykonywali parafianie i przede wszystkim, jakie nazwiska nosiły rody zamieszkujące poszczególne wsie. Ciekawostką jest nadawanie dwuczłonowych imion świętych, które było niezwykle popularne pod koniec wieku XVIII, a zwłaszcza w wieku XIX (np. Julianna Krescencja, Petronella Tekla, Pius Wojciech, Izydor Alojzy). W tej modzie znawcy tematu upatrują społeczny opór i sposób na ochronę prostego ludu przed próbami niszczenia wiary i kultury przez zaborców.

W 1818 r. do parafii Kuflew należeli mieszkańcy następujących miejscowości (zgodnie z ówczesną pisownią): Kuflew, Maławieś, Guzów, Trojanów, Rudka, Wolarafałowska, Sokolnik, Liwiec, Kołacze, Francuzy, Budki Małowiejskie, Huta Kufłowska, Stawek vel Gduldy, Młyn Kuźnia, Młyn Wymyśle, Młyn Bernatowizna. Wszystkie te miejscowości należały do gminy Kuflew. Parafia w 1817 r. liczyła ogółem 1109 parafian, w tym: 449 dorosłych mężczyzn i 381 dorosłych kobiet, 121 dzieci płci męskiej i 158 dzieci płci żeńskiej¹. W tym czasie kolatorem parafii był właściciel dóbr kuflewskich – hrabia Melchior Korzbok – Łącki.

Stan gospodarczy parafii w XIX w., opisany na podstawie archiwalnych dokumentów, przedstawiał się następująco: parafia posiadała własny kościół (wybudowany w 1759 r. z fundacji Rafała Ludwika Skarbka), własne uposażenie w postaci gruntów rolnych oraz zabudowania gospodarcze. Urzędowy protokół z 20 kwietnia 1818 r. sporządzony przez delegowanych komisarzy Obwodu Stanisławowskiego² wymienia następujące budynki parafialne:

- kościół z drzewa kostkowego tartego na podmurowaniu tarciami okożuchowany; sufit i podłoga z zakrytą gontem przykryty; miał w sobie 3 ołtarze i organy długości łokci 39 szerokości 17 w stanie dobrym; dzwonnica z drzewa przy kościele; wszystko razem oparkanione;
- plebania z drzewa tartego w węgły na podwa-

¹ AGAD, zespół KWM, sygn. 6283 *Akta Kościoła we Wsi Kuflew*, s. 21.
² AGAD, zespół KWM, sygn. 6283 *Akta Kościoła we Wsi Kuflew*, s. 19-21.

¹ Kościół w Kuflew, (fot. qmphotostudio)

linach drewnianych, podłoga i sufit z tarcic, gontem pokryta z kominem z cegły, w stanie dobrym;

- dom czeladzi naprzeciwko plebanii z drzewa tartego na podwalinach drewnianych kryty słomą, w stanie dobrym;
- stodoły trzy z drzewa tartego w węgły każda, z klepiskiem, dwoma sąsiekami, pokryte słomą; potrzeba nowych podwalin;
- spichlerz z drzewa tartego w węgły, podłoga i pułap z tarcic, słomą pokryty, potrzeba reparacji, stan mierny;
- stajnia z drzewa tartego w węgły, podłoga i powała z tarcic, słomą pokryta, w stanie dobrym;
- obory dwie z drzewa tartego w słupy, słomą pokryte, w stanie dobrym.
- wozownia z drzewa tartego w węgły bez podłogi i pułapu, słomą pokryta, w stanie dobrym;
- szpital bez funduszków znajdował się z drzewa tartego, jednak jako zupełnie zdezelowany i niebezpieczeństwem grożący przez Dwór Kuflewski w 1807 r. rozebrany został;
- chłopska chałupa blisko kościoła (miała liczbę porządkową 30). Była to chałupa z drzewa tartego w węgły, sień w słupy bez podłogi, powała z tarcic pokryta dranicami, komin pod pułap murowany, a nad dachem z gli-

77
 Otrzymał dowodu Kościelnego na siebie spójni
 mujosi takowe sprawozdanie o benygnijazie,
 Gdy mi więcej do nadmierzenia miotkonalosie
 protokolny wybore na kum utronerony a pover
 wazylskich podpisem zostal.

Liuter

z Paweł Murawski

Przewy XXX Mowry Demanili Soltyz
 XXX Gabryel Przejannowski Soltyz
 XXX Stanisław Komca Soltyz.

a
 Wzrost Gminy Kuflew

Liuter

Wasmadewa
Naczelnik Powiatu Sanisławowskiego

Crux

ny wylepiony, potrzeba reparacji, zamieszkała przez Organistę i Dziada;

- szkołka, która została wydzielona przez kolatora, tj. hrabiego Melchiora Łąckiego, w 1814 r. z połowy domu oznaczonego numerem 19 z przydanym ogrodem. W szkole pracował nauczyciel o nazwisku Walenty Łobkowicz, który za swoją pracę pobierał regularne wynagrodzenie od „Państwa Kuflew”. Uczniów płci męskiej było 30, a żeńskiej 6. W szkółce tej uczono życia w nauce chrześcijańskiej i moralnej, a także czytania i pisanie³;
- chałupa poddanego plebańskiego Jana Kowalczyka z drzewa tartego w węgły, pułap z dylów pokryty słomą, komin z gliny w sztagi wylepiony, wszystko w stanie średnim. Przy tej chałupie stała stodoła z drzewa tartego w słupy, pokryta słomą w stanie średnim oraz obora.

W 1818 r. nie pojawia się w inwentarzu parafii Kuflew informacja o cmentarzu w polu. Musiał więc wtedy funkcjonować jedynie cmentarz przykościelny. Był to jednak czas powszechnego organizowania pochówku zmarłych poza granicami miast i wsi, z przyczyn epidemiologiczno-sanitarnych, w celu zapobiegania szerzeniu się śmiertelnych chorób. Pierwsza wzmianka o cmentarzu w polu koło folwarku Liwiec pojawia się w inwentarzu z 1828 r. Funkcjonowały wtedy dwa cmentarze, na których chowano zmarłych, z zaznaczeniem, że na cmentarzu w polu chowane były tylko ciała w stanie najgor-

szym⁴. Pokazuje to ogólnie panującą wtedy niechęć do pochówku na takich cmentarzach, uznawanych w ludzkiej mentalności za gorsze od tych przykościelnych.

Dla parafii jak i wszystkich mieszkańców dóbr Kuflew najgorszy był rok 1831. Stoczona pod Kuflewem bitwa powstańcza w kwietniu 1831 r. przyniosła bardzo duże straty dla lokalnej społeczności. Inwentarz majątku parafii Kuflew z 1833 r. mówi o zniszczeniach parkanów cmentarza przykościelnego i drugiego cmentarza w polu. W złym stanie była plebania, która gniła, dom czeladzi będący w stanie „zbliżającym się do upadku”. Pozostały dwie stodoły również w złym stanie, w tym jedną ze względu na zniszczenia wojenne należało uznać za nieistniejącą. Całkowicie zniszczony został spichlerz i wozownia. Stajnia wymagała odbudowania. W dobrym stanie była jedynie obora wybudowana w 1828 r. i kurniki wystawione w 1829 r. Na gruncie plebańskim stała jeszcze tylko chałupa komornika, wystawiona przez proboszcza Józefa Chamerskiego⁵.

W 1837 r. oparkaniono kamieniem cmentarz w polu. Wyremontowano dom czeladzi. W roku 1837 postawiono również nową oborę, stodołę oraz wybudowano pod jednym dachem stajnię, spichlerz i wozownię. Kościół parafialny został wyremontowany w 1839 r. nakładem hrabiego Łąckiego i przy ręcznej pracy parafian. W 1844 r. kościół zyskał kolorowe, zdobione

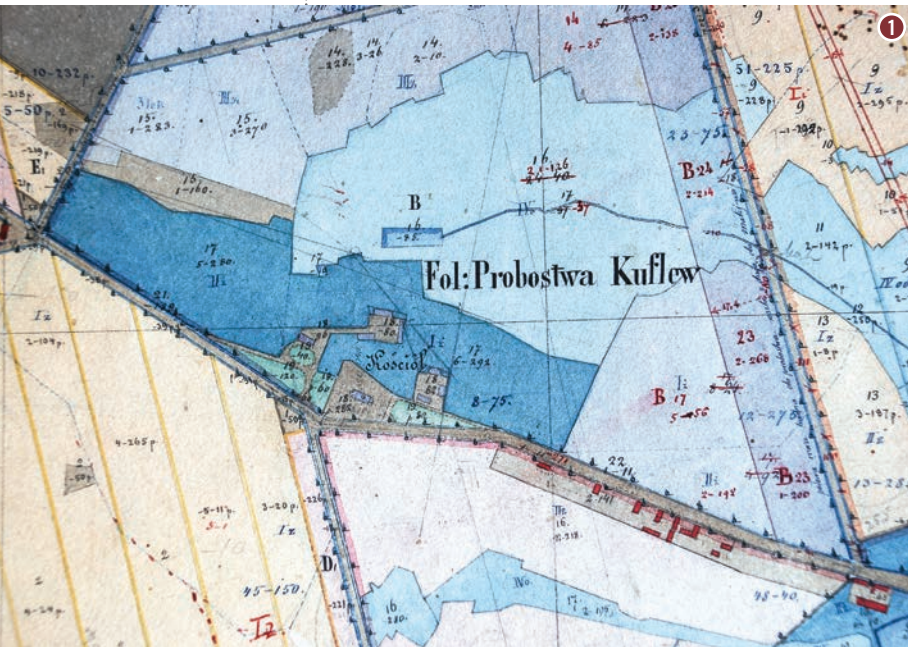
¹ Fragment protokołu z wyboru dozoru kościelnego parafii Kuflew z 1850 r., (źródło: AGAD)

⁴ AGAD, zespół KWM, sygn. 6283 *Akta Kościoła we Wsi Kuflewie*, s. 159.

⁵ AGAD, zespół KWM, sygn. 6283 *Akta Kościoła we Wsi Kuflewie*, s. 183.

³ W później sporządzanych inwentarzach majątku parafialnego nie ma żadnej mowy o szkółce.

szyby przy wielkim ołtarzu kosztem Józefa Mroczyka – rządcy dóbr Kuflew. W najgorszym stanie pozostała plebania, w której nie odnotowano żadnych prac remontowych⁶.

1 Plan Folwarku Probostwa Kuflew z 1854 r., (źródło: AGAD)

W tamtym czasie proboszczem parafii Kuflew był ksiądz Paweł Wnorowski. Za jego czasów finanse parafialne musiały się mieć bardzo dobrze. Świadczą o tym nie tylko prowadzone prace remontowo-budowlane, ale także sprawy zarejestrowane przez Komisję Rządową. Jedną z nich dotyczyła procentów od kwoty złożonej w Banku Polskim przez proboszcza Józefa Chamerskiego (proboszcz parafii Kuflew

6 AGAD, zespół KWM, sygn. 6283 *Akta Kościoła we Wsi Kuflewie*, s. 487.

do 1827 r.). W 1855 r. parafia pozyskała narosły od złożonej sumy procent (4% od złożonej sumy) celem przeznaczenia go na wystawienie plebanii i ogrodzenie cmentarza. Również mniej więcej w tym okresie prowadzone było postępowanie o przydzielenie parafii Kuflew 1/4 kwoty, którą zmarły w 1855 r. proboszcz Paweł Wnorowski pożyczył czterem osobom. Postępowanie dotyczyło w zasadzie tylko udziału w spłacie po jednym dłużniku – Kazimierzu Mleczko – dziedzicu dóbr Bujały, gdyż pozostali dłużnicy okazali się być niewypłacalni. Jednak i w tym przypadku sprawa okazała się być dla parafii Kuflew niezbyt pomyslna, gdyż o pieniądze pochodzące ze zwrotu długu ubiegała się dla swoich dzieci wdowa po Antonim Zaleskim, który rzekomo miał być faktycznym pożyczkodawcą⁷.

Kościół Katolicki w Królestwie Polskim do 1864 r. mógł korzystać z okrojonej, ale jednak autonomii. Do wybuchu powstania styczniowego utrzymana została dziesięcina, która pobierana w różnej formie, przynosiła znaczące dochody. Majątkiem parafialnym zarządzał powołany na mocy przepisów z 1817 r. Dozór Kościelny⁸. W skład dozoru wchodziło z założenia sześć osób, w tym trzy z mocy prawa, to jest: kolator, dziedzic (jeśli równocześnie nie był kolatorem), pleban lub dziekan właściwego dekanatu. Pozostałych trzech członków wybierało zebranie parafialne spośród właścicieli dóbr nieru-

7 AGAD, zespół Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, sygn. 407 *Dzielo [...] o funduszach probostwa parafii Kuflew, warszawskiej parafii, warszawskiej gubernii, minkagoujezda*, s. 29-35.

8 Za ks. Karol Dębiński *Dozory Kościelne Rzymsko-Katolickie w Królestwie Polskim*, Wydanie II, Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich, Warszawa 1913 r.

chomych w parafii. Zgodnie z ukazem z 1817 r. „przy każdym kościele parafialnym kolator, pleban i trzech parafianów przez nich podanych, a od Komisji Wojewódzkiej zatwierdzonych, czuwać będą wspólnie nad całością kościołów i mieszkań plebańskich, tudzież cmentarzów⁹. W przypadku, gdyby nie było dziedzica albo kolatora, funkcję członka i jednocześnie prezesa dozoru pełnił wójt gminy, będący również przedstawicielem rządu.

Dla przykładu opowiedzmy o wyborze dozoru parafii Kuflew w 1850 r. Uprawnionymi do wyboru członków dozoru teje parafii byli:

- Romuald Lisicki – dzierżawca dóbr Kuflew i zastępca Wójta Gminy
- ks. Paweł Wnorowski – dziekan Dekanatu Sienickiego
- Alojzy Domański – sołtys gospodarz wsi Małejwsi
- Gabryel Trojanowski – sołtys gospodarz wsi Woli Rafałowskiej
- Stanisław Końca – sołtys wsi Guzewa
- Paweł Gójski – sołtys wsi Rudki
- Ignacy Krężala – sołtys wsi Sokolnika
- Mikołaj Gromulski – sołtys z Trojanowa
- Wojciech Stelmaszczyk – sołtys z Kołacza
- Jacek Banasiak – sołtys wsi Francuzy
- Maciej Serwatka – sołtys wsi Budki
- Jan Szydłowski – gospodarz z wsi Liwca
- Leon Senktas – gospodarz wsi Gduldy
- Stanisław Mazurek – gospodarz w wsi Huta
- Michał Sienkowski – gospodarz z Wymyśla

9 Tamże.

- Paweł Zwoliński – gospodarz z Biernatowizny.

W wyniku przeprowadzonych wyborów członkami dozoru kościelnego zostali: 1) Romuald Lisicki – dzierżawca dóbr Kuflew i zastępca wójta gminy na prezesa, 2) ksiądz Paweł Wnorowski, – dziekan, Alojzy Domański – sołtys z Małejwsi, 4) Gabryel Trojanowski – sołtys z Woli Rafałowskiej, 5) Stanisław Końca – sołtys z Guzewa. Protokół z wyborów podpisali czytelnie Romuald Lisicki i ks. Paweł Wnorowski, sołtysi zaś podpisali się jedynie krzyżkami¹⁰. Z oczywistych względów prezesem dozoru został dzierżawca skonfiskowanych dóbr Kuflew, czyli przedstawiciel rządu. W wyniku wyborów przeprowadzonych w 1857 r. na członków dozoru kościelnego zostali wybrani: Alojzy Zawadzki z Woli Rafałowskiej, Remigiusz Sobkowicz z Małejwsi oraz Ignacy Kowalczyk z Kuflewa. Byli to jedyni sołtysi, którzy potrafili pisać, o czym świadczą złożone przez nich czytelne podpisy. Prezesem pozostał Romuald Lisicki z jednoczesnym „zaproszeniem” do przewodniczenia każdemu posiedzeniu dozoru¹¹.

Dozór, chociaż zobowiązany był informować Komisję Rządową o dochodach i wydatkach, to jednak posiadał pewną swobodę w podejmowaniu decyzji w sprawach mniej ważnych. Za sprawy ważne, w których wymagana była zgoda Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenie Publicznego (później Wydziału Wyznań), uznawano lokalizację nowego kościoła, kaplicy, czy też prowadzenie prac,

10 AGAD, zespół KWM, sygn. 6284 *Akta Kościoła we Wsi Kuflewie*, s. 52-54.

11 AGAD, zespół KWM, sygn. 6284 *Akta Kościoła we Wsi Kuflewie*, s. 281-283.

jeśli ich koszt przekraczał 3000 rubli.

Z pomocy rządu parafia Kuflew skorzystała w 1854 r. w związku z budową nowej drewnianej plebanii. Stara plebania została rozebrana, o czym świadczy uwi-doczniona sprzedaż materiałów rozbiórkowych¹².

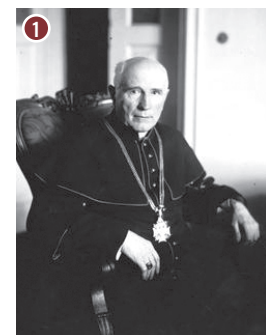
Kosztowną sprawą dla parafii było ogrodzenie zrujnowanego cmentarza. Na ten cel starano się uzyskać wsparcie z kasy rządowej od 1862 r. W 1864 r. odmówiono, uzasadniając to zwrotem majątku Kuflew Weronice Dąbrowskiej. Majątek Kuflew przestał być majątkiem rządowym, w związku z czym nie było podstaw do udzielenia parafii wsparcia finansowego.

W tym miejscu musimy zakończyć przegląd gospodarczy parafii Kuflew w XIX w. Powstanie stycznio-we znacznie zmieniło realia funkcjonowania Kościoła Katolickiego w Polsce. Po powstaniu zwiększył się zakres kontroli, sprawy parafialne podlegały bezpośrednio resortowi spraw wewnętrznych, a z czasem o wszystkim zaczęto decydować w Petersburgu (w departamencie Spraw Duchownych Obcych Wyznań w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Cesarstwa). Zniesiono również prawo pobierania dziesięcin. Zwolniono innowierców z obowiązku utrzymania kościołów katolickich. Tam, gdzie nie było katolickich kolatorów, obowiązek utrzymania kościoła spoczywał na gminach i kierujących nimi wójtach. W szczególnych wypadkach można było zwracać się o pomoc do rządu.

¹² AGAD, Zespół Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, sygn. 407 Dielo [...] o funduszach przyboda dier. Kuflew, warszawskojarchijeparchii, warszawskojgubierni, minskagoujezda. s. 46-58.

Lata 1900 – 1945

W 1902 roku proboszczem parafii Kuflew został ks. Mikołaj Bojanek. W ciągu jego krótkiego pobytu w Kuflewie (jedynie do 1904 roku), jak podaje kronika parafialna, została wybudowana okazała plebania murowana, która przetrwała do naszych czasów.

* Ks. Mikołaj Bojanek urodził się w Latowiczu w 1865 r. W 1890 r. przyjął święcenia kapłańskie. Początkowo pracował w Warszawie. Z powodu współpracy z niepodległościowymi organizacjami narodowymi i ostatecznie odmowy odczytania z ambony manifestu

carskiego w języku rosyjskim został przeniesiony 1895 r. na probostwo wiejskie w Kurzeszynie, gdzie zakazał swoim parafianom śpiewania w kościele rosyjskiego hymnu „Boże, chroń cara!“. Z Kurzeszyna przeszedł w 1897 r. do Pustelnika, a stamtąd w 1902 r. do Kuflewa, administrując przez pewien czas jednocześnie parafię Cegłów. W 1904 r. został przeniesiony do Warszawy i uczyniony prokuratorem w Seminarium Duchownym. W 1911 r. objął probostwo w Rawie Mazowieckiej, a po roku w Grodzisku Mazowieckim. Tam prowadził intensywną działalność duszpasterską i społeczną: organizował towarzystwa dobroczynne, towarzystwo opieki nad sierotami, zakładał tajne szkoły polskie, uczył religii i historii Polski.

W 1926 r. został kapłanem przybocznym w Gabinetie Wojskowym Prezydenta Rzeczypospolitej – Ignacego Mościckiego. W 1928 r. przeszedł do służby czynnej jako kapłan Prezydenta RP. Umarł w Warszawie w 1935 r., w wieku 70 lat.

Za swoją działalność społeczną i niepodległościową ks. Mikołaj Bojanek został wyróżniony wieloma odznaczeniami: Złotym Krzyżem Zasługi (1928), Medalem „Za wojnę 1918–1921” (1928), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1932), Krzyżem Niepodległości (1934). Jego imieniem została nazwana jedna z ulic w Grodzisku Mazowieckim.

W 1931 r. została utworzona parafia Mrozy, w wyniku czego parafia Kuflew została pomniejszona o następujące miejscowości: osada Wymyśle, Wola Rafałowska, Rudka, Natolin, Lubomin oraz Guzew. Przeciwno włączeniu do nowoutworzonej parafii w Mrozach zaprotestowali mieszkańcy wsi Guzew. Wielokrotnie rozmawiali w tej sprawie z ks. biskupem, co jednak nie przyniosło żadnych rezultatów. W konsekwencji powstały poważne antagonizmy wśród mieszkańców. Wkrótce pobudowano kaplicę i sprowadzono księdza Kościoła Polsko-Narodowego. Planowano wybudować kościół murowany, ale zabrakło potrzebnych funduszy. Funduszy zabrakło również na utrzymanie sprowadzonego księdza. Kościół Polsko-Narodowy w Guzewie funkcjonował w latach 1931–1936. Po tych wydarzeniach cztery rodziny przyłączyły się do parafii w Mrozach, a reszta

rodzin pozostała w parafii Kuflew¹. Wybudowana kaplica Kościoła Polsko-Narodowego pomimo nakazu władz ostatecznie nie została rozebrana. Z czasem została utworzona w niej zlewnia mleka. Obecnie jest to budynek komunalny.

W 1946 r. proboszczem parafii Kuflew został ks. Wiktor Łubiński, który wraz z ks. Kazimierzem Fertakiem – proboszczem parafii Mrozy organizowali materialne i duchowe wsparcie dla członków organizacji podziemnych. Z ich inicjatywy w Kuflewie w trakcie świąt wielkanocnych w 1946 r. zorganizowano ostatnie spotkanie żołnierzy NSZ rejonu Mrozy. Już wtedy struktury NSZ były rozbite, a ich członkowie poszukiwani przez UB. Po rozbiciu Oddziału „Orla” 3 czerwca 1948 r. w Grodzisku księża Fertak i Łubiński zostali aresztowani. Ich proces był

¹ Komitet Budowy Kościoła, *Kronika parafii Kuflew, Kuflew 1994 r.*, s. 24.

¹ Ks. Mikołaj Bojanek, (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

² Plebania w Kuflewie z 1904 r., (fot. UMiG Mrozy)

pokazowy, głośno opisywany w prasie w celu zniechęcenia innych księży do podobnych jak oni podejmowali działań. Ks. Kazimierz Fertak został skazany na 15 lat, a ks. Wiktor Łubiński na 4 lata więzienia w Rawiczu. Ks. Kazimierza Fertaka zwolniono po 8 latach w 1956 r. w związku z zachorowaniem na gruźlicę. Ks. Łubiński odbył całą karę pomimo licznych próśb rodziny o jego zwolnienie. Prośby nie zostały wysłuchane, bo więzień ten „nie rokował poprawy”. Kuflewski proboszcz do żadnej winy się nie poczuwał i do niczego się nie przyznawał, co nie podobało się komunistycznej władzy. Więzienie opuścił 8 czerwca 1952 r. jako człowiek wyniszczony i wymęczony. Został proboszczem parafii w Chojnacie. Zmarł przedwcześnie w 1958 r.²

² Na podstawie Leszek Żebrowski, *Nie za „funty i dolary” pełnili swą posługę...*, Nasz Dziennik Nr 233 (3250), 2008 r.

Czasy powojenne

W 1949 r. na probostwo w Kuflewie skierowano ks. Stefana Opielę. Proboszczem tej parafii był do 1969 r. Po przejściu na emeryturę w 1976 r. jako rezydent powrócił w nasze strony i zamieszkał w Mrozach. Zmarł w wieku 87 lat w 1997 r. i został pochowany w rodzinnej parafii Janów w diecezji częstochowskiej. Mieszkańcy Mrozów i okolic zapamiętali go z niekonwencjonalnych metod leczenia, które propagował.

Z opisu parafii Kuflew z 1960 r., znajdującego się w aktach Prezydium Powiatowej Rady Narodo-

wej w Mińsku Mazowieckim¹ dowiadujemy się, że w tamtym czasie parafia liczyła około 4500 parafian, z czego do kościoła uczęszczało ok. 4000. Posiadała kościół drewniany, plebanię murowaną, budynki gospodarskie częściowo murowane i częściowo drewniane w stanie dobrym, ziemi ornej 3,5 ha, łąki 1 ha, pastwiska 0,72 ha, ziemi pod plebanią i kościołem ok. 0,5 ha, cmentarz grzebalny 1,5 ha. W ramach parafii funkcjonowało: koło ministrantów liczące 9 osób, chór kościelny liczący 20 osób prowadzony przez Gałązkę Bolesława i organistę Mieczysława Kruka, cztery kółka różańcowe (w Małej Wsi, Podcierniu i 2 w Sokolniku) oraz rada parafialna (w składzie: Antoni Wojciechowski, Stanisław Domański, Antoni Miernicki, Antoni Grosiak (Grasiak), Aleksander Kotuniak, Antoni Juszcak, Aleksander Szydłowski, Antoni Czyżewski, Szczepan Szydłowski).

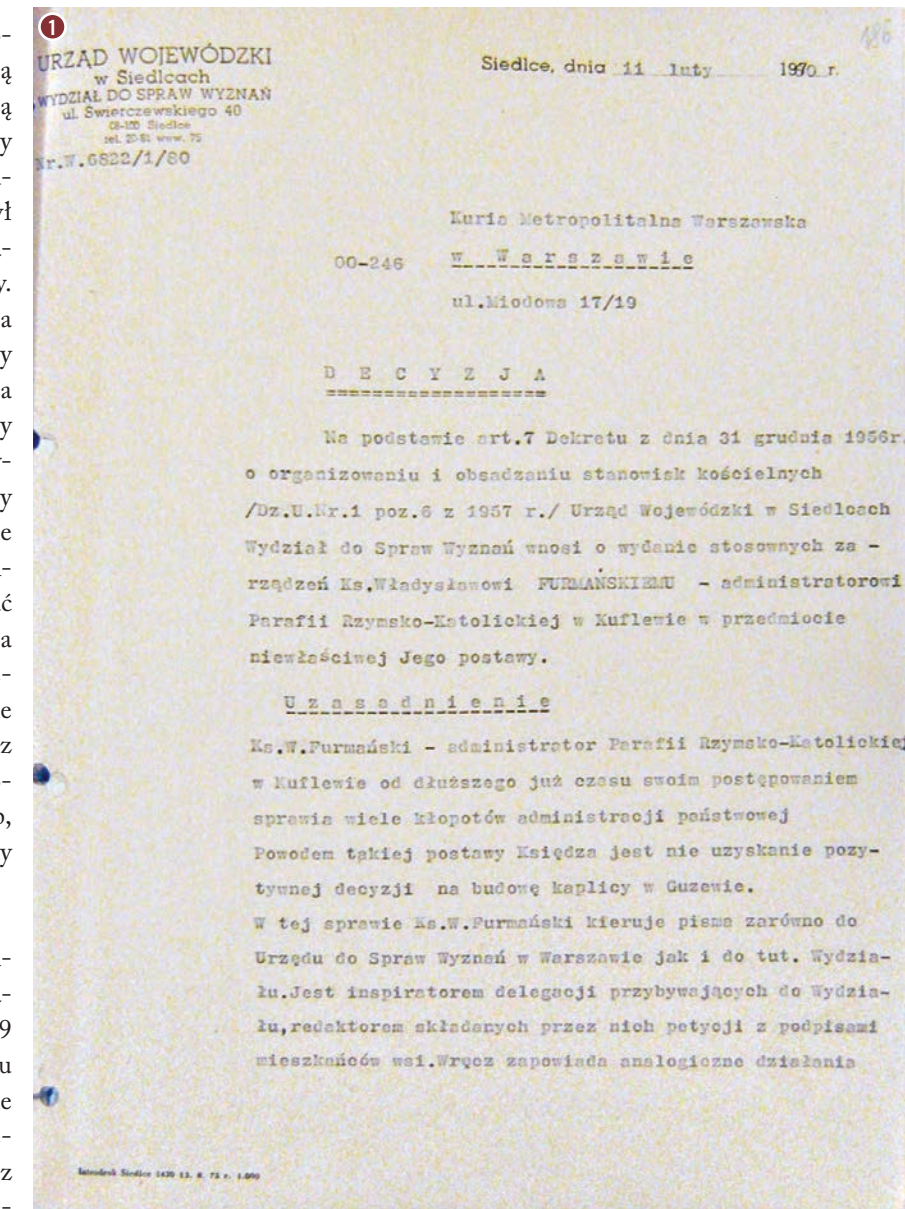
Za pobytu ks. Stefana Opieli w Kuflewie największym przedsięwzięciem był remont dachu drewnianego kościoła i pokrycie go blachą. W związku z tym, że remont odbywał się z udziałem środków Funduszu Kościelnego w Warszawie, zachowały się dokładne zapiski przeprowadzonych prac.

W 1969 r. nowym proboszczem parafii Kuflew został ks. Władysław Furmański, który od pierwszych dni swojego pobytu prowadził intensywne działania nie tylko przy remontach parafialnych obiektów, ale także w ramach pracy duszpasterskiej.

¹ AP w Siedlcach, zespół Urząd Wojewódzki w Siedlcach, sygn. 1449, s. 2-3.

Szczególnie na sercu leżała mu katechizacja dzieci i młodzieży. Zwracając uwagę na to, że ze względu na znaczną odległość od miejsc zamieszkania dzieci nie uczestniczą w katechezie, dokładał starań, aby lekcje religii odbywały się tam, gdzie wtedy były szkoły, czyli w Sokolniku i Guzewie. Nie mógł nauczać w samej szkole, dlatego uczył w prywatnych domach. Niekiedy w tych domach odprawiał nabożeństwa, co szczególnie nie podobało się władzy. Zarówno w Sokolniku i Guzewie starał się pozyskać dla parafii własny obiekt, w którym mógłby być utworzony punkt katechetyczny. Znaleźli się chętni do przekazania na rzecz parafii swoich budynków. W 1975 r. do sprawy włączył się Naczelnik Gminy, który, kierując się wytycznymi od władzy wojewódzkiej, rozpoczął rozmowy z chętnymi właścicielami, aby swoje budynki sprzedali nie parafii a gminie w celu urządzenia w nich Klubów Rolnika. W tym samym czasie ks. proboszcz nie mógł uzyskać w Urzędzie Wojewódzkim niezbędnego do podpisania aktu notarialnego zaświadczenia. Ostatecznie do przejęcia przez parafię budynków w Sokolniku i Guzewie nie doszło. Kupiła je gmina działająca na zlecenie władz wojewódzkich. W Sokolniku zamiast Klubu Rolnika został utworzony przez Gminną Spółdzielnię „SCh” sklep, a w Guzewie budynek rozebrano ze względu na jego zły stan techniczny.

Ks. Władysław Furmański nie poddał się. Jeszcze intensywniej poszukiwał nowych miejsc na punkty katechetyczne i szukał popieczników. Między innymi 19 czerwca 1978 r. rodzice dzieci ze szkoły w Sokolniku zwrócili się z prośbą do naczelnika gminy o wyrażenie zgody na kupno placu pod budowę domu katechetycznego od Tadeusza Sadowskiego. Również i ks. proboszcz nie ustął w pisaniu pism do Urzędu Wojewódzkie-

go. W piśmie z 22 sierpnia 1978 r. napisał wprost, że jeśli władze nie wyrażą zgody na zakup placu, to mieszkańcy zbudują przy szkole Wóz Drzymały, w którym dzieci będą się uczyć religii, co będzie przypominać walkę z Kulturą Polską pod zaborem pruskim, dopisując ironicznie „a przecież PRL jest krajem wolnym”². Rok później ks. Furmański złożył wniosek do Urzędu Wojewódzkiego o pozwolenie na budowę kaplicy w Guzewie albo o pozwolenie na zaadaptowanie mleczarni na kaplicę. Wobec braku pozytywnej odpowiedzi zwrócił się bezpośrednio do ministra ds. wyznań. Jednocześnie odbywały się delegacje mieszkańców do Urzędu Wojewódzkiego, które groziły samowolą budowlaną. W lutym 1980 r. urzędnicy stracili cierpliwość i wystawili decyzję zaadresowaną do Kurii Metropolitarnej Warszawskiej,

2 AP w Siedlcach, zespół Urząd Wojewódzki w Siedlcach, sygn. 1449, s. 125.

1 Procesja eucharystyczna 1987 r., źródło: Kronika parafii Kuflew

wnosząc „o wydanie stosownych zarządzeń ks. Władysławowi Furmańskiemu w przedmiocie jego niewłaściwej postawy”³. Trud jednak opłacał się, gdyż 9 marca 1981 r. Wojewoda Siedlecki w końcu wydał zgodę na budowę punktu katechetycznego w Guzewie na działce przejętej od Jana Żmudzina. Idąc za ciosem, ks. proboszcz w 1982 r. ponowił wniosek w sprawie punktu katechetycznego w Sokolniku. Złożył również zamiast projektu technicznego na budowę punktu katechetycznego w Guzewie, projekt budowy kaplicy. Początkowo otrzymał negatywną odpowiedź. Dopiero w 1983 r. została wydana pozytywna decyzja zarówno w sprawie pozwolenia na budowę kaplicy w Guzewie jak i przyjęcie przez parafię działki w Sokolniku w postaci darowizny od Bronisławy Szydłowskiej. Ks. Władysław Furmański w 1983 r. został jednak odwołany i mianowany proboszczem parafii Rybno. Trud uzyskania pozostałych zgód administracyjnych i budowy spadł na barki nowego proboszcza - ks. Janusza Kuśmierczyka. W 1984 r. parafia Kuflew uzyskała również zgodę na budowę punktu katechetycznego w Kuflewie. Planowany do wybudowania obiekt w założeniach przedstawionych we wniosku miał służyć dodatkowo celom społeczno-gospodarczym Kuflewa⁴, co tłumaczy jego rozmiary.

3 AP w Siedlcach, zespół Urząd Wojewódzki w Siedlcach, sygn. 1449, s. 186.

4 AP w Siedlcach, zespół Urząd Wojewódzki w Siedlcach, sygn. 1449, s. 218.

Budowa kaplicy w Sokolniku

Prace przy budowie punktu katechetycznego w Sokolniku, a w rezultacie kaplicy, rozpoczęły się jesie-

nią 1983 r. Budowa finansowana była głównie ze składek mieszkańców i w większości w ramach prac społecznych. 4 października 1984 r. ks. bp Jerzy Modzelewski dokonał wmurowania kamienia węgielnego. Kaplica została poświęcona 16 listopada 1985 r. przez ks. bp Bronisława Dąbrowskiego. Jej patronem został św. Franciszek z Asyżu¹.

1 Komitet Budowy Kościoła, *Kronika parafii Kuflew, Kuflew 1994 r.*, s. 15-23.

Budowa kaplicy w Guzewie

Plac pod budowę kaplicy w Guzewie został poświęcony przez ks. bp Zbigniewa Kraszewskiego w październiku 1982 r. Zawiązany wkrótce Komitet Budowy rozpoczął zbiórkę ofiar wśród mieszkańców wsi: Guzew, Trojanów i Lubomin. Na placu budowy została postawiona mała kapliczka, przy której w każdą niedzielę sprawowane były msze św. Intensywnie

2 Kaplica w Sokolniku w 1985 r., (źródło: Kronika parafii Kuflew)

3 Wmurowanie kamienia węgielnego w kaplicy w Guzewie w 1983 r., (źródło: Kronika parafii Kuflew)

4 Podpisanie dekretu ustanawiającego parafię Guzew, (źródło: Kronika parafii Kuflew)

gromadzono potrzebne fundusze i materiały. Prace budowlane ruszyły 17 września 1983 r. W niedzielę 22 października 1983 r. ks. bp Jerzy Modzelewski dokonał poświęcenia kamienia węgielnego. Szybko postępujące prace pozwoliły we wrześniu 1984 r. na nauczanie religii w wyszykowanej sali katechetycznej. Prace wykończeniowe przy kaplicy trwały do 10 listopada 1985 r. 16 listopada 1985 r. ks. bp Bronisław Dąbrowski dokonał poświęcenia kaplicy¹.

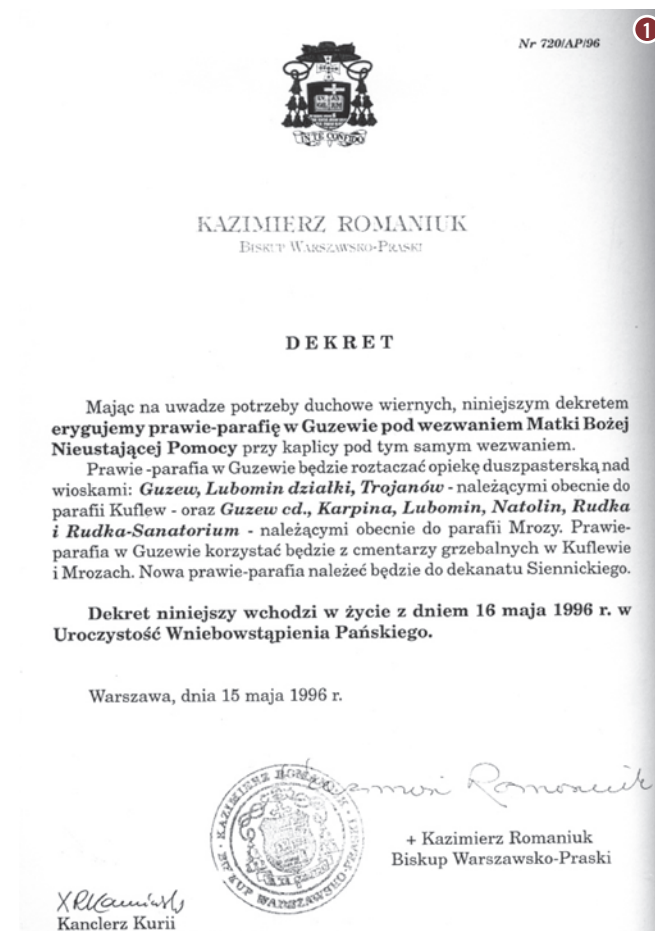
1 Komitet Budowy Kościoła, *Kronika parafii Kuflew, Kuflew 1994 r.*, s. 24-27.

24 maja 1997 r. została erygowana nowa parafia pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Guzewie. Została wyodrębniona z części parafii Kuflew i Mrozy. Pierwszym proboszczem parafii został ks. Bogdan Sałański. Wybudowana wcześniej kaplica stała się kościołem parafialnym, który 15 września 2004 r. konsekrował ks. bp Kazimierz Romaniuk.

1 Dekret ustanawiający parafię w Guzewie, (źródło: Kronika parafii Kuflew)

2 Kościół w Guzewie, (fot. qmphotostudio)

Pożar kościoła

W nocy z 7 na 8 marca 1991 r. z nieustalonych dotąd powodów wybuchł pożar, w wyniku którego spłonął cały kościół z 1759 r. wraz z cennym, zabytkowym wyposażeniem. Była to ogromna strata dla mieszkańców. Postanowiono jednak niezwłocznie przystąpić do budowy nowej świątyni. W pierwszej kolejności

1 pobudowano kaplicę, aby móc sprawować w niej msze i odprawiać nabożeństwa. Przystąpiono do opracowywania projektu nowej świątyni. W projekcie wykorzystano architekturę kościoła, który spłonął oraz plany kaplicy, która miała stanąć w Guzowie, ale ze względu na większe niż były potrzebne rozmiary, plan nie został zrealizowany. Powstał Komitet Budowy Kościoła, który zajął się 2 zbiórką ofiar na rzecz budowy. Ofiary zbierano również w czasie niedzielnych mszy w sąsiednich parafiach. 11 kwietnia 1992 r. ordynariusz diecezji warszawsko-praskiej – ks. bp Kazimierz Romaniuk poświęcił kamień węgielny. Trwające przez następne dwa lata intensywne prace pozwoliły, by 29 maja 1994 r. odbyła się uroczystość konsekracji nowo wybudowanego kościoła. Przewodniczył jej ks. bp Kazimierz Romaniuk¹.

3 Budowa nowego kościoła, (źródło: Kronika parafii Kuflew)

1 Tamże, s. 4-6 i 28-36.

Proboszczowie²:

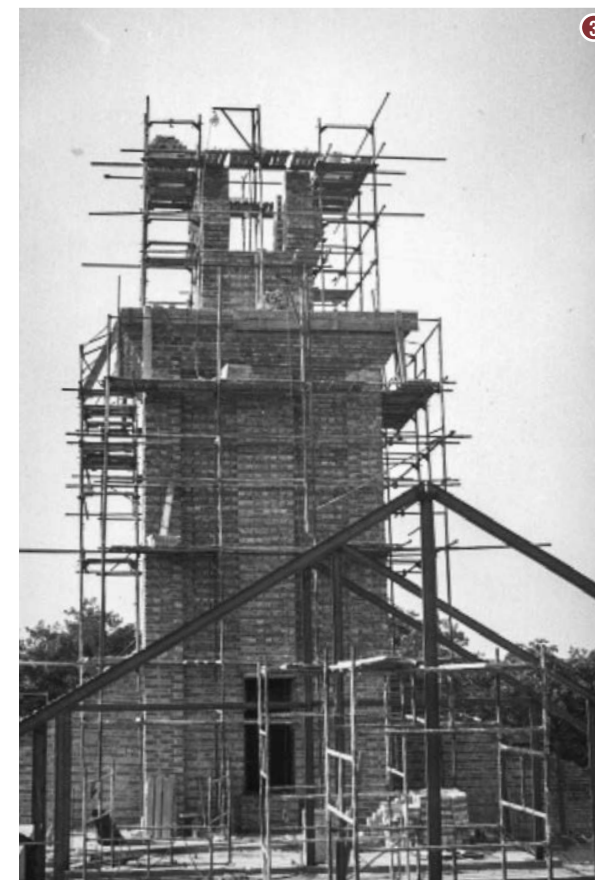
ks. Józef Chamerski, 1803-1826
 ks. Jan Chamerski, 1826-1827
 ks. Paweł Wnorowski, 1827-1855
 ks. Piotr Paderewski, 1855-1868
 ks. Donat Sadowicz, 1868-1869
 ks. Mikołaj Płatkowski, 1869-1889
 ks. J. Cichocki, 1889-1895
 ks. Władysław Owsianka, 1895-1897
 ks. Piotr Godlewski, 1897-1898
 ks. A. Manowski, 1898-1902
 ks. Mikołaj Bojanek, 28.02.1902-15.09.1904
 ks. K. Szymoński, 1904-1912
 ks. Feliks Kozak, 27.10.1912-15.05.1921
 ks. Wacław Głowacki, 15.05.1921-09.03.1931
 ks. Zdebski Karol, 09.03.1931-20.10.1933
 ks. Zenon Ziemecki, 20.10.1933-23.01.1935
 ks. Aleksander Stypułkowski, 23.01.1935-23.09.1946
 ks. Wiktor Łubiński, 23.09.1946-28.05.1948
 ks. Józef Barszczewski, 28.05.1948-23.03.1949
 ks. Stefan Opiela, 23.03.1949-29.11.1968
 ks. Władysław Furmański, 29.11.1968-08.03.1983
 ks. Janusz Kuśmierczyk, 08.03.1983-09.02.1995
 ks. Szczepan Dmochowski, 09.02.1995-25.02.1999
 ks. Bogdan Sałański, 15.02.1999-24.06.2004
 ks. Witold Anastazy Koć, 24.06.2004-28.08.2011
 ks. Krzysztof Zbigniew Kulbat, 28.08.2011-

Wikariusze:

ks. Stefan Opiela, 05.08.1949-23.03.1949
 ks. Henryk Norbert, 01.09.1982-01.03.1983
 ks. Józef Nowacki, 19.02.1983-04.04.1984

2 Na podstawie Kroniki Parafii Kuflew oraz www.diecezja.waw.pl

ks. Leszek Bieńkowski, 02.06.1985-15.06.1988
 ks. Rajmund Rzepkowski, 15.06.1988-21.06.1990
 ks. Andrzej Kuflikowski, 21.06.1990-27.06.1992
 ks. Kazimierz Edward Sztajerwald, 22.06.1992-30.06.1994
 ks. Fabian Powała, 30.06.1994-28.06.1996
 ks. Robert Pogorzelski, 28.06.1996-26.06.1998
 ks. Robert Kalisiak, 26.06.1998-01.07.1999

1 Widok kościoła po spalaniu, (źródło: Kronika parafii Kuflew)

3 Budowa nowego kościoła, (źródło: Kronika parafii Kuflew)

1 Kościół w Kuflewie,
(fot. Lidia Serafin)

Jubileusz
500-lecia
powstania parafii **Kuflew**

1 maja 2015 r.

Rozdział V

POWSTANIA I WOJNY

Kamila Jusiewicz

Ziemia kuflewska wielokrotnie była sceną wydarzeń, które na trwałe wpisały się w historię walk narodowo-wyzwoleńczych naszego kraju. Świadczą o nich pozostawione pamiątki w postaci opisów literackich, stworzonych dzieł sztuki, pomników czy epitafiów. Są to na tyle cenne pamiątki, na ile chcemy za ich sprawą przenieść się w czasie, poczuć klimat powstańczych dni i posłuchać opowieści o tym, jak Polacy walczyli o swoją niepodległość.

Powstanie listopadowe

Powstanie listopadowe wybuchło w nocy z 29 na 30 listopada 1830 r. Dla wielu historyków było to niepotrzebne i niezwykle kosztowne dla Polaków posunięcie, skutkujące utratą reszty suwerenności, która choć okrojona, to jednak zapewniała taki rozwój gospodarczy, o jakim nie śmiał marzyć żaden inny kraj podbity przez carską Rosję. Dla innych, zwracających uwagę na rewolucyjne nastroje panujące wówczas w Europie, sukcesy, jakie odnosiły inne narody, narastające represje i przede wszystkim poziom frustracji nieprzywykłych do ślepego posłuszeństwa Polaków, powstanie listopadowe było oczywistością, której nie można było uniknąć.

Królestwo Polskie w dniu wybuchu powstania dysponowało zorganizowaną i uzbrojoną własną armią. Po podjęciu próby pokojowego zakończenia powstania i oficjalnej detronizacji cara przez sejm 25 stycznia 1831 r., rozpoczęła się mobilizacja wojska. Kuflew i okolice z uwagi na swoje strategiczne położenie przez dłuższy czas były miejscem stacjonowania

polskich wojsk. 25 kwietnia 1831 r. na przedpolach Kuflewa, dokładnie w okolicy cieką wodnego przed miejscowością Kołacz, rozegrała się jedna z istotniejszych bitew powstania listopadowego, dokładnie opisywana w powstańczych relacjach i znajdująca swoje odzwierciedlenie w malarstwie. O ile o obrazie wybitnego malarza Wojciecha Kossaka „Bitwa pod Kuflewem” wiedziliśmy, o tyle zaskoczeniem jest odnajdywanie kolejnych dzieł na temat kuflewskiej batalii z kwietnia 1831 r. Przykładem może być akwarela autorstwa Aleksandra Soldenhoffa, „Scena z powstania listopadowego 1831 r.: utarczka z Kozakami pod Kuflewem”, znajdująca się w zasobach Muzeum Narodowego w Krakowie. Wszystkie te dzieła

1 „Bitwa pod Kuflewem”, fotografia obrazu Wojciecha Kossaka (źródło: Biblioteka Narodowa, www.polona.pl)

2 gen. Henryk Dembiński

1 Aleksander Soldenhoff, „Scena z powstania listopadowego 1831 r.: utarczka z Kozakami pod Kuflewem”, w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie (fot. Pracownia Fotograficzna Muzeum Narodowego w Krakowie)

wskazują jednoznacznie na rangę bitwy rozegranej pod Kuflewem.

Po zwycięskiej dla strony polskiej bitwie pod Igania-
mi (10 kwietnia) nasze wojska stanęły na linii rzek
Świder, Kostrzyń i Liwiec, natomiast siły rosyjskie
skupiły się wokół Siedlec. Wojska polskie skutecznie
blokowały szosę brzeską. 21 kwietnia dowodzący
wojskami rosyjskimi feldmarszałek Iwan Karol Dy-
bicz wznowił działania ofensywne, chcąc odzyskać

utraconą przewagę i dokonać rozbicia głównych sił
Polaków. Planował wykonać ruch obchodzący przez
Kuflew i forsownym marszem, ruszając na Cegłów,
Mienię, Targówkę i Mińsk, wyjść na tyły wojsk pol-
skich i zepchnąć je z szosy brzeskiej.

Ludwik Mierosławski tak opisywał te wydarzenia¹:

¹ Ludwik Mierosławski, *Powstanie narodu polskiego w roku 1830 i 1831: od epoki na której opowiadanie swoje zakończył Maurycy Mochnicki. T. 2 /* przez Ludwika Mierosławskiego; Jan Ledóchowski Drukarnia Bourgoigne i Martinet, Paryż 1846 r., s. 203-205.

2 „Bitwa pod Kuflewem”, fotografia obrazu Wojciecha Kossaka (źródło: Biblioteka Narodowa, www.polona.pl)

[...] Jakoż, 25-go z rana czoto tej kolumny zjawilo się
nagle na lewym brzegu rzeki, ale zamiast uprzedzić
Umińskiego, zatrzymało się przez dzień cały na mozol-
nej przeprawie, wyglądając dalszych poleceń Feldmar-
szałka.

Tymczasem korpusa Moskiewskie zebrane około Wo-
dynia, postąpiły na Katuszyn we dwóch kolumnach:

pierwsza, główna, z Feldmarszałkiem boczną i prze-
mokłą drogą Wodynia i Jeruzalem; druga, Palena I,
przez Porki. Pierwsza miała, jak wiadomo do sprzą-
nięcia dywizję Giełguda i jazdę K. Skarzyńskiego, któ-
rych massa w Cegłowie, a awangarda pod Dembińskim
w Kuflewie się znajdowały. Awangarda ta składała się
z brygady konnej, to jest z 4go ułanów, z 2go Mazurów
i jazdy Podlaskiej, z dwóch batalionów 4go strzelców

pieszych, i czterech dział pozycyjnych, – ogółem 2200 koni i 1300 piechoty.

Kuflew położony jest na lewo, tuż przy drodze prowadzącej od Cegłowa do Jeruzalem. Przed wsią na strzałce armatni odległości, płynie bagnisty strumień z mostem przy wiosce Kołacz. Od strony Jeruzalem po nad tym strumieniem, rozciąga się pasmo wzgórz mogące służyć za kurtynę masom zbliżającym się od wschodu. Na prawo drogi Cegłowskiej, nieco po za wysokością Kuflewa, wystaje obszerna wyniosłość panująca nad wielką i nagą równiną. Tutaj Dembiński kazał wysypać zapleczniki dla swoich czterech dział, które miały ostrzeżliwać równinę rdzennie, a drogę i czoło wsi ukosem. Na lewo drogi, którądy właśnie zbliżał się nieprzyjaciel, równina obwiedziona jest od wschodu, północy i zachodu bagnistym łąkiem; tak, że dla dostania się do lasu Cegłowskiego, musiał nieprzyjaciel koniecznie opanować Kuflew pod flankowym ogniem baterii postawionej na przeciwnej stronie drogi. Przed wsią są obszerne zabudowania i zagrody dworskie, które dowódca osadził swoją piechotą; brygadę zaś konną ułanów i Mazurów wyprowadził w szachownicę pod most przy Kołaczu. Jazda Podlaska stanęła w tyle na prawo, i tylko jeden jej szwadron posunął się na wzgórze po drodze prowadzącej do Latowicza.

Oddział Manderstierna złożony z brygady pieszej Morskiej, z huzarów, kozaków i dział 6, pokazał się po południu na wzgórzach za Kołaczem, i począł się szykować nad brzegiem trzęsawisk dla zabezpieczenia defilady Trzeciego Korpusu jazdy i korpusu grenadierów. Jazda Manderstierna rzuciła się wkrótce na szachownicę ułanów i Mazurów. Dembiński odsadziwszy

się od środka równiny, odparł tę szarżę i znów cofnął się pod same zagrody dworskie.[...]

Dembiński pragnąc oszczędzić swoją szczupłą piechotę, rozkazał jej opuścić dwór i cofnąć się do lasu za wieś; ale nieprzyjaciel dopóty z tego odwrotu nie mógł korzystać, dopóki jego ogień naszego nie przytłumił. Rozżarła się więc kanonada, w której cztery armaty pozycyjne odpowiadając kilku bateriom moskiewskim, aż do wieczora zawiesiły zaczepkę Dybicza. Ale to wyrównywało zupełnie zniweczeniu takowej; gdyż cała jej skuteczność zależała od spieszego i gwałtownego poskotu kolumny Feldmarszałka do Mińska, po za linią armii polskiej.

W efekcie przeprowadzonych działań 25 kwietnia pod Kuflewem przednia straż Dybicza pod komendą gen. Karla Monderstierna została powstrzymana przez oddziały polskie płk. Henryka Dembińskiego. W całodziennym boju Polacy, w liczbie około 3600 ludzi z 4 działami, skutecznie powstrzymali nacierających Rosjan i zatrzymali ofensywę, niestety tylko chwilowo. Choć bitwa pod Kuflewem nie została rozstrzygnięta na rzecz żadnej z walczących stron, to jednak kazała obu stronom zmodyfikować bitewne plany. W następnych dniach walki prowadzone były w okolicy i w samym Mińsku. Kolejna większa bitwa w okolicach Mińska została rozegrana 14 lipca 1831 r.². Przez cały ten okres ziemia kuflewska była świadkiem toczących się walk i przemarszu wojsk. Doznawała kolejnych zniszczeń. Przywołany opis zniszczonych zabudowań parafialnych po powstaniu

² Janusz Kuligowski, *Walki pod Mińskiem Mazowieckim w Powstaniu Listopadowym* [w:] *Roczniku Mińsko Mazowieckim* 4/1, Towarzystwo Przyjaciół Mińska Mazowieckiego, 1997/1998, s. 9-10.

listopadowym, o którym pisaliśmy w historii parafii a także wspomniana wcześniej kwestia przyznanych zwolnień podatkowych z tytułu działań wojennych, nie pozostawiają złudzeń, że powstanie listopadowe było bardzo dotkliwe dla lokalnej społeczności. Wiele zabudowań zostało doszczętnie zniszczonych. Spichlerze opróżniły wojska. Oprócz tego wraz z wojskami moskiewskimi przyszła śmiertelna epidemia cholery. Z biedą, która nastąpiła, dużo trudniej było się pogodzić, wiedząc, że wraz z upadkiem powstania umarła nadzieja na odzyskanie niepodległości.

Rok 1846

Po upadku powstania listopadowego wzmogły się represje wobec naszego narodu. Królestwo Polskie utraciło wcześniej posiadaną suwerenność. Utraciło własną armię i uzbrojenie. O wojskowej batalii na miarę tej z lat 1830-1831 nie mogło być mowy. Nie było szans na znalezienie wykwalifikowanych żołnierzy, broni oraz źródeł finansowania. Jedyną więc szansą na sukces zorganizowanej rebelii mogli być wyłącznie chłopci. Ogromna grupa społeczna, niewykształcona, ale posiadająca własny, prosty a zarazem bogaty system wartości. Wartości związanych z ziemią, która stanowiła całe ich życie i w obronie której gotowi byli umierać. Z siły tego ludu zdawali sobie sprawę nie tylko inspiratorzy powstań, ale także zaborcy. Stąd w połowie XIX w. znacznie przyspieszono proces uwłaszczania i umacniania roli chłopów. Powszechnie zaczęto mówić o konieczności dialogu i ustępstw na rzecz chłopów. W takim klimacie było organizowane kolejne powstanie w latach czterdzie-

stych XIX w. Jego główny organizator – Ludwik Mierosławski z Wielkopolski, czerpiąc wzorce z europejskiej Wiosny Ludów, marzył o powstaniu ludowym, które równocześnie obejmie wszystkie zabory. Pomimo wielu przygotowań, do powstania w rezultacie nie doszło. Jednak skutki tego, co się przy okazji zamierzonego powstania wydarzyło, odbiły się znacząco na historii Kuflewa.

Na przywódcę planowanego w 1846 r. powstania w zaborze rosyjskim został wyznaczony zamieszkujący w Kuflewie Bronisław Dąbrowski, syn wodza Legionów – Henryka Dąbrowskiego. Za jego kandydaturą przemawiało nie tylko zacne nazwisko i patriotyczne zapędy, ale również kwestie praktyczne. Bronisław Dąbrowski posiadał dobra zarówno w Wielkopolsce jak i w Królestwie Polskim. Posiadał rodzinną Winną Górę w zaborze pruskim, którą za swoje zasługi otrzymał jego ojciec Henryk Dąbrowski, a także strategicznie położone dobra Kuflew, w których posiadanie wszedł za sprawą ślubu zawartego z Weroniką z Łąckich. Cieszył się autorytetem, więc liczone na to, że trafi do chłopów i porwie ich do walki. Jego współnikiem w ćwiczeniu chłopów został Pantaleon Potocki, dziedzic ze wsi Cisie (obecnie w gminie Kotuń). Wśród grupy spiskowców znalazło się również kilku mieszkańców Warszawy i kupców. Ćwiczenia odbywały się pod pozorem prowadzenia polowań. Wyznaczono datę powstania na noc z 9 na 10 lutego 1846 r. Tej nocy odbywały się zapustne bale. Dowódcy wojsk zaborczych mieli w różnych miejscach bawić się wspólnie na zorganizowanych imprezach. Przez to mogli stanowić łatwy cel dla powstańców. Ważną rolę ponoć miały

odegrać na tych balach kobiety, zwerbowane do powstańczej walki. Przewidywano, że za sprawą ich wdzięków jeszcze łatwiej uda się dotrzeć do wytypowanych ofiar¹.

1 Pamiątkowa tablica przy krzyżu postawionym w Siedlcach, w miejscu stracenia Pantaleona Potockiego, przy skrzyżowaniu ulic Świętojańskiej i Henryka Sienkiewicza (fot. własne)

2 Gazeta Warszawska z 28 lutego 1846 r. o powstaniu przygotowywanym przez Bronisława Dąbrowskiego

W Królestwie Polskim powstanie miało rozpocząć się od ataku na Siedlce. Jednak plany pokrzyżowała dekonspiracja i aresztowania dowódców powstania w Wielkopolsce. Dąbrowski wcześniej ostrzeżony, prawdopodobnie przez swoją żonę, uciekł do Prus, nie powiadamiając o odwołaniu powstania swoich współpracowników, w tym przede wszystkim Potockiego. Wskutek tego Potocki z garstką ludzi

wyruszył na Siedlce w nocy z 9 na 10 lutego 1846 r. Tam atakujący nie otrzymali żadnej pomocy, którą spodziewali się dostać. Musieli uciekać, a później ukrywać się w okolicznych lasach. Ostatecznie wszyscy kierujący wyprawą zostali zatrzymani, między innymi dlatego, że sami chłopci ich wydawali. Następnie odbył się pokazowy proces i egzekucja. Potocki został stracony 17 marca 1846 r. w Siedlcach. Pozostali na stokach Cytadeli Warszawskiej, dzień wcześniej 16 marca². Bronisław Dąbrowski został aresztowany w Prusach i skazany na 2 lata więzienia, z którego wkrótce wyszedł (albo za sprawą wpłaconej kaucji, albo amnestii z 1848 r.).

1 <https://jhdwodz.blogspot.com/2008/06/bronisaw-syn-generaa-jhdrowskiego.html>

2 Jan Ziótek, *Nieudana próba powstania siedleckiego w 1846 r.* [w] Studia Płockie 8, Płock 1980 r., s. 227-230.

GAZETA WARSZAWSKA

Wychodzi codziennie. Korrespondent dołącza się dwa razy na tydzień. Cena r. s. 1 kop. 80 (złp. 12) kwartalnie, Kop. 60 (złp. 4 miesięcznie).

№ 57

Na prowincji r. s. 2 kop. 40 (złp. 16) kwartalnie. Numer pojedynczy kop. 7 (złp. gr. 15). Redakcja Gazy przy ulicy S-to Jerskiej Nr 176g.

SOBOTA 28 LUTEGO 1846 ROKU.

— Warszawa. —

Rada Administracyjna na posiedzeniu swoim dnia 1 (13) lutego r. b., udzieliła Michałowi Kamińskiemu patent, na wolno praktykującego Budowniczego klasy III-jej.

W nocy z dnia 9 (21) na 10 (22) b. m., miasto Siedlce było widownią wypadku, który dość jest opisać na zasadzie zeznań samych przewodców, żeby powziąć przekonanie o całej nierozwadze i szaleństwie tych, którzy w nim udział mieli.

Wiadome już są czytelnikom z gazet spiski, jakie w Wielkiem Xięstwie Poznańskiem knowane i przez władze Pruskie wykryte zostały. Wśród tych to zamachów, w równie zbrodniach zamiarach, przybył z Xięstwa Poznańskiego do Królestwa Polskiego, posiadający w témże Królestwie dobra Kullew, Bronisław Dąbrowski, który nadawszy sobie szumny tytuł Naczelnego Jenerała powstania na prawym brzegu Wisły, i potrafiwszy wciągnąć do spisku Pantaleona Potockiego, obywatela ze wsi Cisie, nie mniej kilku ludzi bez zatrudnienia z Warszawy, ułożył plan wyprawy na Siedlce.

Trudniój było spiskowym, których było czterech, przeciągnąć na swą stronę wieśniaków ze wsi Cisie i Pieroga. Mała tylko liczba, upojona wódką i zdurzona zwodniczymi obietnicami, uwiścić się dała. Wielu z nich stale obierało się zachętom burzycieli, a wielu ze łzami w oczach błagało o niewciąganie ich do tego przestępstwa, i tylko silnemu działaniu prośb i wódki uległo.

Na czele wyprawy, która w nocy z dnia 9 (21) na 10 (22) od Potockiego wyruszyła, jechał konno Potocki (naczelnym bowiem wódz Dąbrowski, nie czekając rozpoczęcia téż, ratował się ucieczką), a pomocnik Potockiego, Aplikant przy Prokuraturze w Warszawie, Stanisław Kociszewski, jechał także konno, trzymał straż tylną, iżby wstrzymać wieśniaków od ucieczki. Ostrożność ta atoli była naderemną, gdyż z całej zebranej bandy zaledwie 12 do 15 głów przyszło pod Siedlce. Bez trudności weszli spiskowi do miasta, w którym, prócz małej straży inwalidów, sześciu kozaków i żandarma, innego garnizonu nie było. Stojący na warcie żołnierz padł pierwszy ofiarą ich zbrodni; następnie Potocki, Kociszewski i Żarski, wystrzelili kilka razy do odwachu, wpadli do domu, w którym byli zebrani goście na kassyno, wystrzelili do stojącego przy domu żandarma i posługującego żyda, i wołali do obecnych, żeby się z nimi łączyli. Na wszczerły hałas, wyszedł z sali kassynowej Naczelnik Powiatu Hincz; do piersi wychodzącego przyłożył Potocki krucieg, lecz spało mu na panewce. Potem zaraz spiskowi rozpoczęli odwrót z Siedlec w zmniejszonej nader liczbie, bo pozhawieni całkowicie komendy. Trzej zatem spiskowi, Potocki, Kociszewski i

Żarski, gdyż czwarty Lutynski im zginął, uciekając przez głębokie śniegi, doszli nad ranem 10 (22) do wsi Wobynka, ztamtąd najętą furmanką i manowcami przybyli do wsi Zembraka, żąd, po całodzienném błądzeniu, i żyjąc jedynie śniegiem, w zamiarze dostania się do wsi Cisie, o godzinie 12-jej wieczorem stanęli we wsi Nowaki, a nareszcie we wsi Pierogu. Tu był koniec ich wyprawy: w chwili bowiem, gdy zużeni snem spoczęli, przez miejscowych włościan, a zatem należących do klasy tych ludzi, których uwiścić i wciągnąć do zbrodni usiłowali, ujęci, związani i przez Kozaków do Siedlec odprowadzeni zostali, wszyscy złorzecząc głownie herbstowi Dąbrowskiemu, który wpłatawszy ich w zbrodnię zamiary, sam pierwszy ratował się ucieczką.

(z Gaz. Rząd.)
Warszawski Ober-Policmajster.

Na zasadzie rozkazu wyższej władzy, wydanem zostało poniżej wymienione rozporządzenie, do którego wszystkie mieszkańcy tutejsi od dnia dzisiejszego aż do następnego ogłoszenia, zastosować się są obowiązani, a mianowicie: a) każda osoba przechodząca przez miasto po godzinie 11-jej w nocy, powinna mieć przy sobie latarkę z zapaloną świecą; — wyłączają się od tego wojskowi wszelkiego stopnia i osoby o których policja odebrała oddzielne rozporządzenie; b) po godzinie 12-jej wieczorem, dorożki za rogatki miasta wyjeżdżać nie mogą, jak tylko z osobami wojskowymi i urzędnikami ubranemi w wice mundury, oraz opatrzonemi w pisemnem rozkazy; c) właścicielom dorożek dozwolonem zostało wysyłanie ich na najem po mieście tylko do godziny 12 w nocy; d) utrzymujący bryczki pragskie, otrzymali zakaz przyjeżdżania temż do Warszawy i wynajmowania onych za obręb miasta; e) nikt do Warszawy nie będzie wpuszczonym, kto nie okaże na rogatkach świadectwa, wydanego przez naczelnika powiatu i księżeczki legitymacyjnej; f) właściciele hotelów, zajazdów i wszelkich domów pod żadnym pozorem, nawet na najkrótszy czas nie mogą przyjmować na zamieszkanie osób nie posiadających przepisanych dowodów legitymacyjnych, a lokatorowie bez wiadomości właścicieli domów, nikomu przytulku u siebie dozwalać nie powinni, pod osobistą odpowiedzialnością. — Warszawa d. 15 (27) lutego 1846 roku. — Jenerał-Major, Abramowicz. — Sekretarz, Kwieciński.

CZĘŚĆ POLITYCZNA.

A N G L J A.

London 17 lutego. Pan Miles, który podał poprawkę do projektu sir Roberta Peel, jest pewnym, że jego projekt nie przejdzie; gdyby zaś projekt ten przeszedł, nikt zapewne nie byłby w przykrzejszym położeniu jak on sam i osoby, w których imieniu on mówi. Ponie-

waż bowiem nie można nawet myśleć o uformowaniu gabinetu z osób jego stronnictwa, musieliby przeto oddać ster rządu, albo wigom albo też gabinetowi złożonemu z wigów i Torysów; podobny gabinet musiałby nastawać na natychmiastowe zniesienie prawa zbożowego i przeprowadzić je chociażby z największymi trudnościami. Większa część mówców była przeciw sir Robertowi Peel, ale ton ich mów był błady i bez życia. Wprawdzie łatwo im było sir R. Peel robić zarzuty i o niekonsekwencję oskarżać go, ale i czuć można było w tych wyrazach, że się czuli zwyciężonymi. Daleko trudniój było jednakże dowieść, że dzisiejsze prawo zbożowe można utrzymać. Sir Robert Peel odpowie im bez wątpienia, że prawdziwy konserwalizm zależy na stosownem ustąpieniu w właściwym czasie, ażeby rząd mógł leżeć na zaufaniu, a przywiązanie i pomoc wszystkich dobrze myślących i nie upierał się przy utrzymaniu tego, co najroztropniejsi w kraju uważają za niepodobne do utrzymania i że należy to czynić spieszenie, dopóki wszystkie te namiętności wzburzonemi silnie nie zostaną, bo wówczas nawet dobrze myślący staną się obłąkami. Może im także przypomnieć, że nie tylko nie zobowiązywał się do utrzymania wszystkich postawień istniejących, ale jeszcze na samym wstępie formowania się stronnictwa konserwatywistowskiego, położył za główne prawo: „Wskazacie mi nadużycia a usunę je.” Wprawdzie wszystkie władzy i wszystkie interesa, obracające się koło niego, nie chcą widzieć nadużycia w rzeczach ich samych dotychczas i dziś jeszcze są przekonani, że on powinien silnie ich bronić, ponieważ wówczas czas milczał. Ale on na to odpowiedział: „Czas i doświadczenie są nauczycielami, którym się oprócz nie można i pomimo tego wszystkiego, co tylko zrobił w 1842 i powiedział w 1841, musi dziś prawo zbożowe zmienić a nawet je znieść zupełnie. Dziwić się nie można, że lord John Russell, dając poznać pewien rodzaj szlachetnej miłości własnej, wspierając gabinet w tém trudnem zadaniu przeciw jego własnym przyjaciółom. Nie można wątpić, że bezstronna zagranica i potężność angielska wyższy stopień do lordowi John Russell pod względem moralnym, jakkolwiek każdy przyzna, że sir Robert Peel więcej zdolności i taktu pokazał. Nie nie dowodzi owo twierdzenie, że sir Robert Peel to doprowadził do skutku o czém lord John Russell nigdy nie myślał. Albowiem jakkolwiek jest to prawda, że prawdziwy mąż Stanu, więcej ma wpływu na swoich, jak naczelnik opozycji, jednakże wiele osób tak wielką ma opinię o zdolnościach i zdaniu sir Roberta Peel, że gdyby w 1841 oświadczył, że potrzeba przeprowadzić dzisiejsze zmiany w taryfje i wówczas byłiby za nim głosowali.

Nieudany bunt powstańczy z lutego 1846 r. był opisywany w ówczesnej prasie, między innymi w Gazecie Warszawskiej jako przykład marnych knoń „burzycieli” i ostrzeżenie dla innych, by nie szli w ich ślady³.

3 Gazeta Warszawska, Nr 57 z dnia 28 lutego 1846 r., s. 2.

Powstanie styczniowe

22 stycznia 1863 r. doszło do wybuchu powstania styczniowego, które trwało do jesieni 1864 r. Było to powstanie długo i skrupulatnie przygotowywane, o czym świadczy ogłoszony na początku powstania manifest wzywający wszystkich obywateli bez wyjątku do podjęcia czynnej walki: „*W pierwszym zaraz dniu jawnego wystąpienia, w pierwszej chwili rozpoczęcia świętej walki, K.C.N. ogłasza wszystkich synów Polski, bez różnicy wiary i rodu, pochodzenia i stanu, wolnemi i równemi Obywatelami kraju. Ziemia, którą Lud rolniczy posiadał dotąd na prawach czynszu lub pańszczyzny, staje się od tej chwili bezwarunkową jego własnością, dziedzictwem wiecznym*”¹. Powstanie styczniowe było największym zrywem narodowościowym w dziejach naszego narodu. Opierało się na bitwach i potyczkach partyzanckich, których łącznie stoczono około 1200. Choć zakończyło się tragiczną klęską, to pokazało ogromną siłę i determinację naszego narodu. Bez wątpienia przyczyniło się do zmian ideowych wśród polskiego społeczeństwa.

Tereny ziemi kuflewskiej były miejscem prowadzenia czynnych walk powstańców z władzami zaborczymi. Między

1 Fragment Manifestu z dnia 22 stycznia 1863 r. wydanego przez Komitet Centralny jako Tymczasowy Rząd Narodowy.

innymi do konfrontacji grupy powstańców z wojskiem carskim doszło 3 kwietnia 1863 r. w folwarku Huta. Większość powstańców poległa, a ci, którzy przeżyli, przyłączyli się do oddziału Marcina Borelowskiego pseudonim „Lelewel” w okolicach Mińska Mazowieckiego. Oddział Borelowskiego razem z oddziałami majorów Zielińskiego i Jakubowskiego, w sumie około 900 powstańców, stoczyli zwycięską bitwę pod Kałuszynem. Przeciwno Borelowskiemu ruszył wraz z kilkutysięcznym wojskiem gen. Dreyer, stacjonujący w Siedlcach. Poruszali się po drodze od Mrozów przez Kuflew w stronę Łatowicza. Koło Stoczka Łukowskiego doszło do nierównej i krwawej bitwy. Oddział Borelowskiego został rozбит. Ci, co przeżyli chcieli przedostać się do Mińska Mazowieckiego. Część z nich została schwytana i powieszona na drzewach w Mińsku przy ul. Siennickiej².

W dniu 27 października 1863 r. na przedpolach Kuflewa miała miejsce jedna z krwawych potyczek powstania styczniowego, w której poległo co najmniej 25 powstańców. Zgodnie z księgą metrykalną parafii Kuflew w miejscu, w którym obecnie stoi pamiątkowy krzyż, przy drodze z Kałuszyna do Kuflewa, zostało odnalezionych 25 umarłych mężczyzn niewiadomych z imienia i nazwiska, o czym zaświadczyli ks. Piotr Paderewski - kanonik i proboszcz parafii kuflewskiej, Stanisław Skrodzki - sprawujący obowiązki wójta oraz Ignacy Żerdziński - nauczyciel szkoły elementarnej w Kuflewie. Dwa dni po tej potyczce Dziennik Powszechny donosił, iż podpułkownik Bałaban stojący na czele pułku moskiew-

skiego i pułku kozaków, konwojującego generała Kostandę z Warszawy do Garwolina, dokonał całkowitego rozbicia grupy powstańców ukrywających się w lasach między Piasecznem a Kuflewem. Raport rosyjski oszacował straty powstańców na 80 zabitych oraz 24 rannych wziętych do niewoli. Straty moskali według tego samego raportu to jedynie dwóch kozaków zabitych i dwóch rannych. Nie wiadomo, jak bardzo raport ten kłamał.

Niestety nie mamy stuprocentowej pewności co do tożsamości znajdującej się tu grupy powstańców i tym samym do ich dowódcy. Badacze problemu często wymieniają nazwisko Kazimierza Kobylińskiego - właściciela dóbr w Zalesianach na Podlasiu, dowodzącego sformowanym przez siebie oddziałem, liczącym około 300 powstańców, okrzykniętym najpiękniejszą postacią grodzieńskiego powstania³. Kazimierz Kobyliński 27 października 1863 r. miał przechodzić na linii Kałuszyn - Kuflew w celu przedostania się do lubelskiego i na przedpolach Kuflewa zostać zdekonspirowanym przez pułkownika Bałabana. Wspomina o tym Andrzej Wocial w Roczniku Mińsko Mazowieckim z 1999 r.⁴, jak również powstaniec Paweł Powierza, służący u boku Kazimierza Kobylińskiego, naoczny świadek jego śmierci. Brakuje jednak logicznej ciągłości w zdarzeniach, które miały według tych relacji po sobie nastąpić. Wykluczają się czas i miejsce kolejno stoczonych przez ten oddział bitew. Pewne jest, że Kazimierz

³ Henryk Zdanowicz, Kazimierz Kobyliński - Najpiękniejsza Postać Grodzieńskiego Powstania 1863 r., www.pamiec.org.pl

⁴ Andrzej Wocial, Powstanie styczniowe 1863 r. w powiecie stanisławowskim [w:] Rocznik Mińsko Mazowiecki 5, Towarzystwo Przyjaciół Mińska Mazowieckiego 1999 r., s. 24.

43. *Dziato się we wsi Kuflew, dnia trzydziestego. Października, Kuflew. Tysiąc osiemset siedemdziesiątego trzeciego roku o godzinie trzeciej po południu. Stawili się: Stanisław Skrodzki, sprawujący obowiązki Wójta Gminy Kuflew, lat dwadzieścia osiem mający, i Ignacy Żerdziński, Nauczyciel Szkoły Elementarnej Kuflew, lat czterdzieści mający, tu w Kuflewie zamieszkałi, i oświadczyli: że w dniu dwudziestym w tym bieżącym miesiącu i roku, w godzinach: czwartej, piątej i szóstej po południu, na polach folwarku Huta i kolonijach Kuflew, kwaterek umarłych, w liczbie dwudziestu pięciu, niewiadomych imienia i nazwiska, a o imim niemożna było się od nikogo dowiedzieć. To przyznaniu się, na oknie o tej godzinie: dwudziestu pięciu mężczyzn. Akt ten stawajacych przyzwany, przez Nas i stawajacych podpisany został. Pięciu Piotr Paderewski, Kanonik, Proboszcz Parafii Kuflewskiej, utrzymujący Akta Akta Cywilnego. Stanisław Skrodzki, Ignacy Żerdziński*

Kobyliński zginął śmiercią bohaterską kilka dni później, tj. 4 listopada w bitwie pod Mienią.

Według innych badaczy, między innymi według Stanisława Zielińskiego, autora publikacji z 1913 r.

¹ Księga metrykalna parafii Kuflew o poległych 27 października 1863 r. powstańcach styczniowych

1 Rysunek krzyża w Kuflewie w związku z koronacją cara Aleksandra III (źródło: <http://pdf.kamunikat.org/12877-1.pdf>)

2 Krzyż z 1863 r., stojący przy drodze Mrozy-Kuflew, postawiony w miejscu pochówku poległych powstańców (fot. Lidia Serafin)

1 pod tytułem „Bitwy i potyczki 1863 – 1864”⁵ pod Kuflewem 27 października 1863 r. walczył pułkownik Józef Jankowski ps. „Szydłowski”. Jankowski początkowo dowodził ok. 90-osobową grupą młodzieży z Warszawy. W dniu 20 lutego 1863 r. został mianowany naczelnikiem wojennym powiatu stanisławowskiego i stąd operował w okolicy nasyżych terenów. Stoczył około 30 bitew i potyczek, w znacznej części zwycięskich. Między innymi za słynną tzw. „zasadzkę żyżyńską” na Lubelszczyźnie, ściągnął na siebie pościg nieprzyjaciela i zmuszony był dokonać rozbicia swojego oddziału. Został stracony 12 lutego 1864 r. na stokach warszawskiej cytadeli.

Okres trwania powstania styczniowego, trudności w jego stłumieniu, zaangażowanie walczących, a także solidarność panów i chłopów, którzy pod jednym sztandarem przystąpili do walki, musiała rozłóścić i przerazić zaborcę. Przeraziła go do tego stopnia, że po brutalnym stłumieniu powstania powziął szereg działań w celu całkowitego zniszczeniu tego, co polskie. Nie tylko zsyłki na Syberię, zakaz używania oficjalnie języka polskiego, wszechobecna cenzura, prześladowania, ale również walka na sym-

5 Stanisław Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863 – 1864*, Muzeum Narodowe w Rapperswilu 1913 r., s. 48.

bole. Przykładem tego jest postawiony w Kuflewie pod koniec XIX w. pomnik ku czci cara Aleksandra III, który o dziwo stanął w pobliżu kościelnych zabudowań, przy skrzyżowaniu ważnych dróg. Pomnik powstał dokładnie ok. 1883 r. w związku z koronacją imperatora⁶. Podobnych pomników na ziemiach Królestwa powstało ok. 60, w większości przypad-

6 Adrianow S. A., *Министерство внутренних дел. Исторический очерк*, Санкт Петербург 1901 za <http://pdf.kamunikat.org/12877-1.pdf>

ków jako symbol rosyjskiego panowania i walki z powstańcami. Odnaleziony rysunek kuflewskiego pomnika cara każe domniemywać, że nie został on zburzony po odzyskaniu niepodległości. Przekształcono go na kapliczkę ku czci Matki Bożej, która wciąż stoi przy kościelnym parkingu.

I wojna światowa i wojna polsko-bolszewicka

W czasie I wojny światowej na terenie ziemi kuflewskiej nie miały miejsca bezpośrednie działania wojenne. Mimo to ludność niekiedy boleśnie odczuwała wojnę. Wielu z mieszkańców należało do tworzonej od 1914 r. przez Józefa Piłsudskiego Polskiej Organizacji Wojskowej, walczącej najpierw z rosyjskim zaborcą, a później z niemieckim najeźdźcą. Wśród nich należy wymienić tych, którzy zostali odznaczeni Krzyżem i Medalem Niepodległości: Mieczysława Bakalę – legionistę Józefa Piłsudskiego, poległego w stoczony 17-18 listopada 1914 r. bitwie pod Krzywopłotami, a także Ignacego Mizikowskiego, również legionistę, przyjaciela domu Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, organizatora tajnego nauczania w Mrozach w czasie II wojny światowej.

Wojna przyniosła wiele szkód materialnych i społecznych. W trakcie I wojny światowej doszło między innymi do zamknięcia Sanatorium w Rudce połączonego z jego ewakuacją, trwającą do 10 listopada 1920 r.¹.

Odzyskanie niepodległości 11 listopada 1918 r. nie oznaczało jeszcze nastania czasów pokoju. Trzeba było nadaną formalnie wolność obronić. Walczący pod dowódz-

1 H. Dusińska, J. B. Gliński, M. Zambrzycka, Praca zbiorowa pod redakcją, *„Rudka sto lat w służbie zdrowia”*, SSZZOZ w Rudce, Warszawa 2008 r., s. 39.

3 Kapliczka ku czci Matki Bożej - prawdopodobny dawny pomnik poświęcony carowi Aleksandrowi III w Kuflewie (fot. własne)

4 Pamiątkowy kamień i dąb wolności w Kuflewie, usytuowany przy skrzyżowaniu drogi Kałuszyn-Mrozy-Latowicz i drogi prowadzącej przez wieś do rezerwatu Florianów. Pamiątkowy kamień umieszczono z okazji 10 rocznicy odzyskania niepodległości. Tablica na kamieniu została wykonana w 2009 r. (fot. Lidia Serafin)

1	Katejman Marek	Polacy	Wata. Katalucha	33800
	Miler Dawid	-	-	41000
	Jan Cymblich	-	Mozy	52000
	Właf Marek	-	-	5300
	Ca'blum i tater	bolszewicy	-	111000
	Janowska Halina	-	Wata. Katalucha	10000
	Jarosław Janina	-	Dobrowa	10000
	Nykolinski i tater	-	Wata. Katalucha	3250
	Polikarp Gajek	-	Mozy	42200
	Ciszynska Zaja	Polacy	Wata. Katalucha	208000
	Bucinski Jozef	bolszewicy	Mozy	38000
	Stasiak Franciszek	Polacy	W. Katalucha	297000
	-	bolszewicy	-	285000
	-	Polacy	-	185000
	Federenda Melander	Polacy	-	52000
	-	bolszewicy	-	344000
	Rubin Michelson	Polacy	-	120700
	Abraam Goldentejn	-	Mozy	50000
	Chaimin Dobar Kuflew	-	Kuflew	403000
	-	bolszewicy	-	1625000

1 Wykaz poszkodowanych mieszkańców gminy Kuflew w wyniku wojny w 1920 r. (źródło: APO)

2 Pomnik ku czci bohaterów gminy Kuflew w Mrozach, poświęcony pamięci tych, którzy zginęli w obronie Ojczyzny w latach 1914-1920. Pomnik został odsłonięty w 20 rocznicę odzyskania niepodległości w 1938 r. Po II wojnie światowej oddano w nim także hołd poległym w latach 1939-1945. (fot. UM i G Mrozy)

twem Józefa Piłsudskiego nie mieli czasu na odpoczynek. Kontynuowali krwawą wojnę z bolszewickimi oddziałami już jako Wojsko Polskie. W roku 1920 doszło do sławnej bitwy warszawskiej, której jeden z końcowych etapów rozegrał się 17 sierpnia w okolicach Mińska Mazowieckiego. Tegoż dnia miasto Mińsk zostało wyswobodzone z okupacji bolszewickiej. Dzięki temu, że była to jedynie kilkudniowa okupacja, straty osobowe i materialne w samym Mińsku i w okolicach nie były duże².

² Janusz Kuligowski, *Mińsk Mazowiecki i okolice podczas Bitwy Warszawskiej 1920 r.* [w:] *Roczniku Mińsko Mazowieckim 6*, Towarzystwo

Z zachowanych dokumentów archiwalnych gminy Kuflew dowiadujemy się jedynie o zabranych w 1920 r. przez bolszewików koniach, a także o stratach finansowych, jakie miała ponieść miejscowa ludność w wyniku przemarszu wojsk, zarówno polskich jak i bolszewickich³.

Przyjaciół Mińska Mazowieckiego, 2000 r., s. 43-48.

³ APO, zespół Akta gminy Kuflew, sygn. 21 *Spis koni zabranych w m. sierpniu 1920 r. przez bolszewików.*

II wojna światowa

Naród polski krótko cieszył się upragnioną niepodległością. 1 września 1939 r. rozpoczął się brutalny atak na Polskę ze strony hitlerowskich Niemiec. Wkrótce dołączyła do nich armia Stalina.

Na terenie ziemi kuflewskiej bardzo szybko dało się odczuć wojnę. Pierwsze bomby spadły w Mrozach i Grodzisku już 3 września. Celem była linia kolejowa i ewakuowane transporty kolejowe. Spaleniu uległy zabudowania w centrum Mrozów. Polegli przypadkowi żołnierze i cywile.

1 Mogiła żołnierzy na cmentarzu parafii Kuflew (fot. własne)

W nocy z 11 na 12 września Kałuszyn stanął w ogniu. Krwawy bój z wojskiem niemieckim stoczyła I Dywizja Piechoty. Walki ustały o 6 rano 12 września. Wszystkich żołnierzy poległych w bitwie pod Kałuszynem miejscowa ludność zebrała z pola walki i punktów opatrunkowych, w których umierali ranni i pochowała na cmentarzach w Cegłowie, Kałuszynie, Mrozach i Rudce¹. Ci, co przeżyli, ewakuowali się na południe.

W bitwie o Kałuszyn poległ między innymi podporucznik Tadeusz Truszkowski. Niespełna 27 letni dowódca prowadził do natarcia 9 kompanię. Miał zatknięte za pasem granaty obronne. Kula trafiła w zapalnik. Z młodego oficera pozostał krwawy strzęp. Wierni żołnierze zabrali ciało, owinęli w płachtę namiotową i dowieźli do Guzewa. Podczas kopania grobu przy krzyżu w Guzewie, jeden z chłopów zbił trumnę. Tadeusz Truszkowski został tam pochowany z honorami żołnierskimi. Jak wynika z relacji mieszkańców, jego ciało zostało ekshumowane i przeniesione na cmentarz w Mrozach. Uczestnicy bitwy pamiętali o nim szczególnie i prawdopodobnie z tego powodu jego nazwisko pojawiło się równocześnie na trzech tablicach umieszczonych na zbiorowych mogiłach, zarówno na cmentarzu w Kałuszynie, Mrozach i Kuflewie (Sokolniku).

W trakcie odwrotu po kałuszyńskiej bitwie dochodziło do kolejnych krwawych potyczek. Jedną z nich miała miejsce 13 września w rejonie Podskwarne-

¹ Na podstawie referatu przygotowanego z okazji uroczystości poświęcenia mogiły żołnierskiej na cmentarzu parafii Kuflew w dniu 6 września 2006 r., Urząd Gminy Cegłów 2006 r.

-Skupie-Kuflew. W jej wyniku zginęli kpr. Julian Bartnicki, plt. podch. Witold Dzierzawski, por. rez. Konstanty Kondraciuk, strz. Józef Mackiewicz, strz. Antoni Sekular, którzy zostali pochowani w zbiorowej mogile na cmentarzu w Kuflewie. Oprócz nich w tej zbiorowej mogile zostało pochowanych co najmniej 9 bezimiennych żołnierzy. Na pamiątkę tamtych wydarzeń co roku w Kuflewie odbywają się uroczystości upamiętniające kampanię września 1939 r.

Tymczasem ewakuowane kolejną jednostki wojskowe, które utknęły w związku ze zdobyciem przez Niemców Siedlec, broniły się do 14 września pod dowództwem ppłk. saperów w stanie spoczynku Kazimierza Kowalskiego. Wśród ewakuowanych jednostek znaj-

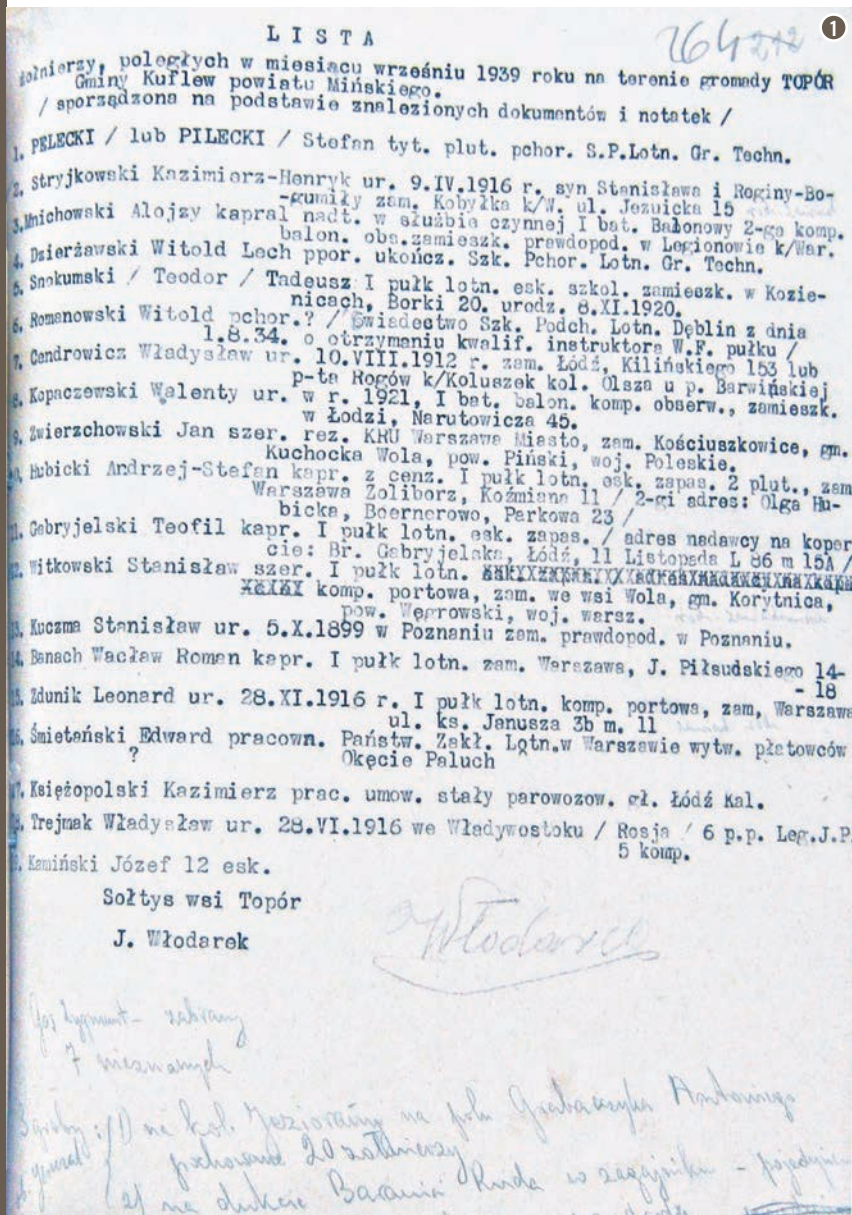
dowały się m.in. transporty baloniarzy, podchorążych lotnictwa, majstrów wojskowych lotnictwa, saperów kolejowych. 14 września, wobec braku nadziei na walkę z powodzeniem, ppłk Kowalski podjął decyzję o wycofaniu się w kierunku południowym. W trakcie prowadzenia odwrotu doszło do krwawych potyczek w lasach w okolicach Topora (dziś w tym miejscu, przy drodze prowadzącej z Porzewnicy do Bork stoi krzyż). Spis poległych w Toporze sporządzony przez sołtysa tej wsi jest niezwykle dramatyczny. Mówi nam o około 29 zabitych znanych z nazwiska i 7 bezimiennych, pochowanych w trzech grobach (na kol. Jeziorany na polu Grabarczyka, na dukcie Barania Ruda i we wsi Topór pod krzyżem przy drodze)². Wśród poległych znalazła się grupa około 12 członków I pułku lotnictwa. Wszyscy polegli w Toporze zostali ekshumowani i przeniesieni do zbiorowej mogiły w Jeruzalu.

Nie wszyscy się wycofali na południe. Pozostali w rejonie Mrozy – Skruda między innymi saperzy kolejowi pod dowództwem kpt. Bronisza i kpt. Bury-Burzymyńskiego, baloniarze dowodzeni przez mjr. Hynka, majstrzy wojskowi, specjaliści rzemieślnicy oraz kilku lotników pod dowództwem mjr. Romanowskiego, którzy zdecydowali się powrócić po starciach w okolicy Topora. Pozostała także słynna załoga pociągu pancernego Piłsudczyk dowodzona przez kpt. Gonczara, stanowiąca duże wsparcie obronne.

15 września, po odejściu ppłk. Kowalskiego, dowództwo nad całym zgrupowaniem objął pułkowi-

² APO, zespół *Akta gminy Kuflew*, sygn. 346, s. 264.

2 Krzyż w lesie koło Topora, w miejscu tymczasowego pochówku poległych w potyczkach we wrześniu 1939 r. (fot. własne)

nik Mikołaj Więckowski (z-ca d-ty Mazowieckiej Brygady Kawalerii, doganiający swoją brygadę mającą przechodzić przez ten teren). Objęcie dowództwa przez płk. Więckowskiego podziało motywacyjnie na pozostałych na miejscu żołnierzy. Została utworzona Samodzielna Grupa Operacyjna Pułkownika Więckowskiego, której główną siedzibą stała się wieś Skruda.

16 września, po trzech dniach usilnych prób, Niemcy opanowali Mrozy bronione przez kpt. Burzyskiego. Płk Więckowski wydał rozkaz odbicia Mrózów. Walki trwały przez cały dzień 17 września. Początkowo działania prowadzone były w samych Mrozach, jednak w ciągu dnia przeniosły się również w rejon Grodziska i Rudki, obejmując zasięgiem zabudowania mieszkalne. Dzień ten przyniósł duże straty osobowe. W konsekwencji nie udało się odzyskać Mrozów. W tym czasie do Polski wkroczyła już Armia Czerwona. Komunikaty radiowe dawały wyraźne dyspozycje, aby dokonać likwidacji grasującej w rejonie Mińska Mazowieckiego i Mrozów silnej grupy polskiej z artylerią i pociągiem pancernym, nawet przy wsparciu artylerii, czołgów i lotnictwa. Na skutki tych komunikatów nie trzeba było długo czekać. Już 18 września w okolicy Skrudy rozgorzały zacięte walki, których celem było niedopuszczenie do zdobycia przez Niemców tymczasowej polskiej twierdzy. Nie tylko udało się obronić twierdzę, ale także i dokonać cennych zdobyczy, w tym amunicji, dział przeciwpancernych, ważnych map, pożywienia oraz licznych, złupionych przez Niemców rzeczy. Ten dzień został zgodnie uznany przez naszych żoł-

nierzy za najbardziej „emocjonujący”. Jednak kolejne dni nie przyniosły już takich sukcesów. 19 września prowadzono boje o Grodzisk, który przechodził z rąk do rąk i w końcu został utracony. W naszych rękach pozostało Podskrudzie. Nie mając szans na dalszą walkę, podjęto decyzję o opuszczeniu tego, jak to nazwano „kotła”. Zajęto się transportem rannych do szpitala w Rudce oraz przygotowywaniem odwrotu. 21 września, przed opuszczeniem miejscowości Skruda, jak podaje kpt. Bronisz, „o godz. 0.25 załoga pociągu pancernego zniszczyła do reszty, przy pomocy materiału wybuchowego, swój pociąg, który uprzednio oddał ostatnie 6 pocisków na skrzyżowanie drogi z szosą na kierunek Gołębiówka”. Zniszczono również wszystko, co zdobyto, a czego nie można było zabrać ze sobą w drogę.

Mniej więcej do 30 września trwał marsz uformowanej w naszym rejonie Samodzielnej Grupy Operacyjnej pułkownika Więckowskiego. W lasach w okolicy wsi Izdebno (gmina Łaskarzew) dokonano rozwiązania Grupy. Broń została ukryta a żołnierzy odesłano w konspiracji do domów³.

Rozpoczął się okres okupacji. Mieszkańcy dostali polecenie rozbrownienia, oddania wszystkich elementów wojskowych, jakie posiadali. Polska administracja przestała istnieć. Niemcy przejęli kontrolę nad wszystkimi ważniejszymi instytucjami i zakła-

³ Na podstawie: Sprawozdania mjr. pil. balonowego Franciszka Hynka z udziału w kampanii wrześniowej 1939 roku, Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego, Lot A II/1C oraz Sprawozdania kpt. Bolesława Bronisza *Działanie Zgrupowania Saperów Kolejowych kpt. Bronisza i Samodzielnej Grupy Operacyjnej płk. Mikołaja Więckowskiego we wrześniu 1939 r.* opublikowanego w Roczniku Mińsko Mazowieckim 17, Towarzystwo Przyjaciół Mińska Mazowieckiego 2009 r.

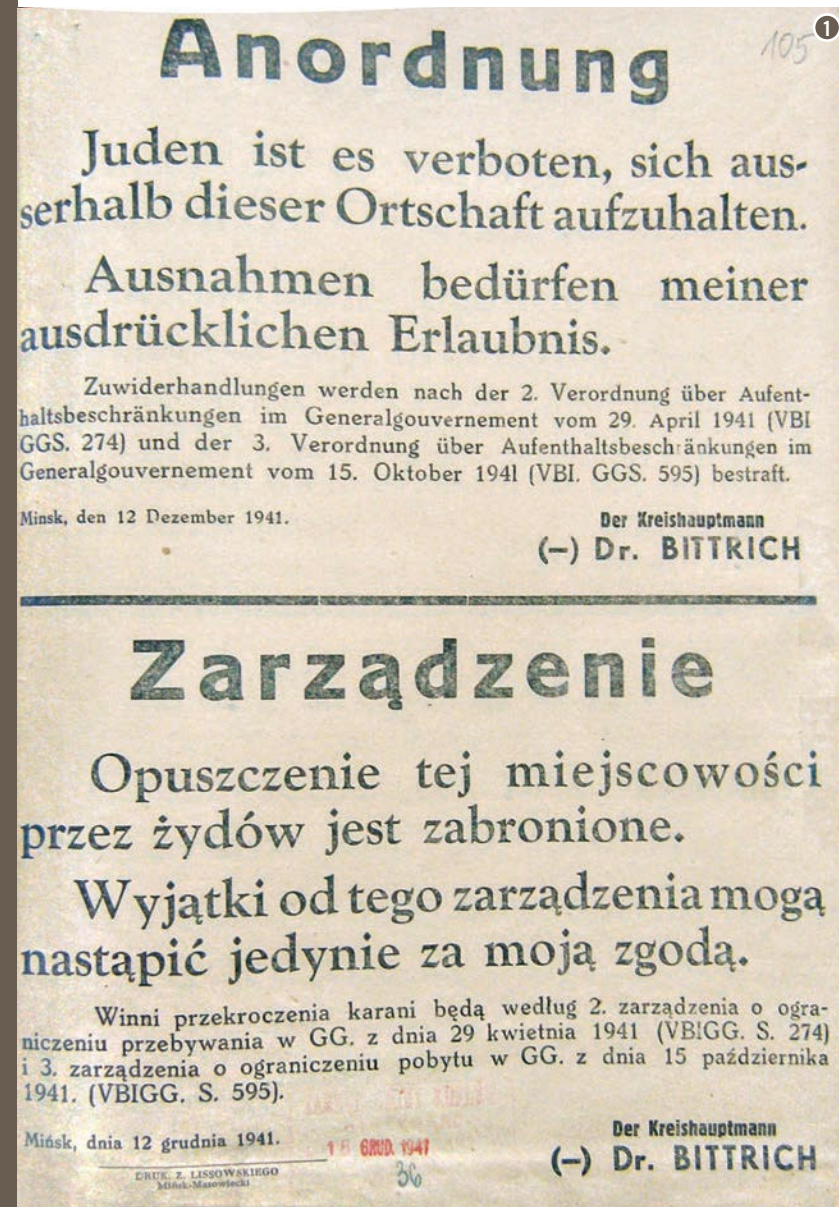
dami. Do realizacji niemieckich rozkazów została wykorzystana polska policja, nazwana granatową. W grudniu do Mrozów przybył pierwszy transport wysiedlonych z okolic Poznania. Mieszkańcy gminy Kuflew za pośrednictwem swoich sołtysów dostali polecenie udzielenia pomocy wysiedlonym.

Wraz z okupacją rozpoczęła się eksterminacja ludności żydowskiej. Na samym początku Żydzi dostali zakaz opuszczania miejscowości swojego zamieszkania. Kto nie zdążył uciec albo skutecznie się ukryć, trafił do obozów pracy i obozów zagłady. W gminie Kuflew zostały utworzone dwa obozy pracy dla Żydów: w Mrozach przy dworcu (do obsługi transpor-

¹ Spis poległych w potyczkach pod Toporem we wrześniu 1939 r. (źródło: APO)

² płk Mikołaj Więckowski, (źródło: www.chronologia.pl)

³ Mogiły żołnierskie na cmentarzu w Mrozach (fot. UMIG Mrozy)

tów kolejowych) i w Jeziórku (do prac rolnych). Obozy zostały zlikwidowane na jesieni 1942 r. Część Żydów została zamordowana na miejscu i pochowana w zbiorowej mogile w lesie między ulicami Henryka Sienkiewicza i Bolesława Prusa w Mrozach. Część została wywieziona do getta warszawskiego, a stamtąd do obozu zagłady w Treblince.

28 lutego 1943 r. dotarł do Mrozów ostatni, szósty transport wysiedlonej ludności z obozu przejściowego w Zamościu. W transporcie znajdowały się 1064 osoby, w tym 462 dzieci (od kilku miesięcy do 10 lat). Około 100 osób ulokowano w Mrozach, około 200 w Kałuszynie, około 150 w Jakubowie, 100 osób w Chrościcach, 150 osób w Rudzienku, 260 osób w Kuflewie, 113 w Cegłowie, 20 dzieci w Mińsku Mazowieckim. Mieszkańcy Mrozów i okolicznych wsi, podobnie jak i innych miejscowości w całej Polsce, ofiarnie przystąpili do udzielania pomocy wysiedlonym. Głównym organizatorem tej akcji był kierownik miejscowej Szkoły Podstawowej – Stefan Wolf. W celu niesienia pomocy dzieciom został utworzony specjalny szpitalik w domu Antoniego Fabijańskiego⁴.

Pomimo usilnych starań okupant nie złamał ducha w lokalnym społeczeństwie. Rósł w siłę utworzony w marcu 1940 w Mrozach Związek Walki Zbrojnej. W ramach tej organizacji w 1941 r. powstała między innymi Komisja Oświecenia Publicznego (KOP), której czołowymi działaczami byli Władysław Ścibor, Stefan Wolf, Ignacy Mizikowski. Członkowie KOP organizowali tajne nauczanie w zakresie szkoły powszechnej i średniej. 14 lutego 1942 r. ZWZ została przemianowana na Armię Krajową. Organizacja szybko rozrosła się, dlatego powstały struktury. Mrozy stanowiły siedzibę Ośrod-

⁴ Ewa Grabarczyk, *Mieszkańcy Mrozów w obronie Dzieci Zamojszczyzny* [w:] praca zbiorowa pod red. Kamili Juśkiewicz *Mrozy Wieś – Miasto – Gmina*, Gminna Biblioteka Publiczna w Mrozach 2014 r., s. 71.

ka IV (dla gmin Kuflew, Jeruzal i Cegłów) Obwodu Mińsk Mazowiecki. W ramach mrozowskich struktur działał pluton pod dowództwem Stanisława Pajdy ps. „Roman” i jego zastępcy Leona Krysiaka ps. „Krzyzan”. Pluton wykorzystywany był do służby kurierskiej, ochrony zrzutów broni i jej transportu, w akcjach bojowych takich jak: likwidacja kartotek dotyczących kontyngentów i list ludzi przeznaczonych do pracy w Niemczech, spalenie tartaku w Mrozach, wykolejanie pociągów. Została zorganizowana także Wojskowa Służba Kobiet. Panie z tej organizacji przeszły kurs sanitarny, co pozwoliło im na czynne zaangażowanie w pomoc walczącym w konspiracji. Dzięki kursowi sanitarnemu mogły prowadzić również szpitalik dla Dzieci Zamojszczyzny⁵.

Pod koniec lipca 1944 r. na naszym terenie rozpoczęła się akcja „Burza”. Wkroczyły wojska radzieckie, które miały być witane jako nowi gospodarze. Armia Krajowa wzięła udział w nękanii odchodzących wojsk niemieckich. Z nadzieją na wolność współpracowała z nowym najeźdźcą. Do Mrozów armia rosyjska wkroczyła 29 lipca 1944 r. Do Mińska Mazowieckiego 31 lipca 1944 r., tego samego dnia go bombardując. 1 sierpnia 1944 r. wybuchło tragiczne w skutkach powstanie warszawskie. Armia Czerwona nie pospieszyła z pomocą, czekała przed wschodnimi bramami Warszawy, aż stolica się wykrwawi. Oczekując na upadek powstania, radziecki najeźdźca na początku sierpnia 1944 r. rozpoczął demilitaryzację Armii Krajowej, która w tym momencie była

⁵ Danuta Domańska, *Armia Krajowa IV Ośrodka* [w:] praca zbiorowa pod red. Kamili Juśkiewicz *Mrozy Wieś – Miasto – Gmina*, Gminna Biblioteka Publiczna w Mrozach 2014 r., s. 77-78.

dla niego jedynie niebezpiecznym balastem. Rozpoczęły się prześladowania. Za członkostwo w Armii Krajowej groziła nawet kara śmierci. Należące do tej organizacji osoby starano się złamać na różne sposoby: zastraszaniem, szantażem, obietnicami nietykalności i pozostawieniem w spokoju.

19 stycznia 1945 r. Armia Krajowa została formalnie rozwiązana, a jej żołnierze zwolnieni ze złożonej przysięgi. Pomimo to IV Ośrodek w Mrozach jeszcze się nie ujawnił. 20 maja 1945 r. grupa dywersyjna IV Ośrodka AK Mrozy, pod dowództwem ppor. Edmunda Świderskiego ps. „Wicher” razem z oddziałem ppor. Edwarda Wasilewskiego ps. „Wichura” wzięła udział w akcji uwolnienia więźniów obozu NKWD Nr 10 w Rembertowie, którym groziła wywózka na wschód. Była to jedyna próba uwolnienia obozu NKWD na terytorium Polski zakończona sukcesem. W rezultacie obóz opuściło wówczas 500 więźniów, z czego niestety ok. 200 zostało później na powrót ujętych. Wielu z nich po torturach bestialsko zamordowano. Pozostałych w obozie 1000 więźniów przetransportowano do obozu w Poznaniu. Po drodze uwolniono jeszcze ok. 100⁶.

8 września 1945 r. płk „Radosław” opublikował Deklarację Delegata Sił Zbrojnych Obszaru Centralnego o ostatecznym wyjściu z konspiracji żołnierzy AK. Na podstawie powyższej deklaracji Komendant Obwodu „Mewa – Kamień” kpt Tadeusz Kalinowski „Bicz” wydał w dniu 14.09.1945 r. rozkaz nr 1 o ujawnieniu wszystkich podległych mu żołnierzy

⁶ Źródło: www.ipn.gov.pl

¹ Zarządzenie o zakazie opuszczania przez Żydów miejscowości wywieszane m.in. w Mrozach w grudniu 1941 r. (źródło: APO)

1 i działaczy AK. Pokazowa akcja ujawnienia została zorganizowana na leśnej polanie w Woli Rafałowskiej 24 września 1945 r. Była msza polowa, celebrowana przez ks. Kazimierza Fertaka, później bestialsko więzionego. Były przemówienia. Były kamery i Polska Kronika Filmowa⁷.

Wśród ujawnionych byli również członkowie Narodowych Sił Zbrojnych – konspiracyjnej organizacji wojskowej, która zachowała swoją odrębność i nie weszła w skład Armii Krajowej. Wielu z członków NSZ po ujawnieniu wróciło do konspiracji. Rejon NSZ w Mrozach był bardzo dobrze rozwinięty, posiadał sprawną łączność, sieć wywiadowczą i zaplecze sanitarno-kwaterunkowe. Pod koniec 1944 r. liczył około 150 uzbrojonych żołnierzy. Do 1945 r. NSZ nie podejmował otwartej konfrontacji z nową władzą. Od spotkania w Gójszcu w styczniu 1945 r. postanowiono przystąpić oprócz kolportowania wydawnictw demaskujących działalność koalicyjnych partii tworzących nową władzę do wykonywania wyroków śmierci na najbardziej niebezpiecznych i sadystycznych działaczach NKWD i UB.

Ostatnie spotkanie żołnierzy NSZ rejonu Mrozy w większym gronie odbyło się w kościele w Kuflewie podczas świąt wielkanocnych w 1946 r. z inicjatywy ks. Kazimierza Fertaka (proboszcza z Mrozów) i ks. Wiktora Łubińskiego (proboszcza z Kuflewa).

Zorganizowana działalność NSZ już w tym czasie nie istniała, gdyż osoby tworzące główne struktury organizacyjne w większości były aresztowane. Ścigany przez UB „Niedźwiadek” podjął decyzję o utworzeniu oddziału leśnego pod do-

7 Danuta Domańska, *Armia Krajowa IV Ośrodka* [w:] praca zbiorowa pod red. Kamili Juśkiewicz *Mrozy Wieś – Miasto – Gmina*, Gminna Biblioteka Publiczna w Mrozach 2014 r., s. 79-81.

1 Ujawnienie Armii Krajowej - msza polowa w lesie w Woli Rafałowskiej sprawowana przez ks. Kazimierza Fertaka (źródło: Polska Kronika Filmowa)

2 Dokument zastępczy sporządzony w trakcie ujawnienia przez Komisję Weryfikacyjną (źródło: archiwum rodzinne Jagny Sekular)

3 Oddział por. Zygmunta Jezierskiego „Orla” (źródło: IPN)

wództwem Zygmunta Jezierskiego ps. „Orzeł”. Sam niebawem został aresztowany w podwarszawskim mieszkaniu i po kilkudniowym śledztwie zamordowany. Oddział „Orla” w liczbie około 30 żołnierzy, uzbrojony i umundurowany działał jeszcze przez kilka miesięcy, dokładnie do 3 czerwca 1948 r. W tym dniu przebywał we wsi Grodzisk, w murowanej stodole gospodarza Lipińskiego. Tutaj został zaskoczony przez ubowców z Warszawy i wojsko. Oddział „Orla” bronił się do czasu, gdy wystarczyło mu amu-

nacji. Większość oddziału poległa na miejscu, a ranni zostali pojmani przez UB. Udało się uciec jedynie rannemu Zygmuntowi Jezierskiemu. Ukrywał się do sierpnia 1949 r. Pojmany przez aparat bezpieczeństwa został rozstrzelany 27 sierpnia 1949 r.⁸ W Grodzisku, w miejscu wydarzeń z 3 czerwca 1948 r., został postawiony pamiątkowy krzyż.

8 Wiesław Romanowski, *Żołnierze Stronnictwa Narodowego Rejonu Mrozy*, Warszawa 1991 r.

1

Rok 1948 kończy działalność Rejonu NSZ Mrozy. Wszyscy czołowi działacze zostali zamordowani albo skazani na wieloletnie więzienie. Do więzienia trafili również proboszczowie z Mrozów i Kuflewa – ks. Kazimierz Fertak i ks. Władysław Łubiński. W pokazowym procesie ks. Fertak został skazany na 15 lat ciężkiego więzienia, a ks. Wiktor Łubiński na 4 lata ciężkiego więzienia. Ks. Wiktor Łubiński odbył całą karę, zmarł w 1958 r. Ks. Fertak

został zwolniony po 7 latach z uwagi na zły stan zdrowia. W 1956 r. objęła go amnestia. Zmarł w 1973 r.

II wojna światowa formalnie zakończyła się 8 maja 1945 r. Trudno jednak uznać, że tego dnia dla Polski, w tym ziemi kuflewskiej, skończyła się wojna. Trwała jeszcze bardzo długo, zmieniając jedynie formy walki. Ostatecznie jednak jako naród wygraliśmy ją.

1 Pomnik w Grodzisku ku czci żołnierzy NSZ oddziału „Orla” (fot. UMiG Mrozy)

2 Wiersz Jana Domańskiego, mieszkańca Małej Wsi, uczestnika akcji uwolnienia więźniów obozu NKWD w Rembertowie, przeprowadzonej 20 maja 1945 r. (źródło: archiwum rodzinne Jagny Sekular)

2

Tym, którzy odbili obóz w Rembertowie, poświęcam poniższe słowa.

W noc księżycową idziemy jak duchy
Ku obozowi, gdzie setki współbraci
Czeka, by pomóc zerwać im łańcuchy
Wroga, co może jutro ich wytraci,
Jeśli im dzisiaj nie damy pomocy.-
Prędzej, bo może nie starczy nam nocy.

Wokoło czary sieje noc majowa,
Poszumem lasu ucho nasze pieści
A od pól glebnych leci pieśń godowa
Pełna tęsknoty, tajemniczych wieści,
Tych, co stwarzają potężne krwi tętno.
Naprzód! Zniszczymy niewolnicze piętno.

Przed nami obóz jak widmo wyrasta,
Baraki więźniów i baraki straży –
Ciszej, bo kroków może półtorasta,
Dłoń ściska kolbę, palec cyngiel waży –

Pal! Dźwiękły szyby wybite kul gradem, –
Bij, morduj! Naprzód za kul naszych śladem.

Wpadamy w obóz, tam gdzie uwięzieni
Słuchali z trwogą wystrzałów bitewnych
I krzyczym – Wolni wy, wyratowani!
Lecz ludzi swego jutra już niepewnych,
Tak terror wroga przygwoździł do ziemi,
Że nie wierzyli, że my ich zbawcami.

Któż ich radość tak wielką wyśpiewa?
I kto ich szczęście swobody wypowie?
Chyba ten księżyc, co posrebrzył drzewa
Obwieści światu w tajemniczej mowie
Wszystko co w sercach uwolnionych gości –
W tę noc poświęceń, tryumfu, wolności.

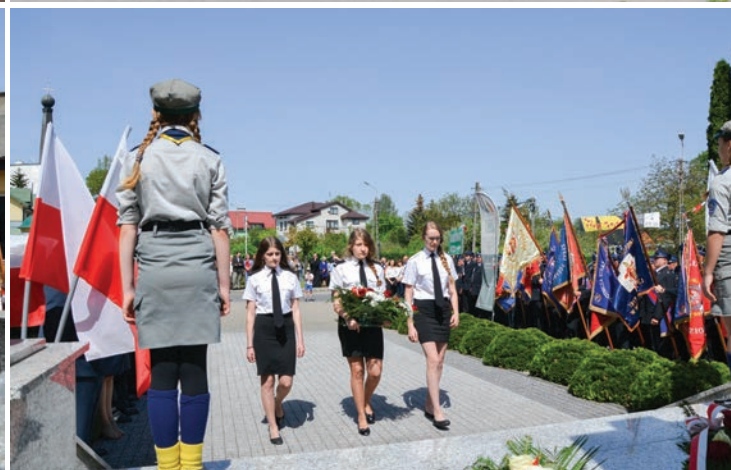
Jan „Smuga” Domański, Maławieś, maj 1945 r.

Obchody 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości

w gminie Cegłów i w gminie Mrozy

Rozdział VI

SZKOŁA W KUFLEWIE

Jagna Sekular

Pierwsze wiadomości o szkołach na dawnych terenach powiatu mińskiego pochodzą z 1603 roku. Były to szkoły parafialne w złym stanie, borykające się z brakiem pomieszczeń do nauki, odpowiedniej liczby nauczycieli i funduszków. Uczono w nich głównie ministrantury, pieśni nabożnych i katechizmu, uczniowie mieli obowiązek służenia do mszy św. (szczególnie na wsiach). W początkach XVII w. szkoły parafialne były na ziemi mińskiej w dziewięciu większych wsiach m.in.: w Siennicy, Kuflewie, Katuszynie, Cegłowie, Dobrem, Jakubowie, Kiczkach i Wiśniewie, utrzymywane były z dziesięcin. Rektorem w Kuflewie był Grzegorz z Kiczek. W czasach saskich liczba szkółek parafialnych spadła o połowę, ale w czasie działania KEN i później w Księstwie Warszawskim zaczęto zakładać nowe¹.

Szkoła w XIX w.

Kolejna wzmianka o szkole w Kuflewie pojawia się w roku 1818. Powstała wtedy szkółka wydzielona przez hrabiego Melchiora Łąckiego z połowy domu oznaczonego numerem 19 z przydatnym ogrodem. W szkole pracował nauczyciel o nazwisku Walenty Łobkowicz,

który za swą pracę pobierał regularne wynagrodzenie od „Państwa Kuflew”. Uczniów płci męskiej było 30, a żeńskiej 6. W szkółce tej uczono życia w nauce chrześcijańskiej i moralnej, a także czytania i pisania².

¹ Jerzy Garbaczewski, *Szkolnictwo w Mińsku Mazowieckim i powiecie do 1939 roku*, [w:] *Rocznik Mińsko Mazowiecki 1997/98*, Zeszyt 4 str. 241.

² AGAD, zespół KWM, sygn. 6283, *Akta Kościoła we Wsi Kuflewie*, s. 19-20.

*Szkołka jednej miłoty, dopiero w R. 1814 udział
 Wollator wyrey najomniowy potowu Domu pod Nr 19
 na Szkołkę z przydaniem Ogrodu y Wypitaq tymca.
 souq nim Organizacya Nastąpi rocznie 2000 350
 które Nauczyciel podziw dzieł od Państwa Kuflew
 regularnie Nauczyciel Walenty Łobkowicz pobiera.
 Obrazniow znajdow się Pte Męskiej 30 Żeńskiej 6
 uczących się Korzystnie deryc w Nauce Chrześcijańskiej
 Moralnej Czytaniu i Pisanie. Czym Delegowani
 naszemu praktykować się nie zamierali.*

¹ Opis szkółki w Kuflewie z 1818 r. (źródło: AGAD)

W później sporządzonych inwentarzach majątku parafialnego nie ma żadnej mowy o szkółce. Na wsiach w XIX w. mało kto potrafił czytać i pisać. W latach 1850 sołtysi z terenu Kuflewszczyzny, poza sołtysiem z Woli Rafałowskiej, podpisywali się wyłącznie krzyżkami. W wykazach pracowników dworskich u Łąckiego nie ma żadnego nauczyciela.

W okresie zaboru rosyjskiego głównymi ośrodkami oświatowymi na naszym terenie był Mińsk Mazowiecki i Kałuszyn. Poza nimi funkcjonowały szkoły dużo mniejsze gminne, do których miały uczęszczać dzieci z jednej lub kilku gmin oraz szkoły wiejskie utworzone zazwyczaj dla jednej wsi. Poziom oświaty na tym obszarze był niski. Uczono czytania, pisania, głównych działań arytmetycznych i kaligrafii oraz początków katechizmu. Od 1867 r. językiem wykładowym był język rosyjski. Szkoła gminna istniała między innymi w Kuflewie. Naukę prowadził jeden nauczyciel w trzech oddziałach łączonych³.

Zdzisław Ćmoch pisze, że szkoła w Kuflewie została założona w 1860 r. W roku szkolnym 1869/70 dysponowała własnym budynkiem szkolnym i funduszem 168,80 rubli pochodzącym ze składek mieszkańców. Uczyło się w niej 86 dzieci, w tym 4 miało pochodzenie urzędnicze bądź szlacheckie⁴.

³ Janusz Kuligowski, *Życie polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturalne powiatu mińskomazowieckiego w latach 1918-1939*, Muzeum Ziemi Mińskiej w Mińsku Mazowieckim, Mińsk Mazowiecki 2013 r., s. 307.

⁴ Zdzisław Ćmoch, *Rządowe szkoły elementarne w powiecie staniawowskim*, [w:] Rocznik Mińskomazowiecki, zeszyt 18, 2010 r., str. 31.

Okres przedwojenny

Po rewolucji 1905 r. zaczęto organizować szkolnictwo narodowe. Nauczyciele szkół elementarnych byli już prawie całkowicie niezależni od proboszczów, wzrosła ranga nauczycieli. I wojna światowa przerwała naukę, ponieważ szkołę zajęły wojska. Dzieci rozpoczęły edukację w polskiej szkole w 1916 r. Uczył je Kacper Sęktas, a od 1917 również Helena Szymańska. Z chwilą odzyskania niepodległości wprowadzono w Polsce obowiązek szkolny¹.

Budynek szkolny, według wspomnień mojej mamy – Stanisławy Serwatki – usytuowany był między obecnym przedszkolem w Podcierniu i parkingiem przed sklepem.

Od roku 1935 funkcjonowała w Kuflewie 5-klasowa Publiczna Szkoła. Stanowisko kierownika piastował Karol Żydkiwicz. Nauczali m.in.: Józef Karpiński, Aleksander Kowalczyk, Aleksandra Napiórkowska,

¹ Danuta Grzegorzczak, *Dzieje Mrozów i okolic*, Gminna Biblioteka Publiczna w Mrozach, Mrozy 1997 r.

Aniela Świdorska, Aleksander Gierczuk. W tym okresie szkoła inicjowała wiele działań społeczno-kulturalnych. W wykazie szkół z 1939 roku została odnotowana w Kuflewie szkoła III stopnia, posiadająca własny drewniany budynek z 4 salami i 1 salą wynajętą. Uczyło się wtedy 307 uczniów².

Planowano budowę nowej szkoły. Zostały zalane nawet fundamenty, ale wybuch II wojny światowej uniemożliwił realizację tego przedsięwzięcia.

W okresie okupacji hitlerowskiej na terenie powiatu mińskiego prowadzono tajne nauczanie. Konspiracyjną pracę z młodzieżą organizowano w Mińsku Mazowieckim, Siennicy, ale także w 13 wsiach powiatu między innymi w Kuflewie. Na naszym terenie kierownikiem i nauczycielem był Karol Kurpiewski³.

² Tamże, s. 140-141.

³ Tadeusz Wójcik, Władysław Wójcik, *Tajne nauczanie w Mińsku Mazowieckim i powiecie w latach 1939-1944*, [w:] Rocznik Mińskomazowiecki, zeszyt 2, 1994 r., s. 157-180.

Początki szkoły powszechnej

Po odzyskaniu niepodległości w 1944 r. zaczęto w powiecie mińskim organizować szkolnictwo powszechne. Z dniem 1 września 1944 r. uruchomiono 71 szkół powszechnych oraz 1 szkołę rolniczą i 5 gimnazjów¹.

Po zakończeniu II wojny światowej główną zasadą polityki oświatowej w Polsce od 1945 roku było

¹ Roman Luśnia, *Dzieje oświaty i szkolnictwa podstawowego w powiecie Mińsk Mazowiecki w latach 1945-1975*, [w:] Rocznik Mińsko Mazowiecki 4/2 1997/98, s. 268.

² Uczniowie przed szkołą w dworku, początek lat 50-tych XX w. (źródło: archiwum prywatne Stanisławy Serwatki).

¹ Konferencja nauczycieli w Kuflewie w 1935 r. (źródło: archiwum prywatne Stanisławy Serwatki).

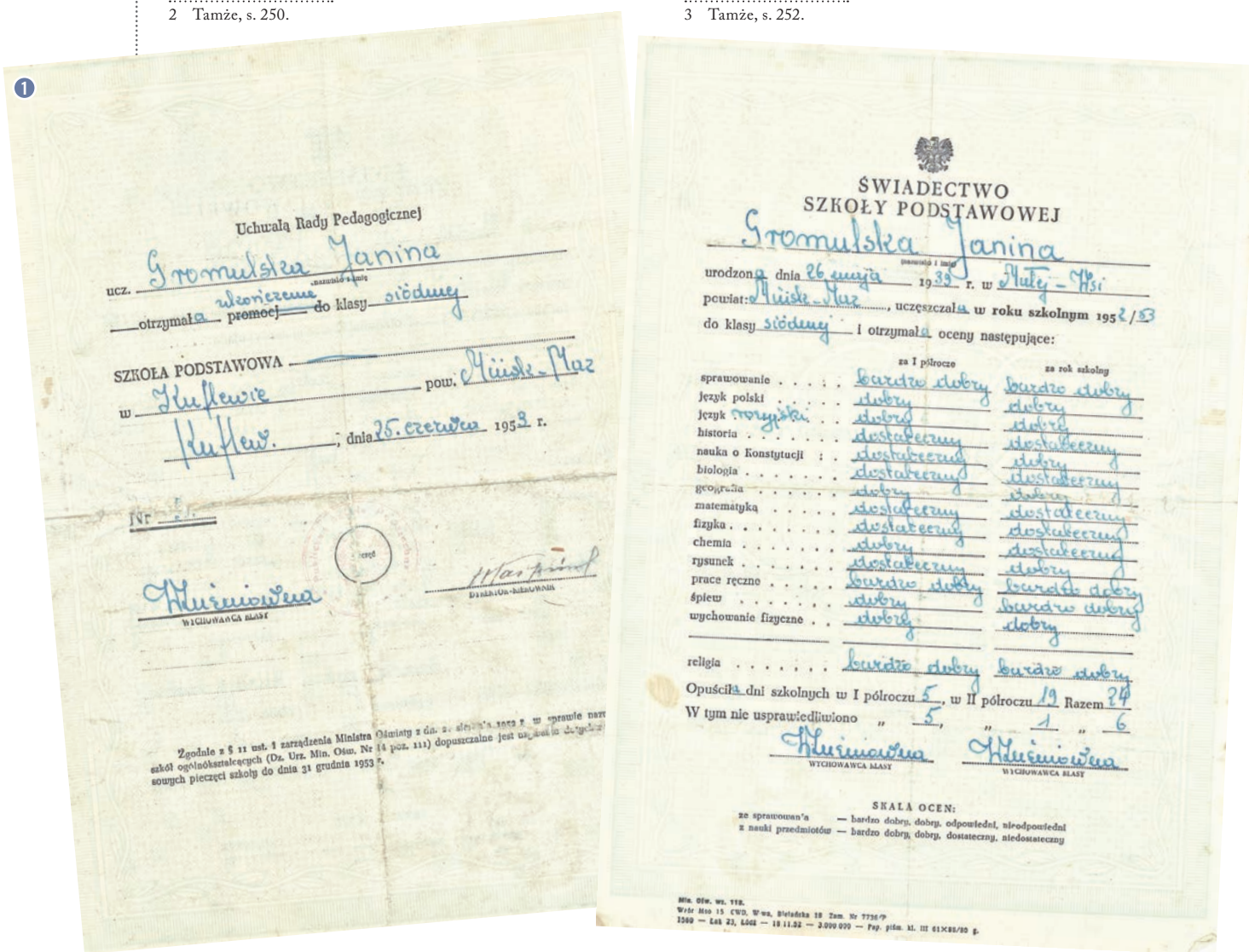

zapewnienie możliwości ukończenia pełnej szkoły podstawowej ogółowi dzieci w mieście i na wsi. Uczniowie po ukończeniu klasy IV lub V szkoły niżej zorganizowanej o 1 lub 2 nauczycielach mieli obowiązek pobierania nauki w pobliskiej szkole pełnej 7-klasowej².

² Tamże, s. 250.

Jednym z czynników mających wpływ na jakość szkolnictwa podstawowego były ich warunki lokalowe. Te potrzeby w powiecie Mińsk Mazowiecki zaspokojone zostały w 19 punktach przez zorganizowanie ich w dworkach i pałacach, z których usunięto właścicieli³.

³ Tamże, s. 252.

Szkoła w Kuflewie mieściła się w dworku, a kierownikiem został Józef Karpiński, później Stanisław Kowalczyk z Podskwarnego.

Powszechny obowiązek szkolny, wzrastająca ilość uczniów i niewystarczające warunki lokalowe sprawiły, że podjęta została decyzja o budowie nowej szkoły. Starali się o nią mieszkańcy Huty, Kuflewa, Liwca, Małej Wsi, Podciernia, Podskwarnego i Woli Stanisławowskiej.

26 kwietnia 1953 r. został powołany do życia Komitet Budowy Szkoły. Przewodniczącym komitetu

został wybrany Feliks Brauła. Teren w sąsiedztwie kościoła parafialnego wydawał się najlepszym miejscem na lokalizację. Podjęto wówczas z rolnikami rozmowy dotyczące wymiany gruntów na potrzeby nowej placówki. Ziemię wymienili gospodarze: Anielak Wł., Cegiłka Br., Malesa A., Kotuniak I., Myśliwiec J., Boguszewski K. Rozpoczęto przygotowywanie planów budowy. W ciągu 2 lat sprowadzono 38 ton wapna i zwieziono dużo kamieni i żwiru. W maju 1956 r. inżynier Kucharczyk oraz Merska, Jędrzejewski i Baum doprowadzili do wypalikowania placu pod budowę nowej szkoły.

1 Świadectwo ukończenia siódmej klasy z 1953 r. (źródło: archiwum prywatne Janiny Sekular)

2 Odczytanie aktu założycielskiego przez kierownika szkoły Stanisława Kowalczyka (źródło: Kronika szkoły w Kuflewie)

3 Podpisanie aktu założycielskiego przez przedstawicieli władzy (źródło: Kronika szkoły w Kuflewie)

4 Wmurowanie aktu założycielskiego (źródło: Kronika szkoły w Kuflewie)

- 1 Budowa szkoły w Kuflewie (źródło: Kronika szkoły w Kuflewie)
- 2
- 3

Kierownikiem dotychczasowej szkoły, która mieściła się w dworku w Kuflewie, był Stanisław Kowalczyk. Funkcję przewodniczącego Komitetu Rodzicielskiego piastował Jan Zawiska z Małej Wsi (mój dziadek).

Uroczyste wmurowanie kamienia węgielnego i aktu założycielskiego odbyło się 13 maja 1957 r. Z dnia na dzień rosły mury nowej szkoły, tak bardzo oczekiwanej przez społeczeństwo, uczniów i grono nauczycielskie.

Rok szkolny 1958/59 uroczystie rozpoczęto jeszcze w dworku, ale już 4 grudnia 1958 roku oddano do użytku nowoczesny obiekt. Na uroczystość zostali zaproszeni przedstawiciele ówczesnych władz wojewódzkich i powiatowych, nauczyciele z Liceum Ogólnokształcącego w Mrozach: Józef Rudka, Franciszek Gembal, p. Rudo oraz kierownicy sąsiednich szkół: Kielak Marian z Piaseczna, Trąbiński Tadeusz z Cegłowa, Gryz Roman z Mrozów, Piotrowski Stanisław z Guzewa, Wandałowski Kazimierz z Walisk, a także nauczyciel Kielak Piotr z Trojanowa oraz przedstawiciel PSL Osiński Józef z Dąbrowy⁴.

W szkole oprócz izb lekcyjnych mieściły się także mieszkania dla nauczycieli. Na pierwszym piętrze znajdowało się lokum dla kierownika szkoły, które zajęli Wanda i Jan Ositkowie, na parterze zaś zamieszkała pani Irena Sekular.

⁴ W kronice szkolnej znajdziemy także wpis dotyczący tego wydarzenia złożony przez posła Józefa Kuropieskę.

Przeгляд najważniejszych wydarzeń z życia szkoły¹

12 grudnia 1958 r. grono nauczycielskie zapoczątkowało pracę z młodzieżą szkolną w nowych warunkach lokalowych. Wtedy w placówce w Kuflewie zatrudnieni byli: Kazimiera Piotrak z d. Chrust, Wanda Ositek z d. Luśnia, Irena Sekular z d. Wiącek, Ignacy Kotuniak, Jan Ositek i Stanisław Kowalczyk – kierownik szkoły.

Do szkoły uczęszczało 269 dzieci: kl. I liczyła 48 uczniów, kl. II – 42, kl. III – 42, kl. IV – 46, kl. V – 38, kl. VI – 30 i klasa VII – 23 uczniów. Szkoła zapewniała możliwość odbywania praktyk pedagogicznych uczniom Liceum Pedagogicznego w Sienicy.

Wielkim wydarzeniem dla uczniów i nauczycieli było pozyskanie na potrzeby szkoły telewizora marki „Belweder 1”. Dziś może wydawać się to śmieszne i anachroniczne, ale wówczas telewizor był na wsi niebywałą zdobyczą techniczną. Ciekawostką może być także fakt, że w maju tegoż roku na pocztę w Kuflewie otwarto nowy punkt płatniczy dla nauczycieli. Do tej pory wynagrodzenie za pracę pobierali oni w Mrozach.

W czerwcu szkołę ukończyło 23 uczniów. Najlepsi w nauce otrzymali nagrody książkowe.

¹ Na podstawie Kronik Szkoły Podstawowej w Kuflewie.

Kolejny **rok szkolny 1959/60** został zainaugurowany już w nowej szkole. Tygodniowy rozkład zajęć opracowano dla 7 nauczycieli. Z początkiem września pracę w szkole podjęła nowa nauczycielka – Maria Gałązka z Dąbrowy. Do szkoły uczęszczało 258 dzieci.

- 4 Uczniowie, rok szkolny 1959/60 (źródło: archiwum prywatne Elżbiety Sekular)

- 5 Nauczyciele i praktykanci, rok 1960, od lewej: Jan Ositek, Irena Sekular, Wanda Całka, M. Gałązka, Wanda Ositek, Teresa Kurowska (źródło: archiwum prywatne Teresy Chabiery)

Kierownictwo szkoły dbało o wyposażenie placówki. W sierpniu szkoła otrzymała regały do biblioteki i kwotę 2999,85 zł na pomoce naukowe, a we wrześniu 20 nowych ławek.

W październiku rozpoczęto pracę z dziećmi w Ognisku Przedszkolnym, a od listopada ruszyły kursy dla młodzieży pracującej ze starszych roczników.

30 kwietnia pracę w szkole zakończył Ignacy Kotuśniak, a jego etat powierzono Irenie Cegiełkównie.

1 Lekcja śpiewu, prowadzi praktykantka Teresa Kurowska (źródło: archiwum prywatne Teresy Chabier)

2 Szkolny zespół taneczny, rok 1960 (źródło: archiwum prywatne Teresy Chabier)

Promocje do następnej klasy otrzymało 209 uczniów, czyli 82% ogółu uczęszczających do szkoły.

Zadbano także o profilaktykę zdrowia. W gabinecie dentystycznym mieszczącym się w Ośrodku Zdrowia w Kuflewie zostali przebadani wszyscy uczniowie.

Rok szkolny 1960/61 wypełniały zadania dydaktyczno - wychowawcze i opiekuńcze. Cały czas dbano o poszerzenie bazy materiałowej, porządkowano teren wokół szkoły, posadzono pierwsze drzewka, prowadzono prace przy budowie fundamentów pod ogrodzenie szkoły. W styczniu 1961 r. nastąpiła zmiana na stanowisku kierownika. Stanisław Kowalczyk przekazał zarządzanie placówką Marianowi Kielakowi, dotychczasowemu kierownikowi szkoły w Piasecznie.

2 grudnia 1962 r. społeczność szkolna uczestniczyła w uroczystości nadania szkole imienia Jerzego Czeszejki – Sochackiego. Zgodnie z ówczesną socjalistyczną ideologią patron był wybitnym rewolucjonistą, działaczem polskiego i międzynarodowego ruchu robotniczego.

Nieodłącznym elementem socjalistycznego wychowania młodzieży były wówczas czyny społeczne na rzecz lokalnego środowiska. W wyniku tychże przedsięwzięć założono sad przy szkole, uporządkowano boisko do piłki ręcznej, ułożono przy szkole płytki chodnikowe, obsadzono teren szkolny drzewami i krzewami, przeprowadzono masową zbiórkę makulatury.

Szkoła w Kuflewie dzięki staraniom kierownictwa, nauczycieli, uczniów, rodziców z roku na rok piękniała, stawała się ośrodkiem życia społecznego i kulturalnego. Uczniowie brali udział w różnorodnych konkursach i zawodach sportowych, nawet na szczeblu powiatu, co dodawało szkole splendoru.

Tu także były organizowane konferencje nauczycieli, zjazdy, seminaria, zgodnie z wytycznymi ówczesnych władz.

Od września 1966 w szkole kształciło się 264 uczniów w 8 oddziałach. Nauczali i wychowywali w tym okresie: Anna Zielińska z d. Noworyta, Irena Sekular, Janina Dziugieł, Wanda Ositek, Stanisława Serwatka z d. Zawiska, Alicja Gagaska, Kazimiera Piotrak, kierownik szkoły Jan Ositek. Prowadzili oni także wśród mieszkańców okolicznych wsi systematyczną zbiórkę pieniędzy na budowę szkół i internatów. Od 1965 r. zebrali sumę 52810 złotych.

Nauczyciele zachęcali młodzież do uczestnictwa w szeroko pojętej kulturze. Organizowali wyjazdy do stolicy, np. do Teatru Narodowego na „Zemstę” Aleksandra Fredry.

Za świetne wyniki nauczania w roku szkolnym 1967/68 8-klasowa szkoła podstawowa otrzymała w nagrodę projektor filmowy. Biblioteka szkolna powiększyła swój księgozbiór o 230 woluminów. Nauczyciele urządzali klasopracownie z poszczególnych przedmiotów. Rada pedagogiczna systematycznie prowadziła swoje zawodowe szkolenia i pedagogizację rodziców na zebraniach okresowych.

W kolejnym roku odeszła z pracy A. Gagaska i A. Zielińska, natomiast przybyła M. Podrucka i B. Kaczmarek. Praca dydaktyczno-wychowawcza prowadzona była pod kątem 25-lecia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. W ramach wychowania obywatelskiego dzieci i młodzieży szkoła urządziła wystawę obrazującą dorobek tego okresu w gminie Kuflew.

W roku szkolnym 1969/70 naukę pobierało 289 uczniów. Po raz kolejny nastąpiły zmiany kadrowe rady pedagogicznej. Odeszła B. Kaczmarek, a przybyła M. Sulej.

Młodzież była poddawana ciągłej indoktrynacji politycznej. Szczególną okazją była 100 rocznica urodzin Lenina.

Jak czytamy w kronice szkoły, w kolejnym roku, po 18 latach wytężonej pracy odeszła ze szkoły w Kuflewie Irena Sekular. Starsze grono stawało się coraz szczuplejsze, ale przybywali młodzi. W wir pracy rzuciła się nowa koleżanka Krystyna Chłopek.

W latach 1969-1971 szkoła przeżywała renesans wycieczek. Młodzież wyjeżdżała do Warszawy na spektakle teatralne, zwiedzała nie tylko stolicę wraz z jej najpiękniejszymi miejscami, ale udawała się także w inne rejony kraju. Uczniowie podziwiali między innymi piękno i uroki Białowięży, odwiedzili rezerwat i muzeum. W czerwcu 1971 r. 50-osobowa grupa zwiedziła Kraków-Oświęcim-Wieliczkę.

Wyjazdy są zawsze kosztownym przedsięwzięciem,

dlatego nauczyciele i uczniowie szukali sposobów na znalezienie potrzebnych funduszy. W marcu 1971 r. polonistka Bożena Kubiszer, później Konca, na szkolnej scenie w Kuflewie wskrzesiła szlachecką przeszłość, wystawiając „Zemstę” A. Fredry. Dochód z przedstawienia przeznaczono na wycieczkę w góry.

W szkole działało wiele kółek zainteresowań, drużyna harcerska, zespoły artystyczne. Uczniowie brali czynny udział w życiu szkoły i środowiska. Rozgłos oraz zainteresowanie zdobył zespół akordeonistów „Konisie” prowadzony przez Franciszka Sulewskiego. Święto Pieśni (Zielone Świątki) w Waliskach w maju 1971 r. uświetnił występ chóru i akordeonistów pod opieką Stanisławy Serwatki (mojej mamy).

1 Szkolny zespół „Konisie” (źródło: Kronika szkoły w Kuflewie)

W tym samym roku po 20 latach pracy odeszli z Kuflewa państwo Ositkowie - nauczyciele, którzy w szczególny sposób zapisali się w pamięci wychowanków. Moja mama powtarza, że pani Wanda była zawsze dla niej ideałem nauczyciela i wychowawcy.

Nastąpiły zmiany na stanowisku kierownika szkoły. Na rok został powołany Stanisław Łukasiewicz, potem Bożena Konca, następnie od 1972 do 1974 r. Zygmunt Grzechnik, ponownie Bożena Konca, później Honorata Grzechnik do 1980 r., z kolei Andrzej Dziugiel od 1981 do końca 1983 r. i znów Bożena Konca do czerwca 1984. Od 1 września 1984 roku powierzono to stanowisko pani Celinie Cegiełce, a od 2004 r. do likwidacji szkoły w 2013 roku – p. Annie Stelmaszczyk.

Czas szczególnego rozwoju szkoły to lata 70-te i 80-te ubiegłego wieku. W 1972 r. powstał ogródek jordanowski. Od 1973 roku czyniono starania o założenie wodociągu i kanalizacji. Szczególnie zabiegał o to Z. Grzechnik. Rodzice również włączyli się w działalność na rzecz szkoły i dobrowolnie się opodatkowali. Urządzili kilka dochodowych zabaw w Podcierniu i Małej Wsi, aby zebrać na ten cel jak najwięcej funduszy.

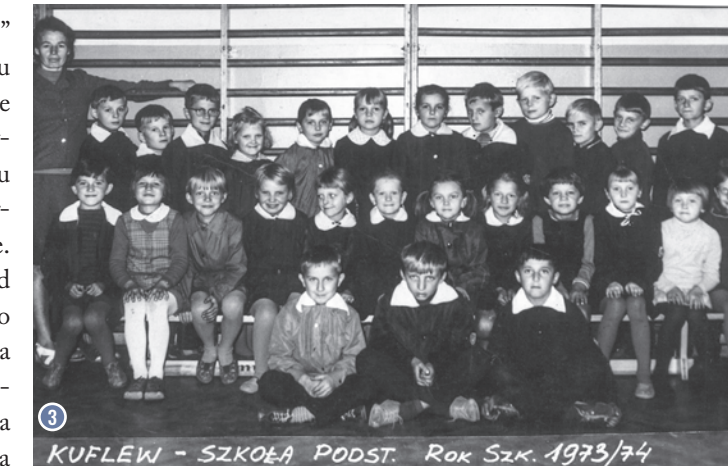
16 listopada 1974 r. przekazano do użytku budynek gospodarczy. Budowa trwała 2 lata. Duży wkład wniosło miejscowe społeczeństwo, nie szczędząc wysiłku przy budowie fundamentów, częściowym dostarczaniu piasku, żwiru, wznoszeniu ścian, dachu itp. Wkład społeczny oceniono na 75 tysięcy złotych. Budowę prowadził Franciszek Wąsowski. W budynku wydzielono pracownię zajęć praktyczno-technicznych, garaż oraz dwa pomieszczenia na sprzęt gospodarczy. Obecnie w tym budynku mieści się „Małe

Przedszkole” w Podcierniu prowadzone przez Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Podciernie i Okolice. Począwszy od roku szkolnego 1974/75 nauka w szkole podstawowej trwała do 5 czerwca z przerwą w październiku na kilkudniowe wykopki i prace społeczne, ale nowy rok szkolny rozpoczął się już 20 sierpnia. Stary porządek wrócił dopiero w połowie lat osiemdziesiątych.

1 września 1979 r. w szkole odbyła się uroczystość nadania wsi Kuflew Krzyża Partyzanckiego i odsłonięcie pamiątkowej tablicy.

Na początku lat osiemdziesiątych czyniono także starania o wybudowanie w Kuflewie domu nauczyciela, jednak nie spotkały się one z aprobatą władz.

Placówka tętniła życiem. Kalendarz imprez szkolnych przewidywał uroczystości z okazji DEN, Dnia Kobiet, świąt państwowych, rozpoczęcia i zakończenia roku szkolnego, szczególnych jubileuszy itp. Corocznie organizowano zabawy choinkowe, wieczory andrzejkowe, zabawy karnawałowe i inne. Wspomagano rozwój wychowanków poprzez zajęcia pozalekcyjne, różnorodne kółka zainteresowań,

2 Grono pedagogiczne w 1972 r. (źródło: Kronika szkoły w Kuflewie)

3 Uczniowie ze szkoły w roku szkolnym 1972/73 (źródło: Kronika szkoły w Kuflewie)

1 Uroczystość nadania wsi Kuflew Krzyża Partyzanckiego (źródło: Kronika szkoły w Kuflewie)

2 Pamiątkowa tablica (źródło: Kronika szkoły w Kuflewie)

przygotowanie do konkursów przedmiotowych i innych. Szczególną popularnością cieszył się chór szkolny prowadzony przez Celinę Cegiełkę i Andrzeja Dziugła. Młodzież uczestniczyła w różnorodnych konkursach i przeglądach artystycznych na szczeblu gminnym oraz powiatowym, a także w imprezach artystycznych w swoim środowisku. Chór i zespoły muzyczne prezentowali swoje umiejętności podczas Święta Ludowego organizowanego w gminie. Najwięksi zapaleni muzycy szlifowali swoje umiejętności w kółku mandolinistów i cymbalistów. Urządzano różnorodne rozgrywki i zawody sportowe. Królowała lekkoatletyka i gry zespołowe, szczególnie piłka ręczna. Kwitło życie kulturalne. Młodzież szkolna oglądała sztuki teatralne, słuchała koncertów muzycznych, uczestniczyła w spotka-

niach autorskich z popularnymi pisarzami lub aktorami. Organizowano zabawy i wieczorki taneczne. W każdym roku uczniowie poznawali najpiękniejsze zakątki naszego kraju - od morza do Tatr. Można powiedzieć, że wycieczki stały się tradycją szkoły.

Nauczyciele i uczniowie organizowali zbiórki na rzecz pogorzalców z okolicy, powodzian i głodujących z Afryki. Dbano o pogłębianie świadomości dzieci dotyczącej bezpieczeństwa pożarowego i właściwych zachowań na drodze i nad wodą.

W 2004 r. organem prowadzącym szkoły w Kuflewie została gmina Cegłów. Zmieniono nazwę placówki na Publiczna Szkoła Podstawowa w Podcierniu. Do sześcioklasowej szkoły podstawowej uczęszczało coraz mniej dzieci. W roku szkolnym 2011/2012 w całej szkole było 59 uczniów w klasach I-VI.

Decyzją Rady Gminy w Cegłowie z dniem **1 września 2013 r.** szkoła zakończyła swoją działalność.

Obecnie w dawnym budynku szkoły mieści się Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii.

3 Budynek dawnej szkoły w Kuflewie/Podcierniu (fot. UMiG Mrozy)

W prawie 70-letniej historii Szkoły Podstawowej w Kuflewie przewinęło się wielu wspaniałych nauczycieli. Pozostaną oni na długo w pamięci pokoleń (pogrubioną czcionką zostali oznaczeni kierownicy szkoły):

1. Anna Antosiewicz	7. Regina Domańska
2. Teresa Bieniek	8. Andrzej Dziugiel
3. Wiesława Bodzyńska	9. Janina Dziugiel
4. Agnieszka Cegiełka	10. Mirosława Dziugiel
5. Maria Cegiełka	11. Barbara Gańko
6. Celina Cegiełka	12. Jolanta Grasiak

13. **Honorata Grzechnik**
14. **Zygmunt Grzechnik**
15. Hanna Jaworska
16. Jolanta Jurczak
17. Sławomir Jurczak
18. Agnieszka Juszcak
19. Kazimiera Kaczorek
20. Małgorzata Karpińska
21. **Józef Karpiński**
22. **Marian Kielak**
23. **Bożena Konca**
24. Jadwiga Kopeć
25. Ewelina Kotuniak
26. Ignacy Kotuniak
27. **Stanisław Kowalczyk**
28. Zenobia Kozłowska- Kisling
29. Krzysztof Kulik
30. Bożena Kur
31. Grażyna Markowska
32. Hanna Miller –Wąsowska
33. Teresa Nowak
34. **Jan Ositek**
35. Wanda Ositek
36. Marian Pełka
37. Kazimiera Piotrak
38. Zenobia Piwowarczyk
39. Maria Podrucka
40. Zenobia Rudzka
41. Irena Sekular
42. Marzena Serwatka
43. Stanisława Serwatka
44. Jarosław Sieciarz
45. Małgorzata Sikorska
46. **Anna Stelmaszczyk**
47. Maria Stelmaszczyk
48. A. Szostak
49. Małgorzata Trojanowska
50. Leszek Wołkiewicz
51. Mariola Żylak

Rozdział VII

GMINA KUFLEW

Kamila Juszkiewicz, Leszek Zugaj

1

Samorząd na ziemiach polskich istniał praktycznie od początku państwa. Pierwsze próby określenia zasad jego funkcjonowania przyniosło prawo niemieckie, w oparciu o które lokowano w średniowieczu miasta. Z języka niemieckiego wywodzą się podstawowe terminy stosowane w samorządzie, jak chociażby słowo „wójt” – z niemieckiego „Vogt” – oznaczające urzędnika stojącego na czele miasta, czy słowo „sołtys” – z niemieckiego „Schuldhaiß, Scholtis, Schulte, Schulz” – w średniowieczu oznaczające zwierzchnika wsi lokowanej na prawie niemieckim, którego mianował feudalny pan.

Powstanie gminy

Współczesne wzorce samorządu sięgają czasów napoleońskich, czyli Księstwa Warszawskiego (1807-1815). Zostały wprowadzone Konstytucją z 22 lipca 1807 r. i aktami wykonawczymi do niej, między innymi dekretem z 23 lutego 1809 r. o gminach miejskich i wiejskich. Administracja miejska została powierzona burmistrzowi mianowanemu przez władcę. Burmistrzowi w urzędowaniu pomagali ławnicy pełniący funkcje bezpłatnie. Organem samorządowym była rada miejska, której członków mianował prefekt (naczelnik departamentu, czyli województwa) z listy kandydatów przedstawionych przez zebranie posiadaczy miejskich¹. W tym samym okresie powołano również gminy wiejskie na czele z wójtami. Wójtami (urzędnikami państwowymi) z mocy prawa stawali się właściciele ziemscy albo wyznaczeni przez nich zarządcy. Wówczas tereny ziemi kuflewskiej należały do departamentu siedleckiego, powiatu siennickiego.

Po kongresie wiedeńskim w 1815 r., przypieczętowującym klęskę Napoleona, zostało utworzone Królestwo Polskie pod panowaniem króla, czyli cesarza rosyjskiego. Konstytucja Królestwa Polskiego przywróciła tradycyjny podział kraju na województwa, których wy-

¹ Artur Korobowicz, Wojciech Witkowski, *Historia ustroju i prawa polskiego*, 5 wydanie, Warszawa 2012, s. 117.

2

W Imieniu Najjaśniejszego
 A L E X A N D R A II-go,
 CESARZA I SAMOWŁADCY WSZECH ROSSYJ, KRÓLA POLSKIEGO,
 WIELKIEGO KSIĘCIA FINLANDZKIEGO,
 etc., etc., etc.,
 Komitet Urządzający w Królestwie Polskiem.

Na zasadzie uwagi do art. 2-go NAJWYŻEJ zatwierdzonej dnia 19 (31) Grudnia 1866 r. Ustawy o Zarządzie Gubernijalnym i Powiatowym w Królestwie Polskiem, Komitet Urządzający, na przedstawienie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych, postanowił i stanowi:

Art. 1. Powiaty wyszczególnione w dołączonym do art. 2-go pomienionej Ustawy Rozpisie podziału gubernij na powiaty, składają się z miast i gmin niżej wymienionych:

I. Gubernia Warszawska.

1. Powiat Warszawski.

Miasta: Warszawa, Nowy-dwór, Piaseczno, Okuniew.

Gminy wiejskie: Czastków, Góra, Wieliszew, Nieporęt, Jabłonna, Zaborów, Młociny, Ożarów, Blizne, Powązki, Brudno, Pruszków, Czyste, Mokotów, Wawer albo Miłosna, Zagość, Willanów, Jeziorna, Nowa Iwiczna, Falenty, Okuniew.

2. Powiat Radymiski.

Miasta: Radymin, Jadów.

Gminy wiejskie: Małopole, Pogorzelec, Radymin, Kłębów, Zabrodzie, Jadów, Słupno, Ręczaje, Międzyzles, Cygów, Rudzienko, Miencin Strachówka, Pniewnik.

3. Powiat Minski.

Miasta: Minsk, Karczew, Siennica, Latowicz, Kałuszyn, Koźbiel, Ceglów, Stanisławów.

Gminy wiejskie: Kałuszyn, Chruścice, Łaziska, Jakubów, Minsk, Ładziń, Dembe-wielkie, Barcząca, Mienia, Siennica, Ruda, Duchnow, Glinianka, Otwock, Stara-wieś, Rudno, Wielgolas, Dembe-małe, Iwowe, Kuflew, Łukowiec, Wiązowna.

¹ Urząd Gminy Kuflew, lata 30-te XX w. (źródło: UMIG Mrozy)

² Akt powołania gminy Kuflew

dzielono 8. Każde województwo zostało podzielone na obwody w liczbie od 4 do 7 (w zależności od wielkości)². Nasze ziemie weszły w skład obwodu stanisławowskiego z siedzibą w Mińsku Mazowieckim. Administrację wiejską bez zmian sprawował wójt, który swój urząd pełnił najczęściej w stosunku do wsi należących do tego samego właściciela. Pomocnikami wójta byli sołtysi powoływani w każdej wsi. W dobrach Kuflew stanowisko wójta należało do właścicieli ziemskich bądź dzierżawców majątku.

W 1859 r. rozpoczęto proces komasacji gmin w większe jednostki. W 1861 r. wszystkich gmin w Królestwie Polskim było 3446, ustanowionych na 22 613 wsiach. W 1864 r. doszło do kolejnej zmiany i zwiększenia powierzchni gmin. Wraz z reformą uwłaszczeniową został wydany w dniu 2 marca 1864 ukaz o urządzeniu gmin wiejskich, który wprowadził samorządowy ustrój gmin wiejskich, niezależny od właścicieli ziemskich, ale i tak z mocno ograniczoną suwerennością. Została powołana gmina wiejska zbiorowa, którą tworzyły gromady (wsie), w liczbie nawet kilkunastu, obszary dworskie (folwarki i dwory właścicieli ziemskich), a po pozbawieniu praw miejskich licznych miasteczek także osady. Władzę w gminie sprawował wójt oraz ławnicy. W gromadach zaś najważniejszą rolę odgrywał sołtys³. Często faktyczną władzę sprawował nie wójt czy sołtys a pisarz gminny posiadający jako jedyny znajomość prawa i umiejętność czytania i pisania. Znamienne jest to, że w tamtym czasie na naszym terenie jedynie

² Tamże, s. 147-148.

³ Wojciech Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1889*, Warszawa 2007 r., s. 154-155.

sołtys Woli Rafałowskiej potrafił się podpisać.

W 1866 roku władze carskie postanowiły zreorganizować podział na powiaty i gubernie⁴. Wszystkie powyższe zmiany spowodowały wielki chaos administracyjny na terenach wiejskich Królestwa Polskiego. W celu uporządkowania sytuacji 17 stycznia 1867 roku rząd Królestwa Polskiego wydał rozporządzenie o podziale administracyjnym kraju⁵. Szczegóło-

⁴ Powołano nowe gubernie i nowe powiaty, które w większości funkcjonowały do 1975 roku.

⁵ Dziennik Praw Królestwa Polskiego, 1866 r., s. 279 i następne.

wo ustalono podział na gubernie, następnie na powiaty, miasta i gminy. Był to pierwszy tego typu jednolity akt wydany przez centralne władze Królestwa Polskiego porządkujący kwestie ustroju administracji lokalnej. Wymienione w akcie gminy (ośrodki gminne) w większości stanowiły już wcześniej siedziby gmin wiejskich, jednak dopiero od 1867 roku były to samorządy gminne w granicach, które przetrwały do 1954 roku⁶. Dokument ten traktowany jest jako akt powołania gmin, w tym gminy Kuflew.

Z uwagi na to, że nie było budynków urzędów gmin, jak to ma miejsce obecnie, siedziba gminy była tam, gdzie mieszkał

jej wójt. Siedzibą gminy Kuflew została Wola Rafałowska, nazywana również Budami. Tak też została oznaczona na rosyjskiej mapie z początku XX w. („Буды”). Z pewnością nie przez przypadek wójtem został mieszkaniec Woli Rafałowskiej. Była to miejscowość, w której jako pierwszej w dobrach Kuflew obowiązywał czynsz zamiast pańszczyzny. Jej mieszkańcy byli ludźmi przybyłymi z zewnątrz, lepiej sytuowanymi i wykształconymi, bardziej przedsiębiorczymi w stosunku do mieszkańców pozostałych

⁶ W latach 1867-1954 zdarzały się zmiany, jednak zasadniczy podział przetrwał niemal 100 lat.

¹ Fragment rosyjskiej mapy z początku XX wieku

² Fragment administracyjnej mapy z początku XX wieku

kuflewskich wsi, typowo pańszczyźnianych.

Gmina Kuflew wchodziła w skład guberni warszawskiej, powiatu mińskiego. W 1868 r. zmieniono nazwę powiatu mińskiego na nowomiński.

Panowanie rosyjskie zakończyło się wraz z wybuchem I wojny światowej. Po 1915 r. nasze ziemie znalazły się pod okupacją niemiecką, wchodząc w skład Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego. Wkrótce okupanci przywrócili dawny podział terytorialny na przedwojenne powiaty i gminy, zmieniając ich wielkość i nazewnictwo. Właśnie w tym czasie (1916 r.) powiat Nowo-Mińsk otrzymał nazwę powiatu Mińsk Mazowiecki.

Lata 1918 – 1939

Rok 1918 przyniósł Polsce niepodległość, chociaż granice i terytorium kraju kształtowały się jeszcze ostatecznie do roku 1922. Ustrój samorządu lokalnego ustanowiony w 1864 roku został utrzymany. Jedyną większą zmianą było ustanowienie rad gmin i większa demokratyzacja praw wyborczych¹. Pozostał nadal stary podział na powiaty i gminy. Powołano jedną nową strukturę – województwa w miejsce dawnych rosyjskich guberni. W sierpniu 1919 roku powołano województwo warszawskie wraz z powiatem mińskim, do którego należała gmina Kuflew².

¹ Dekret z 27 listopada 1918 roku o utworzeniu rad gminnych na obszarze byłego Królestwa Polskiego.

² Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1919, nr 65, poz. 395.

Początkowo granice gminy były zgodne ze stanem z 1866 r. Na przestrzeni lat uległy jednak następującym zmianom³:

- Rozporządzenie MSW z 17 lutego 1923 r.: z gminy Kuflew została odłączona wieś Kołacz, którą przyłączona do nowo utworzonej gminy Jeruzal;
- Rozporządzenie MSW z 15 stycznia 1929 r.: z gminy Kuflew zostały wyłączone miejscowości Kazimierzów oraz Ryczołek, które zostały przyłączone do gminy Chróściec (Chrościce);
- Rozporządzenie MSW z 28 kwietnia 1939 r.: z gminy Kuflew zostały wyłączone gromady Patok i Wola Stanisławowska, gromada Patok została włączona do gminy Chróścice (Chrościce), a gromada Wola Stanisławowska do gminy Jeruzal;
- Rozporządzenie PRM z 10 września 1953 r.: do gminy Kuflew została przyłączona gromada Kruki, która została odłączona z gminy Chrościce;
- Uchwała Wojewódzkiej Rady Narodowej z 5 października 1954 r. w sprawie podziału na nowe gromady powiatu mińskiego: do gromady Grodzisk w dotychczasowej gminie Kuflew została włączona wieś Choszcze, która wcześniej należała do gminy Sinołęka.

Na obszarze „byłego Królestwa Polskiego” utrzymano w mocy przepisy prawa o samorządzie gminnym z marca 1864 roku. Zmodyfikowano je dekretem Naczelnika Państwa z 27 listopada 1918 roku. De-

³ Na podstawie rozporządzeń opublikowanych w Dzienniku Ustaw.

kret miał za zadanie regulować sprawy samorządu gminnego do chwili wejścia w życie nowych ustaw i funkcjonować tymczasowo. W praktyce obowiązywał do 1934 roku. Według dekretu gmina, tak jak poprzednio, pozostała formą samorządu zbiorowego, w jej skład wchodziły gromady wiejskie – gromady. Nadal główną instytucją gminy pozostało zebranie gminne, jednak odtąd mogli w nim uczestniczyć wszyscy pełnoletni obywatele gminy (w tym także kobiety) bez względu na stan majątkowy.

Zebrania winny się odbywać raz na kwartał, w praktyce działo się to w miarę potrzeby, najczęściej raz w roku dla uchwalenia budżetu. Zebranie zajmowało się sprawami majątku gminy, zatwierdzało budżet, zajmowało się sprawami dróg i mostów, zasadami prowadzenia handlu, ochroną zdrowia, opieką nad ubogimi⁴. Co roku zebranie gminne uchwalało budżet. Koszty działalności gminy pokrywano we własnym zakresie.

Zupełnie nowym organem była rada gminy wybierana przez zebranie gminne na okres 3 lat. Składała się z 12 członków oraz 6 zastępców (w razie śmierci lub wygaśnięcia mandatu do rady wchodził automatycznie zastępca z największą liczbą głosów). Rada przygotowywała wnioski i budżet, zarządzała majątkiem i funduszami gminnymi, kontrolowała urzędników gminnych i wójta. Rada zbierała się przynajmniej raz w miesiącu lub częściej na żądanie co najmniej 5 członków. Uchwały podejmowano większością głosów. Raz w roku rada gminy przedstawiała wy-

⁴ Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1919, nr 18, poz. 48.

niki swojej działalności na forum zebrania gminnego. Wybory do rad gminnych zarządzał starosta. W razie słabej działalności rad gminnych wojewoda miał prawo ją rozwiązać i zarządzić nowe wybory. Wybory do rad gmin w tym okresie przeprowadzono na przełomie 1918 i 1919 roku, kolejne dopiero w 1927 roku, bowiem kadencje rad przedłużano kilkakrotnie.

Na czele rady gminy stał wójt wybierany przez zebranie gminne⁵. Wójtowie i sołtysi byli jednocześnie funkcjonariuszami państwowymi i przedstawicielami władzy samorządowej. Zarządzenia dotyczące wyborów wójta, radnych i sołtysów wydawał starosta powiatowy. To on zatwierdzał (bądź nie) wójtów i sołtysów i to przed nim składali oni przysięgę służbową.

Wójt reprezentował gminę na zewnątrz. Zawierał umowy w jej imieniu. Dokumenty musiały mieć jego podpis i dodatkowo dwóch radnych. Wójt wypełniał zadania narzucone przez władze zwierzchnie. Wójt miał do pomocy aparat urzędniczy – urząd gminy, który składał się z kilku urzędników: sekretarza (zwanego też pisarzem gminnym), jego pomocników (było ich zazwyczaj dwóch) oraz woźnego⁶.

Pisarza gminnego (sekretarza) zatrudniano w porozumieniu ze starostwem. To właśnie on ponosił prawie cały ciężar pracy biurowej w gminie. Przez jego ręce przechodził praktycznie każdy dokument.

⁵ Nie znano stanowiska przewodniczącego rady gminy, radzie przewodził wójt. Przewodniczących powoływano dopiero w czasach PRL-u.

⁶ Woźny zajmował się obsługą urzędu, palił w piecu, sprzątał, przynosił listy. Mieszkał często w urzędzie, tam też zazwyczaj mieszkał pisarz gminy.

9. Powiat Mińsk Mazowiecki.		1																	8. Gmina Kuflew.	
M i a s t a, G m i n y, M i e j s c o w o ś c i	Charakter miejscowości	Budynki		Ludność obecna w dniu 30 września 1921 r. (bez objętej spisem wojskowym)													Podano narodowość			
		z przetrz. mieszkalne	inne zamieszkałe	Ogółem	Mężczyzn	Kobiet	W tej liczbie było wyznania							polską	niemiecką	żydowską	inną	nieznaną		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18			
8. Gm. Kuflew																				
1. Barania Ruda	leśn.	2	—	11	5	6	11	—	—	—	—	—	—	11	—	—	—	—		
2. Bernatowizna	os. ml.	—	1	6	4	2	6	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—		
3. Dąbrowa	wieś	26	—	144	68	76	144	—	—	—	—	—	144	—	—	—	—	—		
4. Dębkwizna ¹⁾	os. ml.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
5. Gójsz	folw.	4	—	69	29	40	69	—	—	—	—	—	69	—	—	—	—	—		
6. Gójsz	os. ml.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
7. Gójsz	wieś	13	—	89	38	51	89	—	—	—	—	—	89	—	—	—	—	—		
8. Grodzisk	os. ml.	—	1	8	3	5	8	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—		
9. Grodzisk	wieś	82	—	515	255	260	496	3	—	16	—	—	496	—	16	3	—	—		
10. Guzów	wieś	91	—	483	239	244	476	—	—	7	—	—	476	—	7	—	—	—		
11. Guzów Nowy	kol.	6	—	33	14	19	33	—	—	—	—	—	33	—	—	—	—	—		
12. Huta Kuflewska	folw.	4	—	72	34	38	72	—	—	—	—	—	72	—	—	—	—	—		
13. Huta Kuflewska	wieś	8	—	36	21	15	31	—	5	—	—	—	36	—	—	—	—	—		
14. Jeziorok	folw.	4	—	23	8	15	23	—	—	—	—	—	23	—	—	—	—	—		
15. Kałuska Wola	wieś	70	—	604	273	331	291	29	55	229	—	—	341	29	229	5	—	—		
16. Kałuszyn	folw.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
17. Kałuszyn	kol.	101	2	983	470	513	752	—	14	217	—	—	768	—	213	2	—	—		
18. Kazimierzów	kol.	10	—	82	38	44	72	3	1	6	—	—	73	—	6	3	—	—		
19. Kołacz	wieś	20	—	109	52	57	109	—	—	—	—	—	109	—	—	—	—	—		
20. Kozłowizna	os. ml.	—	1	7	2	6	7	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—		
21. Kuflew	folw.	11	—	116	51	65	116	—	—	—	—	—	116	—	—	—	—	—		
22. Kuflew-Podczernie	wieś	73	2	422	199	223	405	—	13	4	—	—	422	—	—	—	—	—		
23. Kuflew-Podskwarne	wieś	48	—	251	127	124	241	—	1	9	—	—	250	—	—	—	—	—		
24. Kuflew Poduchowny	wieś	13	—	71	28	43	47	—	—	24	—	—	71	—	—	—	—	—		
25. Kuźnia ²⁾	os. ml.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
26. Leśniczówka Mrozy	leśn.	2	—	21	7	14	19	—	2	—	—	—	19	—	—	2	—	—		
27. Lwówek	folw.	4	—	78	38	40	74	—	4	—	—	—	78	—	—	—	—	—		
28. Lubomin Duży	wieś	20	—	87	44	43	86	—	1	—	—	—	87	—	—	—	—	—		
29. Lubomin Mały	wieś	11	—	59	30	29	55	—	4	—	—	—	59	—	—	—	—	—		
30. Mała Wieś	wieś	97	—	479	249	230	459	—	—	20	—	—	474	—	5	—	—	—		
31. Mrozy	os. ml.	—	1	8	3	5	6	—	2	—	—	—	6	—	—	2	—	—		
32. Mrozy	st. kol.	4	—	37	15	22	35	1	1	—	—	—	37	—	—	—	—	—		
33. Mrozy	wieś	54	—	580	266	314	232	40	2	306	—	—	320	31	227	2	—	—		
34. Narty ³⁾	wieś	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
35. Natalia	kol.	4	—	22	13	9	22	—	—	—	—	—	22	—	—	—	—	—		
36. Nivinów ⁴⁾	kol.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
37. Patok	wieś	20	—	122	59	63	119	—	3	—	—	—	122	—	—	—	—	—		
38. Porzeźmnia	wieś	8	—	44	20	24	44	—	—	—	—	—	44	—	—	—	—	—		
39. Rudka	wieś	32	—	222	110	112	216	—	6	—	—	—	222	—	—	—	—	—		
40. Rudka-Sanatorjum	uzdr.	4	—	99	33	66	99	6	—	3	—	—	97	—	1	1	—	—		
41. Ryczolek	kol.	23	—	181	76	105	177	—	4	—	—	—	180	—	—	—	—	—		
42. Siemianowizna	wieś	12	—	71	26	45	65	—	6	—	—	—	71	—	—	—	—	—		
43. Skruca	folw.	2	—	9	6	3	9	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—	—		
44. Skruca	wieś	30	—	185	89	96	185	—	—	—	—	—	185	—	—	—	—	—		
45. Skrzeki	folw.	6	—	63	24	39	52	—	—	11	—	—	52	—	11	—	—	—		
46. Sokolnik	wieś	85	—	424	203	221	410	—	6	8	—	—	416	—	8	—	—	—		
47. Topór ⁵⁾	wieś	70	—	429	208	221	408	—	—	21	—	—	429	—	—	—	—	—		
48. Trojanów ¹⁾	osada	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
49. Trojanów	wieś	53	—	280	142	138	269	—	9	2	—	—	280	—	—	—	—	—		
50. Wieża	leśn.	1	—	5	2	3	5	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—		
51. Wola-Paprotnia	wieś	25	—	179	86	93	168	8	3	—	—	—	168	8	—	—	—	—		
52. Wola Rafałowska	wieś	64 ⁶⁾	—	392	153	239	372	—	20	—	—	—	391	—	—	—	—	—		
53. Wola Stanisławowska	wieś	19	—	91	40	51	91	—	—	—	—	—	91	—	—	—	—	—		
54. Wymysle ⁶⁾	folw.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
55. Wymysle	os. ml.	—	1	7	3	4	7	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—		
56. Zawoda	wieś	77	—	589	300	289	515	—	29	45	—	—	588	—	—	—	—	—		
57. Zbrożki ⁴⁾	osada	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		

Sekretarz musiał mieć odpowiednie wykształcenie – najczęściej średnie. Podobnie jak w poprzednim okresie często to on faktycznie zarządzał gminą.

Poszczególne wsie tworzyły tak zwane gromady wiejskie, czyli wspólnoty samorządowe mieszkańców jednej wsi. Organem gromady były zebrania wiejskie oraz sołtys. Zebrania wiejskie decydowały samodzielnie w sprawach wspólnot gruntowych, ustalały podatki, podejmowały decyzje w sprawach remontów dróg, zajmowały się działalnością opiekuńczą. Zebranie wiejskie wybierało sołtysa na 3-letnią kadencję. Równocześnie wybierano podsołtysa – zastępcę sołtysa.

Sytuację ludnościową gminy Kuflew po odzyskaniu przez Polskę niepodległości najlepiej obrazują wyniki spisu powszechnego według stanu na dzień 30 września 1921 r. Zgodnie ze spisem gmina Kuflew liczyła ogółem 8897 osób, z tego narodowości polskiej było 8079 osób, żydowskiej 723 osoby, niemieckiej 68 osób, innej 27 osób. Żydzi mieszkali przede wszystkim w Mrozach i Woli Kałuskiej. Wszystkich budynków mieszkalnych było 1313, co oznacza, że na jeden budynek mieszkalny przypadało średnio około 7 osób.

Pierwszym niepodległościowym wójtem gminy Kuflew został w 1919 r. Władysław Gontarski. Nie miał łatwego zadania. Rok

1919 był trudny pod każdym względem, również w zakresie funkcjonowania gminy. Jeżeli ktoś myśli, że Polacy na fali euforii z powodu odzyskania niepodległości wspólnie i w zgodzie przystąpili do budowania swojego kraju, to jest w dużym błędzie. Podziały wśród ludzi były ogromne, bieda doskwierała a na domiar złego epidemia tyfusu zbierała śmiertelne żniwo. Z wielką podejrzliwością, a wręcz złośliwością patrzono na każdego, komu działo się choć trochę lepiej. Bez skrupułów formułowano względem takiej osoby fałszywe oskarżenia. Władysław Gontarski doświadczył tego na własnej skórze. Pierwszy raz w 1919 r., gdy jako wójt zajmował się zakupem budynku na szkołę w Mrozach. W tej sprawie zostało zlecone przez powiatowego inspektora szkolnego śledztwo, ponieważ ktoś miał donieść, iż wójt, który sam czynił starania o kupno budynku na 5-klasową szkołę w Mrozach, prowadzi potajemne rozmowy z innymi nabywcami, a nawet, że przyjmuje od nich pieniądze, aby do transakcji nie doszło. Rada Gminy mocno broniła swojego wójta, że takie rzeczy nie mogły mieć miejsca, gdyż do transakcji doszło, a nawet w jej wyniku powstały oszczędności, które przeznaczono na budowę budynku szkolnego w Trojanowie⁷ (skąd inąd później przeniesionego do Topora). Jak wynika z zachowanych akt, Władysław Gontarski jeszcze nie raz był oskarżany o „wrogię usposobienie do pracy państwowo-twórczej i bojkotowanie pracy organizacyjno-społecznej”. Oskarżenia formułowali jego polityczni przeciwnicy, a jego zwolennicy podejmowali uchwały w obronie. Władysław Gontarski za pierwszym razem pełnił funkcję wójta krótko,

⁷ APO, zespół Akta Gminy Kuflew, sygn. 56, s. 56-58.

1 Spis powszechny 1921 (źródło: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, nakładem GUS, województwo warszawskie, powiat miński, Warszawa 1925)

2 Wójt Władysław Gontarski (źródło: Archiwum rodzinne Ewy Trojanowskiej)

gdyż zachorował na tyfus i 15 lipca 1920 r. zmuszony był zdać urząd⁸. Powrócił na stanowisko w 1928 r.

Sekretarzem gminy po I wojnie światowej został Władysław Knyzio i pełnił tę funkcję do 1928 r.

⁸ Władysław Gontarski, *Życiorys*, archiwum rodzinne Ewy Trojanowskiej. Z życiorysu dowiadujemy się, że Władysław Gontarski, syn Ludwika i Małgorzaty, urodził się 13 sierpnia 1878 r. w Woli Rafałowskiej. Ukończył 3-oddziałową rosyjską szkołę powszechną w Kuflewie. W latach 1916-1919 był członkiem Rady Gminnej gminy Kuflew, w latach 1919-1920 oraz 1928-1934 wójtem gminy Kuflew, w latach 1923-1928 ławnikiem Sądu Pokoju w Mińsku Mazowieckim, członkiem Koła L.O.P.P., Stowarzyszenia Spożywców w Mrozach oraz Kółka Rolniczego w Woli Rafałowskiej.

Sekretarzem gminy jest p. Władysław Knyzio — ur. w Warce, gdzie też kończył szkołę. Po skończonych naukach od razu poświęca się pracy samorządowej w gminach pow. grójeckiego. Przez 3 lata pracuje w sądzie pokoju, a następnie 3 lata jest buchalterem w majątku i tu go zastaje wojna światowa, po powrocie z której obejmuje stanowisko sekretarza gminy Kuflew, a 1-go sierpnia 1928 r. przechodzi na takie same stanowisko do gminy Jeruzal

30 czerwca 1928 r. sekretarzem gminy Kuflew został sekretarz z Jeruzala – Aleksander Laskowski, który pozostał na stanowisku także w trakcie II wojny światowej. Władysław Knyzio 1 sierpnia 1928 r. został zaś sekretarzem gminy Jeruzal.

Z analizy spraw, jakimi zajmowały się gminne władze w latach 20-tych XX wieku, wynika, że najważniejsze było szkolnictwo. Potrzeby w tym zakresie były tak duże jak duży był analfabetyzm w społec-

1 czeństwie. Brakowało wszystkiego, a przede wszystkim budynków, w których mogłyby funkcjonować szkoły. Gmina Kuflew na szkolnictwo przeznaczyła w 1922 r. 57,9% swojego budżetu a w 1923 r. aż 67,4% budżetu, przy czym budżet tej gminy uznawany był za jeden z największych w powiecie⁹. Ustawą z dnia 17 lutego 1922 r. o budowie publicznych szkół powszechnych samorządowa administracja terenowa została zobowiązana do budowy nowych obiektów według planu sieci szkolnej opracowanej przez inspektora szkolnego. W gminie Kuflew niemalże równocześnie prowadzono starania o wybudowanie nowych szkół w Guzewie, Grodzisku i Kuflewie. Budowie szkół towarzyszyły liczne konflikty. Poważny konflikt wybuchł w 1927 r. Dotychczasowy wójt Franciszek Sekular został usunięty z urzędu i oddany pod sąd z powodu nadużyć. „Wiadomości Mińsko-Mazowieckie” donosiły, że wójt „przetrzymywał przez długi czas u siebie należności skarbowe, płacąc następnie za to duże odsetki zwłoki i kary z funduszy gminnych. Najbardziej przykrą dla gminy jest sprawa budowy szkół w Guzewie i Grodzisku. Uchwalony i zebrany na ten cel fundusz w wysokości przeszło dwudziestu tysięcy złotych Sekular zprzepęścił, wydając go na opłacanie kar i procentów od przetrzymywanych podatków markowych i inne cele niemające nic wspólnego z budową szkół”¹⁰.

W kwietniu 1927 r. odbyły się wybory nowego wójta i rady. Na stanowisko wójta zgłosiło się aż 7 kandydatów. Na zebranie wyborcze przybyło 400 osób.

⁹ Janusz Kuligowski, *Życie polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturalne powiatu mińskomazowieckiego w latach 1918-1939*, Muzeum Ziemi Mińskiej w Mińsku Mazowieckim, Mińsk Mazowiecki 2013 r., s. 147.

¹⁰ Tamże, s. 143.

Wybrano Feliksa Jankowskiego z Woli Rafałowskiej liczbą 362 głosów, następny był Władysław Gontarski (również z Woli Rafałowskiej) ze 142 głosami. Feliks Jankowski rok później został odwołany przez wojewodę. Przyczyną jego odwołania nie były nadużycia, a przeniesienie do Warszawy związane z jego pracą jako nauczyciela. Obowiązki wójta przejął dotychczasowy zastępca – Władysław Gontarski. Jego wybór potwierdziło zebranie gminne w dniu 20 września 1928 r., a następnie zarządzenie starosty z 8 października 1928 r.¹¹. Wybór na wójta Gontarskiego zbiegł się z udzieleniem przez zebranie gminne wotum nieufności Radzie Gminnej. W następstwie tego członkowie rady złożyli rezygnację, ale tej rezygnacji nie przyjęły do wiadomości władze powiatowe¹².

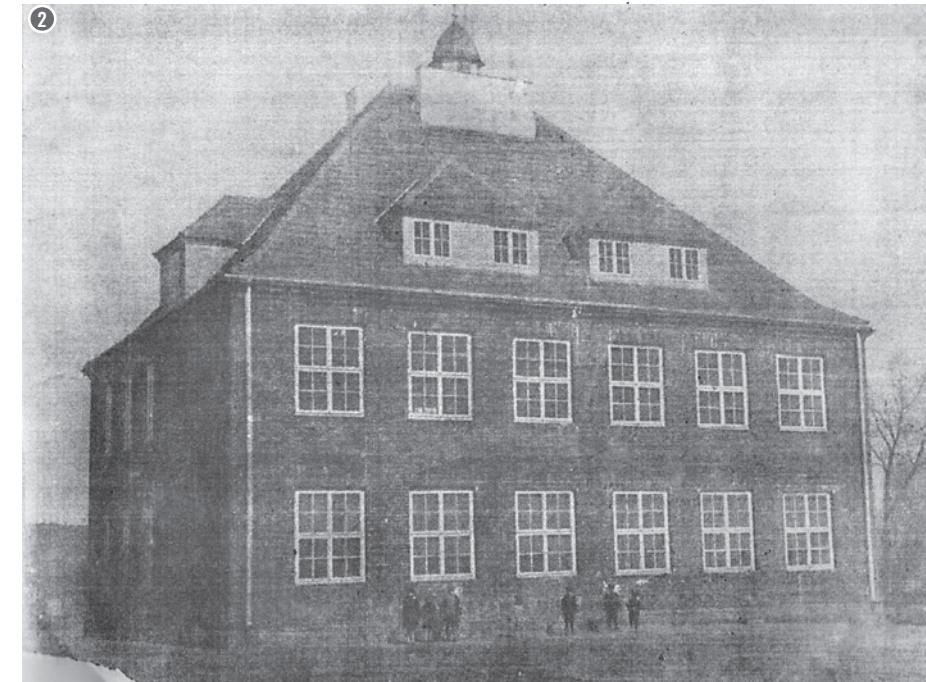
Pomimo wielu lokalnych nieporozumień szczęśliwie udało się dokończyć budowę szkół. 6 października 1929 r. oddano do użytku piękny gmach szkoły w Guzewie, będący jednocześnie pierwszym takim budynkiem w powiecie. Szkoła była murowana, pokryta czerwoną dachówką. Na parterze mieściły się cztery duże sale lekcyjne, na poddaszu urządzono mieszkania dla nauczycieli. Całkowity koszt budowy wyniósł 78.000 zł, z tego 49.000 zł stanowiły środki własne zebrane ze specjalnego samoopodatkowania, 20.000 zł zapomoga z kuratorium, 8.000 zł pożyczka z Wydziału Powiatowego i 7.000 zł środki osób prywatnych¹³. W 1930 r. stanął dwupiętrowy budynek szkoły w Grodzisku z kopertowym dachem

¹¹ Zaświadczenie o wyborze na stanowisko wójta z 8 października 1928 r., archiwum rodzinne Ewy Trojanowskiej.

¹² Janusz Kuligowski, *Życie polityczne...*, s. 129.

¹³ Tamże, s. 315.

– niezwykle okazały jak na tamte czasy. 12 października 1930 r. dokonano jego poświęcenia i rozpoczęto naukę.

Oprócz spraw oświatowych na szczeblu lokalnym zajmowano się również budową dróg, naprawą mostów, opieką społeczną. Gminny urzędnik sporządził szereg wykazów, sprawozdań, informacji dla władz wyższego szczebla. Wdrażano powoli reformy w zakresie spraw najpowszechniejszych, takich jak organizowanie lokalnego handlu, określanie punktów sprzedaży alkoholu, zaprowadzanie ładu architektonicznego, poprawa higieny i warunków sanitar-

2 Szkoła z 1930 r. w Grodzisku (źródło: Szkoła Podstawowa w Grodzisku)

Wykaz
majątku, stanowiącego własność gminy Kuflew
pod. ellinika-ellawickich.

Nazwa majątku	Wartość w złotych	Uwagi
Dom mieszkalny, kryty dachem o 7 izbach	10.000.	
Dom mieszkalny, kryty dachem o 4 izbach	3.000	
Stodółka drewniana z bali kryta koma wraz z oknami	1.000.	
Kłosec dre. i sianistok murek	400.	
Studnia betonowa	100.	
Jedno morga gruntu wraz ogrod owocowy	2000.	
Domy brzozy i Trojanów dre. kryty dachem o 5 izbach	8.000.	
Dom drewniany szkolony i kuflewski dre. kryty gontem o 8 izbach	9.000.	
Dwie stodółki dre. kryte stroma	1.500.	
Troj domy drewniane pod szkołą wł. oddzi. 5 izbami o 15 izbach	30.000	
Kryty dach i gontem	30.000	
Opada szkolony i móg. 5 izbami	8.000.	
Ruchomości: 2 kawy ogrodowe 2 stoły biurowe 4 krzesła kan- celaryjne 1 biblioteka i t. p. ogd. nej wartości	2500	
Razem	155.500 zł	

Wola-Rafałowska, dnia 14/VI 1928 r. Wójt gminy Kuflew *E. Guzow*
Sekretarz *W. Kuflewski*

nych na wsiach¹⁴.

Gmina Kuflew swoje wydatki pokrywała przede wszystkim z podatku, który zbierała od właścicieli ziemskich, dodatków od podatków państwowych, a także samoopodatkowania mieszkańców na realizację konkretnych celów, to jest przede wszystkim budowy szkół. Nie posiadała dochodów z majątku komunalnego.

W latach 1933-1934 ujednolicono cały system administracji lokalnej w Polsce. Według nowej ustawy gminnej o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego¹⁵ z 23 marca 1933 roku funkcje uchwałodawcze przejęła całkowicie rada gminna, zlikwidowano bowiem zebranie gminne. To ciało uchwałodawcze wywodziło się z dawnych czasów i w nowej rzeczywistości okazało się zupełnie niepraktyczne¹⁶.

Wyboru radnych dokonywało kolegium złożone z delegatów rad gromadzkich, sołtysów i podsołtysów wszystkich gromad. Istniał cenzus wieku przy prawie wyborczym czynnym – 25 lat (wcześniej 21) i w prawie wyborczym biernym wynoszący 30 lat. W gminach do 5 000 mieszkańców radnych było 12. Kadencja radnych wynosiła 5 lat. W gromadach organem uchwałodawczym było zebranie gromadzkie. Zbierało się pod przewodnictwem sołtysa lub jego zastępcy (podsołtysa). Podejmowało uchwały dotyczące danej gromady (np. kwestie majątkowe), wybierało sołtysa i jego zastępcę na 3-letnie kadencje. Wybrani

¹⁴ W ramach poprawy higieny i warunków sanitarnych nie budowano jeszcze kanalizacji, ale starano się respektować nałożony rozporządzeniem z 1928 r. obowiązek wyposażania zagrod wiejskich w „sławojki”, czyli tzw. wychodki. Choć tego rodzaju wynalazek był krokiem milowym w zakresie poprawy stanu sanitarnego polskich wsi, to początkowo niezbyt chętnie go realizowano, dlatego potrzebne były dodatkowe działania urzędnicze - kontrole. Nazwa „sławojka” pochodzi od imienia premiera Felicjana Sławoja Składkowskiego – wielkiego inicjatora i propagatora poprawy świadomości higienicznej polskiego chłopstwa.

¹⁵ Dz. U. 1933, nr 35, poz. 294.

¹⁶ Trudno było nawet zebrać potrzebne kworum.

musieli mieć ukończone 30 lat. Zebranie gromadzkie wybierało radnych gromadzkich w liczbie od 12 do 30. Organem wykonawczym gromady był sołtys oraz jego zastępca. Wybory zatwierdzał starosta powiatowy. Do sołtysa należało kierowanie sprawami gromady, zarządzanie majątkiem, reprezentowanie gromady na zewnątrz. Przewodniczył on także zebraniom. Należały do niego również sprawy bezpieczeństwa, porządku publicznego, przestrzegania przepisów, doręczania pism sądowych, wykonywania obowiązków związanych z poborem wojskowym.

W nowym ustroju gminnym utworzono nieznanym wcześniej organ – zarząd gminy. Przejął on część uprawnień dawnej rady gminy. Zarząd gminy funkcjonował na czele z wójtem i podwójcem. W skład zarządu wchodziło też dwóch lub trzech ławników. To właśnie zarząd gminy na co dzień sprawował władzę w gminie. Zarząd gminy przygotowywał projekt budżetu, regulaminy, instrukcje urzędu, decydował o wydatkach. Kadencja członków zarządu wynosiła

5 lat. Wójt oraz członków zarządu wybierała rada gminy w głosowaniu tajnym.

Wójt był zwierzchnikiem całej gminy i aparatu urzędniczego. Miał prawo reprezentowania gminy i podpisywania umów w jej imieniu. Dokumenty, w których były zobowiązania finansowe gminy, należało opatrzyć podpisem jeszcze jednego członka zarządu gminy. Wójt był reprezentantem administracji rządowej w terenie, wykonywał także zadania zlecone przez rząd. Na czele urzędu gminy stał sekretarz. Jako jedyny musiał mieć odpowiednie kwalifikacje. Mianował go i zwalniał starosta powiatowy.

GMINA KUFLEW zostaje podzielona na następujące gromady:

- 1) DĄBROWA (w. Dąbrowa).
- 2) GÓJSZCZ (w. Gójszcz, f. Gójszcz, f. Skrzeki, os. Zbrożki).
- 3) GRODZISK (w. Grodzisk, f. Wieża, os. mł. Grodzisk).
- 4) GUZEW (w. Guzew, f. Natolin, f. Guzew).
- 5) LUBOMIN (w. Lubomin I, w. Lubomin II).
- 6) MAŁAWIEŚ (w. Maławieś, f. Kuflew Poduchowny).
- 7) MROZY (w. Mrozy, w. Semanowizna).
- 8) PODCIERNIE (w. Podciernie, f. Kuflew, kol. Huta, w. Huta).
- 9) PODSKWARNE (w. Podskwarne).
- 10) PATOK (w. Patok, f. Patok).
- 11) RUDKA (w. Rudka, san. Rudka, os. mł. Bernatowizna).
- 12) SOKOLNIK (w. Sokolnik, f. Liwiec).
- 13) SKRUDA (w. Skruda, f. Skruda).
- 14) TROJANÓW (w. Trojanów).
- 15) TOPÓR (w. Topór, w. Porzewnica, f. Barania Ruda, f. Jeziorek).
- 16) WOLA STANISŁAWSKA (w. Wola-Stanisławska).
- 17) WOLA PAPROTNIA (w. Wola Paprotnia).
- 18) WOLA - KAŁUSKA (w. Wola Kałuska).
- 19) WOLA - RAFAŁOWSKA (w. Wola-Rafałowska, kol. Rytwin).

¹ Wykaz majątku gminnego z 1928 r. (źródło: APO)

² Urząd Gminy Kuflew, lata 30-te XX w. (źródło: UMIG Mrozy)

³ Wykaz gromad z 1933 r. (Rozporządzenie Wojewody Warszawskiego z 20 października 1933 r. o podziale obszaru gmin wiejskich Województwa Warszawskiego obejmujących dwie lub więcej miejscowości na gromady)

Protokół zdawczo-odbiorczy
sporządzony dnia 30 marca 1934 roku.

Stosownie do zarządzenia Pana Starosty Powiatowego w Mińsku-Mazowieckim z dnia 29 marca 1934 roku L. II-298/III/2I, ustępujący wójt gminy Kuflew Władysław Gontarski, zdał nowoobranemu wójtowi Sobkowiczowi Marjanowi urządowanie wraz z następującymi przynależnościami:

1/Kasę gminną na podstawie księgi dziennik-główna, która wykazała na dzień 30 marca 1934 roku saldo w kwocie 768 zł.56 gr. o czym umieszczona została odpowiednia klauzula w księdze dziennik-główna.-

Z powyższej sumy 768 zł.56 gr. przekazano w gotówce II zł.48 gr. kwitami pracowników gminy, na poczet poborów za miesiąc marzec 1934 r. 618 zł. 10 gr., kwitami za protest i klauzulę weksli 106 zł., kwitami za znaczki dla psów 7 zł.65 gr., kwitami z opłaconej Póżyczki Narodowej, za pracowników gminy 24 zł., w znaczkach pocztowych i stemplowych I zł.33 gr.-

2/Inwentarz gminy sprawdzony według księgi inwentarzowej, który jest zgodny.

3/Zaległości spraw objętych dziennikiem korespondencji według załączonego wykazu.-

4/Zaległości wyroków sądowych, osądów administracyjnych i kosztów kuracyjnych według załączonego wykazu.

5/Rejestry ludności w liczbie 6 tomów z dowodami metrykalnymi.

6/6 weksli na sumę 900 zł. złożonych przez Jana Gąsiora, byłego sołtysa wsi Wrozy, na zabezpieczenie należności podatkowych i 10 weksli, na sumę 1000 zł., złożonych przez Józefa Szydłowskiego, byłego sołtysa wsi Wola-Paprotnia, na zabezpieczenie należności podatkowych.

7/Dwie pieczęcie urzędowe: kauczükowa i mosiężna.

Na tym protokół zakończono, odczytano i podpisano.

Zdał: *W. Gontarski* Przyjął: *M. Sobkowicz*

W latach 1933-1934 roku w każdym województwie przeprowadzono urzędowy podział na gromady (sołectwa) i ich części składowe.

Pierwsze wybory wójtów, radnych gminnych i gromadzkich przeprowadzono na przełomie 1933 i 1934 roku, kolejne tuż przed wybuchem II wojny światowej.

W 1934 r. nowym wójtem został Marian Sobkowicz, który pełnił tę funkcję do listopada 1939 r., to jest do czasu okupacji niemieckiej.

30 marca 1934 r. doszło do protokolarnego przekazania urządowania przez Władysława Gontarskiego nowoobranemu wójtowi Marianowi Sobkowiczowi. Z protokołu wynika, że budżet gminy w tym momencie posiadał saldo dodatnie. Wójt miał do dyspozycji dwóch pracowników urzędu: sekretarza Aleksandra Laskowskiego oraz jego zastępcę Zofję Knyzio.

W 1934 r. wybrano następujących sołtysów¹⁷:

- Feliks Standziak w Dąbrowie
- Stanisław Wojdak w Guzewie
- Piotr Skorys w Grodzisku
- Stanisław Gójski w Gójszczy
- Aleksander Kąca w Lubominie
- Kazimierz Lech w Mrozach
- Aleksander Gałązka w Małejwsi¹⁸
- Ludwik Wojciechowski w Podskwarnem
- Piotr Jankowski w Patoku
- Aleksander Sadowski w Podcierniu
- Jan Sęktas w Rudce

¹⁷ APO, zespół Akta gminy Kuflew, sygn. 2, 1934 r.

¹⁸ Zgodnie z ówczesną pisownią.

- Juljan Skorys w Skrudzie
- Stanisław Król w Sokolniku
- Stanisław Kielak w Toporze
- Stanisław Cabaj w Trojanowie
- Józef Paciejewski w Woli Kałuskiej

- Kazimierz Wójcik w Woli Paprotniej
- Alek Piotrowski w Woli Rafałowskiej
- Alek Rzyszkiewicz w Woli Stanisławowskiej

1 Protokół przekazania urzędu z 1934 r. (źródło: APO)

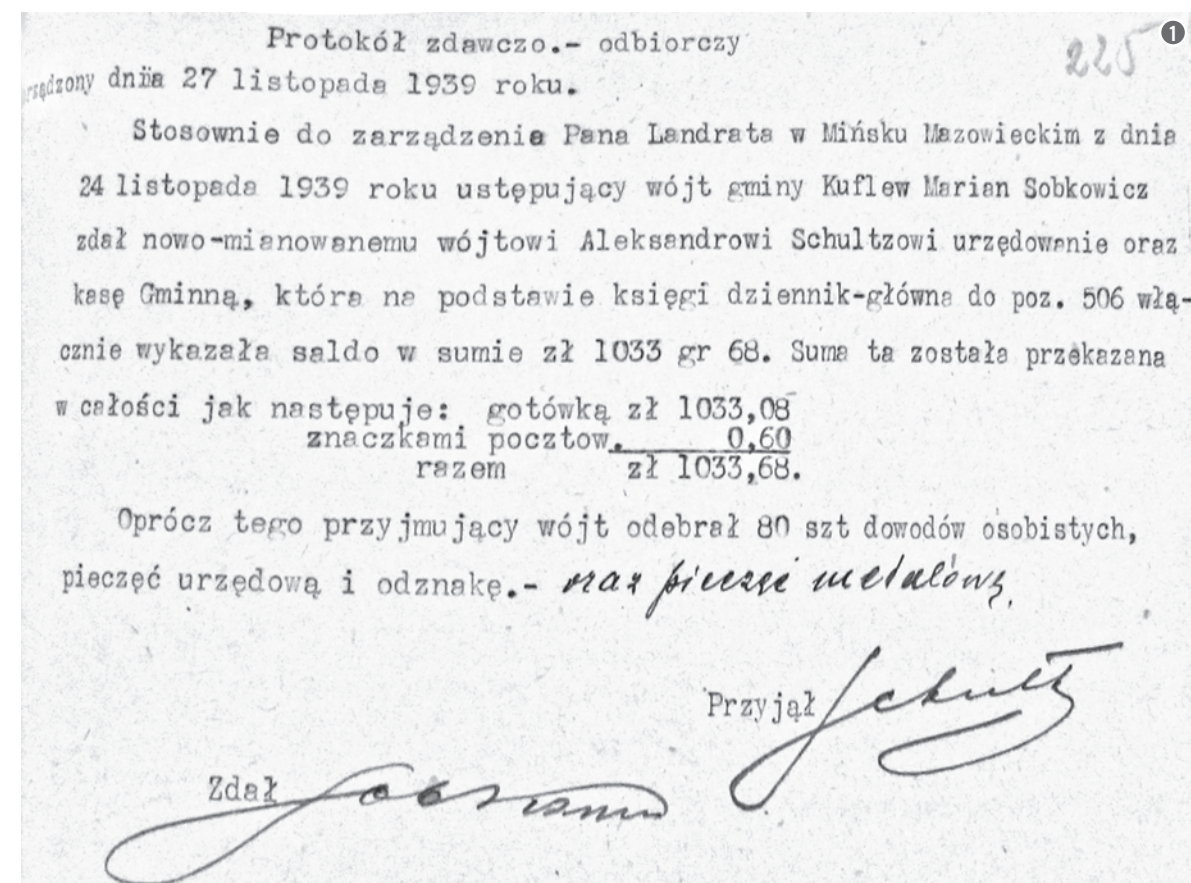
2 Fragment mapy administracyjnej z 1933 r.

II wojna światowa

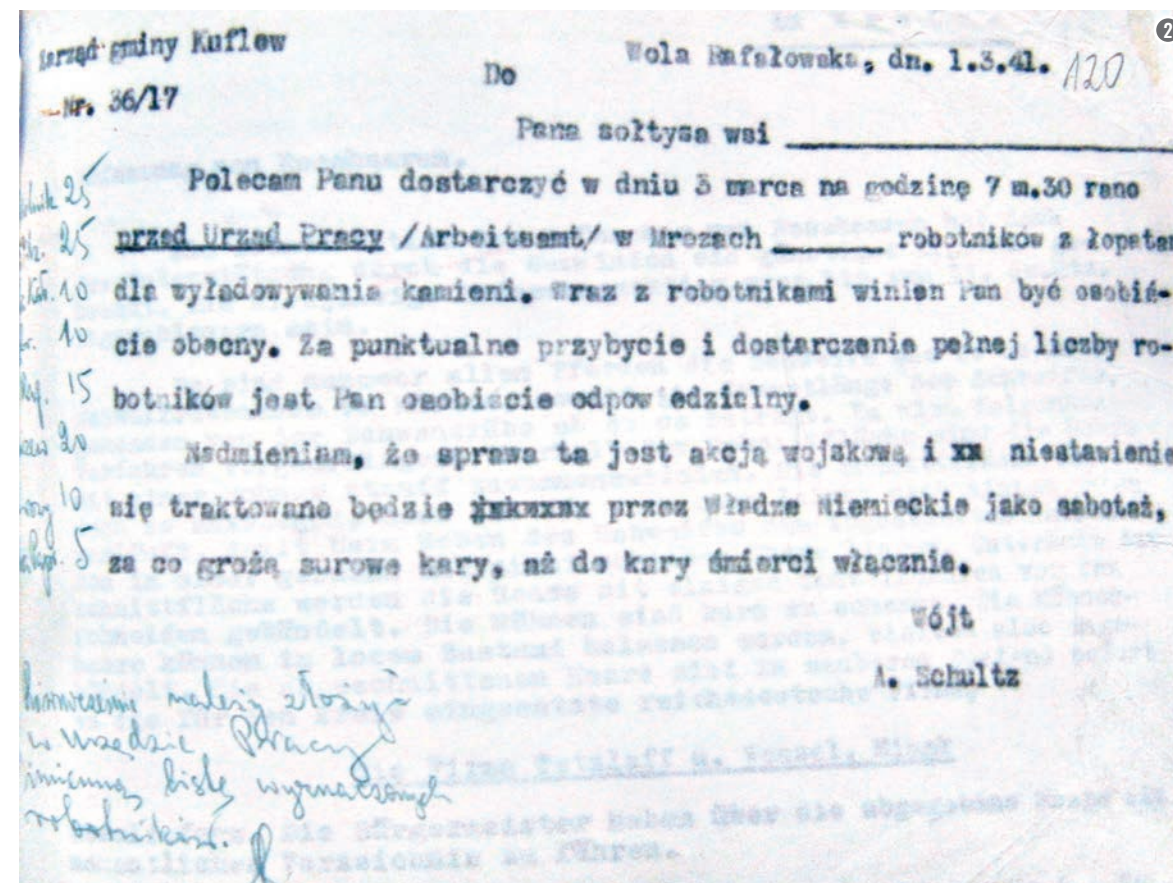
Rozwój samorządu gminnego przerwała II wojna światowa. Po klęsce wrześniowej nasze tereny znalazły się pod okupacją niemiecką, należąc do utworzonego Generalnego Gubernatorstwa. Generalne Gubernatorstwo zostało podzielone na 4 dystrykty,

powiaty i gminy. Gmina Kuflew należała do dystryktu warszawskiego, powiatu Mińsk Mazowiecki.

Urząd gminy nie przestał jednak funkcjonować, choć z samorządem miał niewiele wspólnego. Był konieczny do wykonywania i przekazywania rozkazów. W październiku 1939 r. miał za zadanie przeprowadzić akcję rozbijania, to jest zwrotu przez

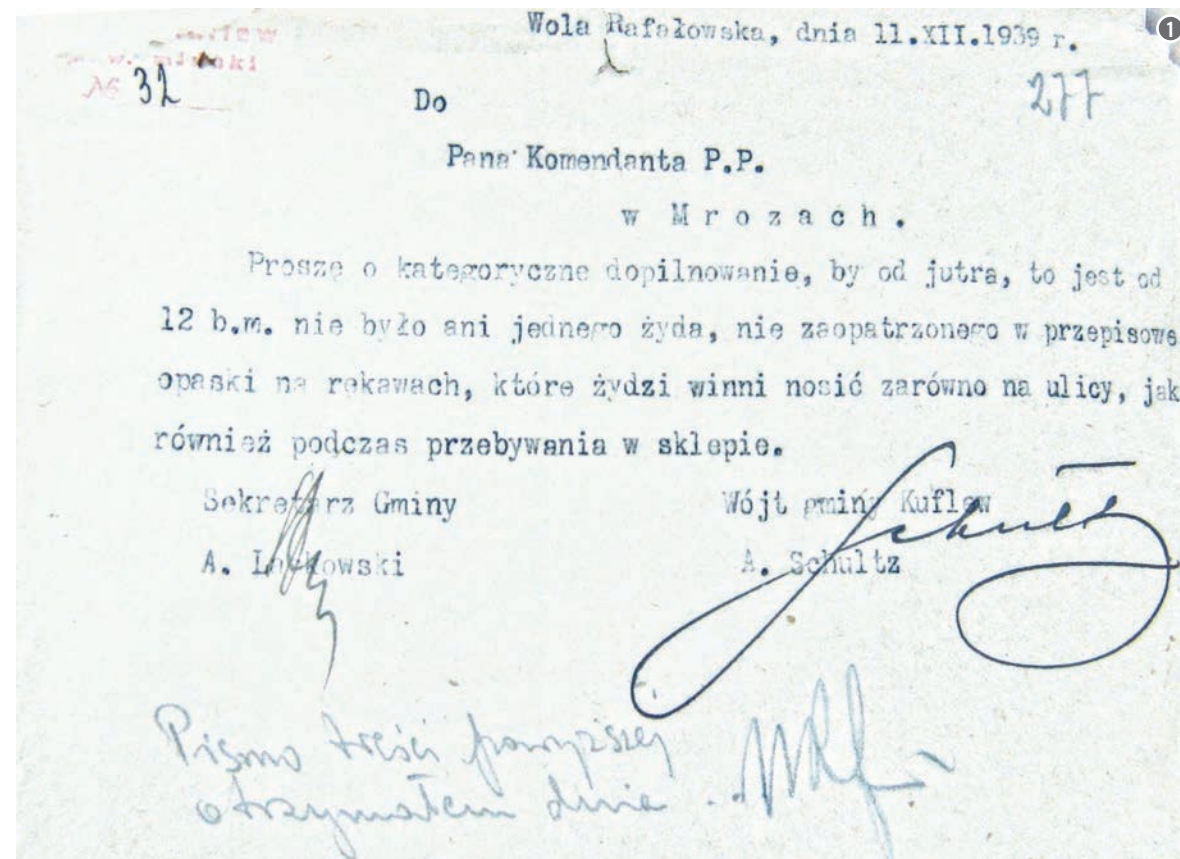
① Protokół przekazania urzędu z 1939 r. (źródło: APO)

② Pismo do sołtysów z 1941 r. (źródło: APO)

miejsową ludność wojskowego umundurowania i ekwipunku. Następnie musiał sporządzić spis ludności z wyszczególnieniem ludności pochodzenia żydowskiego. Zebrać informacje od sołtysów na temat poległych i pochowanych na wsiach uczestników kampanii wrześniowej (zarówno Polaków jak i Niemców), a następnie przez lata prowadzić w tej sprawie korespondencje z Czerwonym Krzyżem,

pośredniczącym w szukaniu zaginionych. Urząd zajmował się również przekazywaniem zarządzeń dla miejscowej ludności, kontrolą handlu ziemią, organizowaniem pracowników do kuflewskich folwarków czy też rozdzielaniem przybywających do Mrozów transportów wypędzonych. Zajmował się w ten sposób, że wójt zobowiązywał do wykonania zadań sołtysów i to nierzadko pod groźbą kary śmierci. Bycie

1 Pismo w sprawie Żydów z grudnia 1939 r. (źródło: APO)

sołtysem w czasie wojny to nie był zaszczyt, to było przekleństwo. Co dopiero bycie wójtem, który z dnia na dzień stał się przedstawicielem bestialskiego okupanta. Dlatego szybko doszło do zmiany na tym stanowisku. 27 listopada 1939 r. dotychczasowy wójt Marian Sobkowicz przekazał urządowanie mianowanemu odgórnie nowemu wójtowi - Aleksandrowi

Schultzowi¹. Ten, jak wynika z zachowanych akt, nie posiadał zbędnych skrupułów.

W 1945 r. niemieccy okupanci opuścili nasz kraj, a na ich miejsce przyszła Armia Czerwona. Rozpoczął się kolejny okres, który niestety z wolnością miał niewiele wspólnego.

1 APO, zespół *Akta gminy Kuflew*, sygn. 346, s. 225.

Lata 1945-1954

W 1945 roku na chwilę powróciło pojęcie gmin, ale ich ustrój uległ zmianie. Była to początkowo mieszanina przedwojennego prawa oraz powojennych dekretów nowych władz. Samorząd gminny formalnie funkcjonował do 1950 roku.

Funkcje uchwałodawcze posiadała gminna rada narodowa. Przedwojenny ustrój gminny zakładał demokratyczną procedurę wyłaniania rad gminnych, po wojnie radnych delegowały partie i organizacje społeczne, czyli w praktyce PZPR. Powołano dodatkowy organ w postaci prezydium gminnej rady narodowej, wyłaniany z grona radnych. Organem wykonawczym pozostawał zarząd gminy, złożony z wójta, podwójciego i 2-3 członków zarządu - ławników. Przed wojną zarząd gminy z wójtem na czele stanowił jedyny organ wykonawczy, po wojnie rola tego organu spadła do wykonywania poleceń prezydium i gminnej rady narodowej. Warto jednak zaznaczyć, że w pierwszych latach powojennych to właśnie wójt jednoosobowo sprawował niepodzielną władzę w gminie¹. Dopiero z czasem zaczął działać zarząd gminy oraz gminna rada narodowa.

Ważną rolę pełnił sekretarz gminy, który kierował pracami urzędników gminnych. W typowym „biurze zarządu gminy” (urząd gminy) pracowali: sekretarz gminy, referent finansowo-podatkowy, referent wojskowy, referent gospodarczo-społeczny,

1 Pierwszego wójta mianowały władze powiatowe.

drogomistrz, kancelista lub praktykant. Organami pomocniczymi dla gmin były gromady - dziś zwane sołectwami. Na czele gromady stał sołtys.

W 1950 roku formalnie zlikwidowano samorząd gminny. Tym samym na zawsze zniknęła z administracyjnej mapy gmina Kuflew. Na mocy ustawy z 20 marca 1950 roku *O terenowych organach jednolitej władzy państwowej*² zniesiono w Polsce jakkolwiek samorząd terytorialny. Jego cały majątek przejęło państwo. W tym czasie zlikwidowano urząd wójta, starosty i wojewody. Wszelkie funkcje uchwałodawcze i wykonawcze przejęły rady narodowe i ich prezydium wybierane z grona radnych. W skład prezydium wchodziło: przewodniczący, zastępca, sekretarz prezydium i członek prezydium.

Stałymi pracownikami urzędu gminy stali się przewodniczący i sekretarz prezydium, którzy odtąd kierowali bieżącą działalnością gminy. W urzędzie gminy funkcjonowały referaty: ogólnoadministracyjny, finansowy, spraw socjalnych i kulturalnych, wojskowy i spraw rolnych. Na czele poszczególnych gromad - wsi stał nadal sołtys. Sołtysa powoływała formalnie społeczność gminna, która jednak musiała wybrać kandydata aprobowanego przez władze gminne i partyjne.

2 Dz. U. 1950, Nr 14, poz. 130.

Lata 1954-1972

W 1954 roku zakończono w Polsce, istniejący od czasów XIX wieku, okres funkcjonowania gmin¹. Ustanowiono nowy ustrój wzorowany na ZSRR - ustrój gromadzki. Nowe gromady (nie mylić z gromadami - sołectwami z lat 1945-1954) liczyły maksymalnie 3 tysiące mieszkańców i obejmowały po kilka dotychczasowych gromad.

Na mocy Uchwały Wojewódzkiej Rady Narodowej utworzono następujące gromady:

- gromadę Grodzisk z siedzibą gromadzkiej rady narodowej w Grodzisku; w skład nowo utworzonej gromady weszły obszary gromad: Grodzisk, Skruda, Topór z wyłączeniem wsi Jeziorek i część obszaru wcześniejszej gromady Guzew stanowiąca kolonię Natolin z gminy Kuflew oraz gromady Choszcze z gminy Sinołęka w powiecie węgrowskim;
- gromadę Kuflew z siedzibą gromadzkiej rady narodowej w Kuflewie; w skład nowo utworzonej gromady weszły obszary wcześniejszych gromad: Maławieś, Podciernie, Podskwarne, Huta, część obszaru wcześniejszej gromady Topór stanowiąca wieś Jeziorek z gminy Kuflew oraz obszar gromady Wola Stanisławowska z gminy Jeruzal;
- gromadę Mrozy z siedzibą gromadzkiej rady narodowej w Mrozach; w skład nowo utworzonej gromady weszły obszary wcześniejszych gromad: Gójszcz, Kruki, Mrozy, Rudka, Wola Kałuska, Wola Paprotnia oraz część obszaru dotychczasowej gromady Wola Rafałowska stanowiąca kolonie: Mrozy Południowe „A”, Mrozy Południowe „B”, Mrozy Południowe „C”, Mrozy Południowe „D”, Mrozy Południowe „E”, Rytwin, Wymyśle, Tartak z gminy Kuflew;

- gromadę Wola Rafałowska z siedzibą gromadzkiej rady narodowej w Woli Rafałowskiej; w skład nowo utworzonej gromady weszły obszary wcześniejszych gromad: Dąbrowa, Lubomin, Sokolnik, Trojanów, część obszaru wcześniejszej gromady Guzew stanowiącej wieś Guzew i Kolonię Nowy Guzew oraz część obszaru wcześniejszej gromady Wola Rafałowska, kolonię Wymyśle Dolne, kolonie Wymyśle Górne, kolonię Wymyśle Środkowe z gminy Kuflew.

Najważniejszym organem nowej jednostki była gromadzka rada narodowa (GRN), organ uchwałodawczy, wybierany w wyborach powszechnych spośród wyznaczonych przez władze kandydatów.

Pierwsze wybory do rad gromadzkich przeprowadzono 5 grudnia 1954 roku, kolejne: 2 lutego 1958 roku, 16 kwietnia 1961, 30 maja 1965 i 1 czerwca 1965. Pierwsze dwie kadencje rad narodowych były trzyletnie (1955-1958, 1958-1961). Od 1961 roku kadencje rad narodowych były czteroletnie.

Z grona radnych wyłaniano prezydium GRN; przewodniczący, zastępca, sekretarz prezydium i dwóch,

trzech członków². Dwaj pierwsi stawali się etatowymi pracownikami władz gromadzkich. Organem pomocniczym było biuro gromadzkie zatrudniające kilku referentów. Płace były dość niskie, warunki prace także nie najlepsze. Biuro gromadzkie mieściło się zazwyczaj w wynajętych pomieszczeniach. Praca była dość niewdzięczna, polegała głównie na egzekwowaniu narzuconych podatków i obowiązkowych dostaw płodów rolnych. Zmiany w składzie osobowym prezydium następowały bardzo często, co powodowało chaos.

Do 1958 roku kompetencje gromad były dość wąskie. Więcej było w tym okresie propagandy niż rzeczywistej pracy dla społeczności lokalnej. Zlikwidowano funkcję sołtysa, zamiast tego wprowadzono „pełnomocników gromadzkich” wyznaczanych przez władze. Każda większa wieś posiadała swojego pełnomocnika.

Po okresie stalinowskim (od 1956 roku), w którym przebudowano ustrój administracji lokalnej w Polsce upodabniając go do ZSRR, nastąpił powrót do dawniejszych, sprawdzonych rozwiązań na polskiej wsi. W lutym 1958 roku weszła w życie nowa ustawa o radach narodowych dająca gromadom większe uprawnienia³.

W tym okresie rozpoczęto także likwidację małych, mało efektywnych gromad na rzecz większych terytorialnie i ludnościowo jednostek (komasacja gromad). Często przypominały one swoim kształtem

terytorialnym gminy z lat 1945-1954. Według nowego ustawodawstwa na czele gromady nadal stała gromadzka rada narodowa wybierana w wyborach powszechnych. Gromadzkie rady narodowe zbierały się na sesjach przeciętnie raz w miesiącu. Z grona radnych powoływano prezydium złożone z następujących osób: przewodniczący, zastępca i dwóch-trzech członków prezydium. To właśnie prezydium wspólnie reprezentowało gromadę na zewnątrz, chociaż stałym pracownikiem gromadzkim był tylko przewodniczący. Prezydium działało podczas danej kadencji. Po wyborach do rad narodowych powoływano nowe prezydium. Od początku lat 60-tych nastąpił okres stabilizacji systemu gromadzkiego.

Od 1958 roku powstało stanowisko sekretarza gromadzkiego nadzorującego pracę biura gromadzkiego. Sekretarza powoływała gromadzka rada narodowa do stałej pracy, niezależnie od kadencji. W biurze pracowało nadal kilku urzędników - referentów.

Ważną zmianą po 1958 roku było na nowo ustanowienie sołtysów wybieranych przez społeczność wiejską podczas zebrania wiejskiego. Każdy sołtys musiał jednak uzyskać akceptację władz gromadzkich.

Po 1958 roku powstał tak zwany fundusz gromadzki - obowiązkowe składki ludności wiejskiej na budowę dróg. W efekcie, w latach 60-tych zbudowano już pewne drogi wiejskie i różnego rodzaju obiekty użyteczności publicznej (na przykład akcja „Tysiąc Szkół na Tysiąclecie”). System gromad był mało efektyw-

¹ Dz. U. 1954, Nr 43, poz. 191.

² Tamże.

³ Dz. U. 1958, Nr 5, poz. 16 (t.j. Dz. U. 1975, Nr 26, poz. 139).

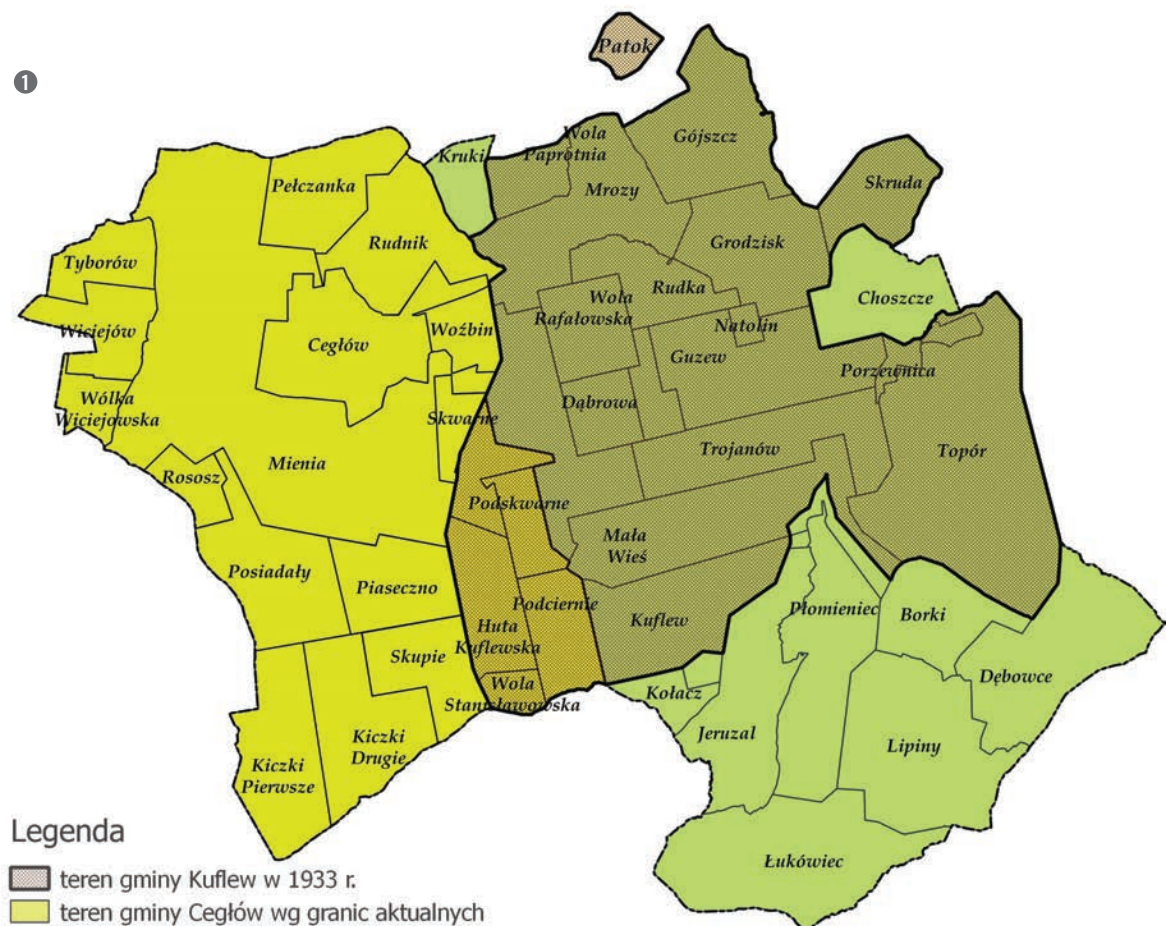

ny, a w początkach lat 70. już dość archaiczny⁴.

Gminy powróciły do administracyjnej rzeczywistości w 1973 r. Nigdy już jednak nie odrodziła się gmi-

na Kuflew. Jej obszar wraz terenami dawnej gminy Jeruzal w większości został włączony do nowo utworzonej gminy Mrozy. Nieliczne miejscowości, jak Podciernie, Podskwarne, Huta Kuflewska, Wola Stanisławowska zostały przyłączone do gminy Ceglów.

⁴ Większość przewodniczących prezydiów gromadzkich rad narodowych w kraju posiadało podstawowe wykształcenie.

Legenda

- teren gminy Kuflew w 1933 r.
- teren gminy Ceglów wg granic aktualnych
- teren gminy Mrozy wg granic aktualnych
- Patok (Gmina Kałuszyn)

1 Teren dawnej gminy Kuflew

Rozdział VIII

GMINY DZISIAJ

Gmina Mrozy

Gmina Mrozy położona jest w środkowo-wschodniej części województwa mazowieckiego, w powiecie mińskim. Zajmuje powierzchnię 145 km². Zamieszkuje ją ponad 8600 mieszkańców. Siedzibą gminy jest miejscowość Mrozy oddalona o 58 km od Warszawy i o 40 km od Siedlec. Od 1 stycznia 2014 r. miejscowość Mrozy posiada status miasta.

Największym bogactwem gminy Mrozy są jej walory przyrodnicze, o czym świadczy bardzo duży obszar objęty różnorodnymi formami ochrony. W gminie Mrozy znajduje się aż sześć rezerwatów przyrody, dwa obszary należące do sieci Natura 2000, zajmujące blisko połowę całego terytorium gminy, a także Miński Obszar Chronionego Krajobrazu. Te wartości przyrodnicze w połączeniu z zachowanym dziedzictwem kulturowym wyznaczyły najważniejsze kierunki rozwoju gminy, takie jak mieszkalnictwo, turystyka i rekreacja.

Gmina Mrozy posiada także wiele walorów lokalizacyjnych, zachęcających do inwestowania. Do nich należą stosunkowo bliskie położenie względem stolicy kraju, dogodne połączenia komunikacyjne, w tym linia kolejowa o międzynarodowym znaczeniu ze stacją i bocznicą w Mrozach, przebiegająca w niedalekim sąsiedztwie droga krajowa nr 2, a także ogromny zasób terenów mieszkaniowych i oddzielonych od nich terenów przeznaczonych pod działalność produkcyjno-usługową.

Herb gminy Mrozy

Logo gminy Mrozy

1 fot.qmphotostudio

Gmina Mrozy szczyli się przede wszystkim długą i bogatą historią, dzięki czemu Mrozy i okolice stały się powszechnie rozpoznawalne. Wystarczy tu wymienić dawne Sanatorium Przeciwgruźlicze, a dzisiaj Mazowiecki Szpital w Rudce, jedyny w Polsce – kursujący tramwaj konny Mrozy-Rudka czy dawne średniowieczne miasteczka: Kuflew oraz Jeruzal – od 2006 r. znany jako Wilkowyje z popularnego serialu telewizyjnego „Ranczo”.

1 fot.qmphotostudio

Swoim mieszkańcom gmina Mrozy stara się zapewnić coraz lepsze warunki życia poprzez prowadzony nieprzerwanie od lat 90. ubiegłego stulecia rozwój infrastruktury technicznej i społecznej. Dzisiaj cały obszar gminy objęty jest siecią wodociągową. Na

terenie gminy funkcjonują dwie oczyszczalnie ścieków: w Mrozach i w Jeruzalu, w oparciu o które sukcesywnie prowadzona jest rozbudowa sieci kanalizacyjnej. Mieszkańcy Mrozów posiadają dostęp do sieci gazowej. Poprawia się stan przestrzeni publicznej: modernizowane są drogi, budowane chodniki, przybywa terenów zieleni oraz miejsc rekreacji, w tym placów zabaw dla dzieci. Szczególny nacisk kładziony jest na umożliwienie mieszkańcom dbania o kondycję fizyczną. W tym celu powstała nowoczesna i bogata baza sportowa, na którą składa się m.in.: wielofunkcyjna, pełnowymiarowa hala sportowa, cztery boiska typu „Orlik”, stadion sportowy z bieżnią i kortami tenisowymi. Obok działań na rzecz sportu równie mocno prowadzone są działania w obrębie aktywizacji kulturalnej mieszkańców. Za tę dziedzinę odpowiada powołane w 2007 r. Gminne Centrum Kultury im. Heleny Wielobyckiej w Mrozach oraz działająca od 1944 r. Gminna Biblioteka Publiczna w Mrozach.

Gmina Mrozy jest laureatem wielu nagród i wyróżnień, np.: Krajowy Lider Innowacji i Rozwoju 2012, Dobry Klimat dla Rodziny 2013, Laureat konkursu - Przyjazna Wieś 2013, Gminny Lider Recyklingu 2013, „Perły Samorządu” 2016 i 2018.

Gmina Cegłów

Gmina Cegłów położona jest we wschodniej części województwa mazowieckiego, w powiecie mińskim. Zajmuje powierzchnię 96 km². Zamieszkuje ją ok. 6075 mieszkańców.

Miejscowość gminna – Cegłów oddalona jest 55 km od centrum Warszawy, 13 km od Mińska Mazowieckiego, 44 km od Siedlec. Gmina Cegłów jest położona w zasięgu oddziaływania korytarza transportowego o znaczeniu europejskim, który tworzą: zmodernizowana linia kolejowa E20, dostosowana do prędkości 160 km/h, z dwoma przystankami w Cegłowie i w Mieni, a także przebiegająca tuż za północną granicą gminy droga krajowa nr 2. Układ drogowy gminy tworzą drogi powiatowe i gminne. Poza granicami gminy, od strony południowo-za-

chodniej przebiega droga wojewódzka nr 802, łącząca Mińsk Mazowiecki i Seroczyn. Taki kształt układu transportowego zapewnia mieszkańcom dogodne połączenia komunikacyjne i zachęca do osiedlania się.

Obok funkcji mieszkaniowej i rekreacyjnej tereny gminy Cegłów pełnią funkcję rolniczą. Grunty rolne stanowią ok. 59% całej powierzchni. Lesistość gminy wynosi około 34,7%. Zwarty kompleks lasów mińskich posiada dobrze urządzonej infrastrukturę do uprawiania turystyki rowerowej. W cegłowskich lasach znajduje się rezerwat przyrody „Jedlina”, chroniący największy zwarty obszar jodły na północ od Gór Świętokrzyskich. Przeważająca część gminy znajduje się na obszarze Mińskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, którego jednym z cenniejszych elementów jest malownicza pradolina rzeki Mieni.

Na obszarze gminy znajduje się 20 sołectw. Mieszkańcy należą do czterech parafii katolickich: w Cegłowie, Kiczkach, Kuflewie i Ignacowie oraz do parafii mariawickiej w Cegłowie i podległym jej Piasecznie.

Wizytówką gminy jest nowo otwarta, nowoczesna hala sportowa, znajdująca się przy Zespole Szkolnym w Cegłowie. Dzięki tej ogromnej inwestycji uczniowie oraz członkowie klubów sportowych mają doskonale warunki do rozwoju kultury fizycznej. W 2018 roku oddano również do użytku rozbudowany budynek Gminnej Biblioteki Publicznej Kulturoteki w Cegłowie, wzbogacając tym samym ofertę kulturalną, rozrywkową i informacyjną tej placówki.

Herb gminy Cegłów

Logo gminy Cegłów

2 źródło: archiwum Urzędu Gminy Cegłów

Znakiem rozpoznawczym gminy są produkty regionalne wpisane na listę produktów tradycyjnych wytwarzane na terenie gminy Cegłów, czyli sójka mazowiecka oraz kozi ser twarogowy z Cegłowa.

Gmina Cegłów może pochwalić licznymi eko-inwestycjami, do których należy m.in.: modernizacja oczyszczalni ścieków, termomodernizacja budynków, budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Rudnik, Pełczanka, Wiciejów i Mienia, zagospodarowanie przestrzeni publicznej w Cegłowie, park „Pięć zmysłów małego odkrywcy”, rekultywacja gminnego składowiska odpadów, a także trwająca gazyfikacja gminy.

Gmina Cegłów została uznana w 2017 r. za jedną z najlepszych gmin wiejskich w prestiżowym ogólnopolskim Rankingu Samorządów Rzeczypospolitej, plasując się na 27 miejscu spośród wszystkich 1559 gmin wiejskich w Polsce, w tym na 3 miejscu w województwie mazowieckim.

Gmina Cegłów ma wspaniałe tereny i rezerwę ludzi chętnych do pracy. Odważnie inwestuje, dbając o infrastrukturę i mieszkańców. Współpracuje i wspiera przedsiębiorców. W celu zachęcenia ich do inwestowania, systematycznie obniża opłaty i podatki lokalne, oferując stawki preferencyjne na tle innych samorządów. Kładzie nacisk na sprawną i przyjazną administrację. Dokłada wszelkich starań, aby gmina Cegłów stała się miejscem przyjaznym do zamieszkania, inwestowania oraz odwiedzania w ramach szeroko rozumianej turystyki.

1 źródło: archiwum Urzędu Gminy Cegłów

PUBLIKACJE

- Benko Marian, *Dawne ośrodki miejskie południowego Mazowsza prawobrzeżnego*, „Ochrona Zabytków” 9 (1956) 4, s. 217-218
- Bogucka Maria, Samsonowicz Henryk, *Dzieje miast i mieszczañstwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986
- Bronisz Bolesław, *Sprawozdanie kpt. Bolesława Bronisza Działania Zgrupowania Saperów Kolejowych kpt. Bronisza i Samodzielnej Grupy Operacyjnej ptk. Mikołaja Więckowskiego we wrześniu 1939 r.* opublikowany w Roczniku Mińsko Mazowieckim 17, Towarzystwo Przyjaciół Mińska Mazowieckiego 2009 , s. 160-182
- Brückner Aleksander, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1985
- CholewińskiŁukasz, *Działalność społeczno-gospodarcza księcia Stanisława Lubomirskiego (1875–1932) do 1914 r.*, Acta UniversitatisLodziensis, Folia Historica 93, 2014
- Ćmoch Zdzisław, *Rządowe szkoły elementarne w powiecie staniawowskim*, [w] Rocznik Minskomazowiecki, zeszyt 18,2010, s. 31
- Dębiński Karol (ks.) *Dozory Kościelne Rzymsko-Katolickie w Królestwie Polskim*, Wydanie II, Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich, Warszawa 1913
- Dusińska H., Gliński J.B., Zambrzycka M., Praca zbiorowa pod redakcją, „*Rudka sto lat w służbie zdrowia*”, SSZZOZ w Rudce, Warszawa 2008
- Garbaczewski Jerzy, *Szkolnictwo w Mińsku Mazowieckim i powiecie do 1939 roku*, [w] Rocznik Mińsko Mazowiecki 1997/98, Zeszyt 4, s. 241
- Górska Irena, Paderewska Ludmiła, Pyrgała Jerzy, Szymański Wojciech oraz Gajewski Leszek i Okulicz Lucja, *Grodziska Mazowska i Podlasia (w granicach dawnego województwa warszawskiego)*, PAN Instytut Historii Kultury Materialnej, 1976
- Grzegorzczak Danuta, *Dzieje Mrozów i okolic*, Gminna Biblioteka Publiczna, Mrozy 1997
- Hajdukiewicz Leszek, hasło *Lubrański Jan berbu Godziemba*, [w:] Polski Słownik Biograficzny, t. XVIII, Kraków 1973, s. 81-84
- Hynka Franciszek, *Sprawozdanie mjr. pil. balonowego Franciszka Hynka z udziału w kampanii wrześniowej 1939 roku*, Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego, Lot A II/1C
- Instytut Historii PAN, Archiwum Rodziny Polskiej i Obcej, praca zbiorowa, *Ziemianie polscy XX wieku*, Wydawnictwo DIG, Warszawa 1998
- Instytut Historii PAN Warszawa, kartoteka Atlasu Historycznego Polski
- Kasperowicz Adam, *Najdawniejsza przynależność terytorialna Mazowsza południowego*, „Przegląd Historyczny” 76 (1985) 1, s. 15-41
- Kłos Lilla Małgorzata, *Mińsk Mazowiecki Miasto i powiat w drugiej Rzeczypospolitej*, Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki Agencja Wydawnicza „Egros”, Warszawa 2010
- Kuklo Cezary, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009
- Kuligowski Janusz, *Mińsk Mazowiecki i okolice podczas Bitwy Warszawskiej 1920 r.* [w] Roczniku Mińsko Mazowieckim 6, Towarzystwo Przyjaciół Mińska Mazowieckiego, 2000
- Kuligowski Janusz, *Walki pod Mińskiem Mazowieckim w Powstaniu Listopadowym w Roczniku Mińsko Mazowieckim 4/1*, Towarzystwo Przyjaciół Mińska Mazowieckiego, 1997/1998, s. 9-10
- Kuligowski Janusz, Życie polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturalne powiatu mińskomazowieckiego w latach 1918-1939, Muzeum Ziemi Mińskiej w Mińsku Mazowieckim, Mińsk Mazowiecki 2013
- Leitgeber Jarosław, *Kronika żałobna rodzin wielkopolskich od 1863-1876 r. z uwzględnieniem ważniejszych osobistości zmarłych w tym przeciagu czasu w innych dzielnicach Polski i na obczyźnie...*, Poznań 1877
- Lutyński Konrad, *Kościelna działalność Jana Lubrańskiego jako biskupa poznańskiego*, „Kronika Miasta Poznania” 69 (1999) 2, s. 71-92
- Luśnia Roman, *Dzieje oświaty i szkolnictwa podstawowego w powiecie Mińsk Mazowiecki w latach 1945 1975*, w Rocznik Mińsko Mazowiecki 4/2 1997/98, s. 268
- Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy, *Zbiór rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. 494/II, Wypis Wsiów y Miast przez Województwa w calej Koronie znajdujących się tudzież y zakordonowanych, który z Taryffy Kommissyi Skarbowey Koronney r. 1772. wypisano*
- Łukaszewicz Józef, *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych (...) w dawnej dyecezyi poznańskiej*, t. III, Poznań 1863
- Mierosławski Ludwik, *Powstanie narodu polskiego w roku 1830 i 1831: od epoki na której opowiadanie swoje zakończył Maurycy Mochmacki. T. 2 / przez Ludwika Mierosławskiego; Jan Ledóchowski Drukarnia Bourgogne i Martinet, Paryż 1846*
- Nowacki Józef (ks.), *Dzieje archidiecezyi poznańskiej*, t. II, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964
- Pacuski Kazimierz, *O rodzie Gozdawów na Mazowszu w XIV-XV w. i jego tradycjach*, „Notatki Płockie” 37 (1992) 3 (152), s. 4
- Pazyra Stanisław, *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Święcickiego*, przekład i objaśnienia Helena Pazyryzna, Warszawa 1974
- Piętka Jan, hasło *Mikołaj Oborski*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIII, Warszawa 1978, s. 447
- Romanowski Wiesław, *Żołnierze Stronnictwa Narodowego Rejonu Mrozy*, Warszawa 1991
- Salina Anna, „*Zapomniany” kopiarzusz wikariuszy wieczystych kolegiaty pw. św. Jana Chrzciela w Warszawie, w: Ecclesia. Regnum. Fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, Warszawa 2014, s. 370-379
- Samsonowicz Henryk (red.) *Dzieje Mazowsza*, t. I, Pułtusk 2006
- Sulimierski F., Chlebowski B. (redakcja) *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod red., W. Wawelskiego, Warszawa 1882-1902, tom IV
- Swiecki Andrea Authore, *Topographia Sive Masoviae Descriptio*, Varsaviae 1634

- Uruski Seweryn, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. XII, Warszawa 1915
- Wocial Andrzej, *Powstanie styczniowe 1863 r. w powiecie stanisławowskim* [w] Rocznik Mińsko Mazowiecki 5, Towarzystwo Przyjaciół Mińska Mazowieckiego 1999, s. 24
- Wolf Adam i Pacuski Kazimierz oprac., *Słownik historyczno-geograficzny ziemi warszawskiej w średniowieczu*, Warszawa 2013
- Wójcik Tadeusz, Wójcik Władysław, *Tajne nauczanie w Mińsku Mazowieckim i powiecie w latach 1939-1944*, [w] Rocznik Mińskomazowiecki, Zeszyt 2, 1994, s. 157-180
- Zieliński Stanisław, *Bitwy i potyczki 1863 – 1864*, Muzeum Narodowe w Rapperswilu 1913
- Ziółek Jan, *Nieudana próba powstania siedleckiego w 1846 r.* [w] Studia Płockie 8, Płock 1980, s. 227-230
- Acta Ecclesiae CollegiataeVarsoviensis*, edidit B. Ulanowski, Kraków 1897
- Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps nr 1100, *Regest pogłównego Prowincy i Wielko-Polskiej z lat 1674-1676*
- Mrozy Wieś – Miasto – Gmina*, praca zbiorowa pod red. Kamili Juśkiewicz, Gminna Biblioteka Publiczna w Mrozach, Mrozy 2014
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. X, Województwo warszawskie, z. 8, Powiat mińsko-mazowiecki, Warszawa 1968
- Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, Warszawa 1863
- Matricularum Regni Poloniae Summaria* (dalej MRPS), pars IV vol. 1, Varsoviae MCMX
- Pomniki Prawa*, t. V, Warszawa 1918
- „*Regestr diecezjów*” Franciszka Czaykowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783-1784, Warszawa 2006
- VI wieków Mińska Mazowieckiego Tom I Archeologia – najdawniejsze dzieje*, Muzeum Ziemi Mińskiej w Mińsku Mazowieckim, Mińsk Mazowiecki 2016
- Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, t. I, Warszawa 1919
- Źródła dziejowe* (dalej Źr. dz.), t. XVI, Polska XVI wieku pod względem geograficzno – statystycznym opisana, t. V, Mazowsze, Warszawa 1895

INNE

- Manifest z dnia 22 stycznia 1863 r. wydany przez Komitet Centralny jako Tymczasowy Rząd Narodowy
- Referat przygotowany z okazji uroczystości poświęcenia mogiły żołnierskiej na cmentarzu parafii Kuflew w dniu 6 września 2006 r., Urząd Gminy Ceglów 2006
- Gontarski Władysław, Życiorys, archiwum rodzinne Ewy Trojanowskiej
- Zaświadczenie o wyborze na stanowisko wójta z 8 października 1928 r., archiwum rodzinne Ewy Trojanowskiej
- Komitet Budowy Kościoła, *Kronika parafii Kuflew*, Kuflew 1994
- Nasz Dziennik Nr 233 (3250), 2008 r. Żebrowski Leszek, *Nie za „funty i dolary” pełnili swą posługę...*,
- Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego Nr 21 z 16 (28) stycznia 1843 r.
- Gazeta Warszawska, Nr 57 z dnia 28 lutego 1846 r.
- 500 lat parafii pw. świętych Marcina i Mikołaja w Kuflewie 1515-2015*, Kuflew 2015

ARCHIWALIA

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (AAP)

- Acta actorumcapituli (A Cap.), ks. VII, sygn. CP 34; XI, sygn. CP 38
- Acta episcopalia (AE), ks. V, VII, IX, X
- Acta visitationum (AV)
- Liber privilegiorumD, sygn. CP 4

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW)

- Kopiarzusz kolegium wikariuszy warszawskich, sygn. 669

Archiwum Diecezjalne Warszawsko-Praskie (ADWP)

- Parafia Kuflew, sygn. d. A, 52; d. B, 53 i 56; d. C, I, 23; d. D, I, 28; d. E, I, 29; d. F, II, 24; d. 1; d. 8; d. 16; d. 25; d. 26

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD)

- Archiwum Skarbu Koronnego,dział I, ks. 46, 72, 103
- Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, sygn. 407
- Komisja Województwa Mazowieckiego – Rząd GubernialnyWarszawski (KWM), sygn. 4791, 6283, 6284
- Metryka Koronna (MK), ks. 3, 4, 5, 8, 18, 29, 32, 42, 60, 173, 197, 200, 333, 403
- II Rada Stanu królestwa Polskiego, sygn. 323, 327, 345, 375

BIBLIOGRAFIA

III Rada Stanu królestwa Polskiego z lat 1861 - 1867, sygn. 558, 652
Zbiór kartograficzny, sygn. 279-21

Archiwum Państwowe w Poznaniu (APP)
Majątek Posadowo, sygn. 1364
Majątek Winnogóra, sygn. 18

Archiwum Państwowe w Siedlcach (APS)
Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Kuflew
Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 374, 375, 1148
Urząd Wojewódzki w Siedlcach, sygn. 1449

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Otwocku (APO)
Akta gminy Kuflew, sygn. 2, 21, 56, 346
Hipoteka w Mińsku Mazowieckim, sygn. 52, 53, 373, 661

KRONIKI

Kronika parafii Kuflew

Kronika Szkoły Podstawowej w Kuflewie

Akty prawne

Dekret z 27 listopada 1918 roku o utworzeniu rad gminnych na obszarze byłego Królestwa Polskiego

Dziennik Praw Królestwa Polskiego, 1866

Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1919, nr 65, poz. 395

Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1919, nr 18, poz. 48

Dziennik Ustaw z 1933 r., Nr 35, poz. 294

Dziennik Ustaw z 1950 r., Nr 14, poz. 130

Dziennik Ustaw z 1954 r., Nr 43, poz. 191

Dziennik Ustaw z 1958 r., Nr 5, poz. 16 (t.j. Dziennik Ustaw z 1975., Nr 26, poz. 139)

ŹRÓDŁA URZĘDOWE

Karty zabytków archeologicznych gminy Cegłów

Karty zabytków archeologicznych gminy Mrozy

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

<http://pdf.kamunikat.org/12877-1.pdf>Adrianow S. A., Ministerstvomnutrennich del. Istroričeskijočerk, Sankt Petersburg 1901

<https://jhdwodz.blogspot.com/2008/06/bronisaw-syn-generaa-jhdbrowskiego.html>

<https://jhdwodz.blogspot.com/2012/03/pamietniki-ludwika-szczanieckiego.html>

www.ipn.gov.pl

www.pamiec.org.pl Zdanowicz Henryk, *Kazimierz Kobylński – Najpiękniejsza Postać Grodzieńskiego Powstania 1863 r.*

WYDAWCA

Gminna Biblioteka Publiczna im. Jana Pawła II w Mrozach

ul. Pokoju 1, 05-320 Mrozy

e-mail: biblioteka@mrozy.pl,

www.biblioteka.mrozy.pl

Publikacja wydana w 100. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości

Publikacja współfinansowana ze środków:
Muzeum Ziemi Mińskiej w Mińsku Mazowieckim,
Lokalnej Grupy Działania Ziemi Mińskiej,
Gminy Cegłów i Gminy Mrozy.

